

Jadranski junak Hilo Danijela Farlatija

Arambašić, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:332412>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest

Matea Arambašić

JADRANSKI JUNAK HILO DANIJELA FARLATIJA

Diplomski rad

Zagreb

2023.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest

Matea Arambašić

JADRANSKI JUNAK HILO DANIJELA FARLATIJA

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Jelena Marohnić

Zagreb
2023.

Predgovor

1. Uvod: Jadranski junak Hilo.....	1
1.1.1. Istočni Jadran u grčkoj mitologiji.....	3
1.1.2. Antika u historiografiji 18. stoljeća.....	5
1.2.1. Izvori o jadranskom Hilu.....	7
1.2.2. <i>Illyricum sacrum</i>	12
1.3. Stanje istraženosti o Farlatijevom junaku Hilu.....	16
2. Mit o jadranskom junaku Hilu.....	18
2.1.1. Grčki Hilo.....	18
2.1.2. Jadranski Hilo.....	20
2.2. Hilički poluotok.....	24
2.2.1. Smještaj Hiličkog poluotoka.....	25
2.2.2. Gradovi na Hiličkom poluotoku.....	29
2.2.3. Diomedov rt.....	31
2.3. „Narod” Hili.....	34
2.3.1. Hili – ilirsko pitanje.....	34
2.3.2. Mit o Hilu kao reminiscencija odnosa Grka i <i>drugih</i> / Hila.....	37
2.4. Isejska provenijencija mita o Hilu?.....	39
3. Mit o jadranskom kralju Hilu Danijela Farlatija.....	42
3.1. Hilo, kralj Ilira.....	42
3.1.1. Hilovi nasljednici Klinik i Daunije.....	46
3.2. Hilički poluotok – prvobitni Ilirik.....	48

3.2.1. Herakleja i Hilenida (Salona).....	51
3.3. „Narod” Hili – prvobitni Iliri.....	54
3.4. Zaključna ocjena Farlatijeve metodologije.....	57
4. Hilo – od grčkog junaka do ilirskog kralja.....	58
Sažetak na engleskom jeziku.....	60
5. Bibliografija.....	61
6. Prilozi.....	74
6.1. Tablice.....	74
6.2. Slike.....	76
6.3. Katalog izvora.....	85
6.3.1. Izvori o mitu o jadranskom Hilu.....	85
6.3.2. Danijel Farlati, <i>Illyricum sacrum</i>	97

Litterarum radices amarae, fructus dulces.

Pišući o krajevima perifernima njihovu svijetu, Grci su nerijetko te udaljene i teško zamislive prostore smještali u svoj mitološki kozmos. Takvi mitovi, koji su do nas stigli preko pera antičkih autora i onih koji su se njima kasnije služili, u sebi su sačuvali neke tragove sjećanja na najranije odnose i kontakte Grka i *drugih*. Stoga, kada sam na 3. godini preddiplomskog studija unutar grčkog mitološkog kozmosa pronašla svoj rodni kraj – moj daljnji akademski put bio je određen. Slijedeći taj put spoznala sam važnost mitološkog diskursa za razumijevanje prošlosti istočne obale Jadrana u antičko vrijeme, ali i značaj njegovih reperkusija do danas. Tako je *Farlatijev junak Hilo* iz seminarskog rada u sklopu kolegija *Poganski Ilirik* (nositelj i predavač dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić, red. prof.) prerastao u moj diplomski rad.

Taj put bio je zanimljiv, inspirativan, ali također i pun teških prepreka. Svakako mi je najviše problema prouzrokovala identifikacija i ubikacija izvora na temelju kojih je Danijel Farlati oblikovao svoj konstrukt o Hilu. Pritom, osim izdašne količine vremena koje je taj dio istraživanja iziskivao, najveću poteškoću predstavljalo mi je nedovoljno poznavanje ili pak potpuno nepoznavanje jezika na kojem su pisani ti izvori. Osim toga, problematično je bilo nepostojanje cjelovite literature o mitu o Hilu te nepostojanje literature o Farlatijevoj obradi te tematike. Naime, iako su brojni autori obradili pojedine dijelove grčkog mita o Hilu, izuzev Radoslava Katičića koji je popisao sve izvore, ne postoji nijedna kompletna studija o mitu. Stoga iza ovog rada stoji višegodišnje prikupljanje i analiziranje izvora i literature, na temelju čega sam u konačnici formirala teze prezentirane u radu.

U skladu s navedenim zaprekama htjela bih izraziti duboku zahvalnost profesorima Katedre za staru povijest na neizmjernej podršci, bezbrojnim savjetima, inspiraciji i satima provedenim u radu sa mnom. Izuzev mojoj mentorici dr. sc. Jeleni Marohnić, na svemu navedenom zahvaljujem i dr. sc. Bruni Kuntić-Makvić te dr. sc. Borisu Olujiću. Bez Vas ovaj rad ne bi bio moguć.

Zahvaljujem također i mojoj obitelji te prijateljima koji su mi uvijek i u svemu bili najveći oslonac. Zingo, Duškice i svi drugi moji neimenovani junaci, ove retke posvećujem vama.

1. UVOD: JADRANSKI JUNAK HILO

S obzirom na to da je interes grčkog svijeta bio usmjeren na upoznavanje etnografije i geografije zemalja i naroda s kojima su dolazili u izravni ili neizravni doticaj, ne začuđuje činjenica da su najstariji podatci o istočnoj obali Jadrana sadržani u djelima grčkih pisaca. Ti pisci, bilježeći najvažnije geografske podatke, ponekad u svrhu objašnjavanja podrijetla naselja i/ili naroda koji su u njima prebivali, donose i priče o njihovim osnivačima, nerijetko grčkim junacima. Jedan od takvih protagonista grčke mitologije koji se našao na Jadranu te tamo zasnovao narod koji je uzeo njegovo ime, kao i poluotok na kojem su prebivali, jest Hilo, sin junaka Herakla i nimfe Melite.

Takva mitološka predaja o jadranskom junaku Hilu sačuvana je u jedanaest literarnih izvora (4. st. pr. Kr. – 13. st.) unutar kojih su, u različitom kvantitetu, sadržane vijesti o Hilu, prostoru koji je on naselio te narodu koji je pritom osnovao. Takva mitološka predaja došla je i do Danijela Farlatija, crkvenog povjesničara iz 18. stoljeća, koji je na temelju nje sagradio vlastitu predaju. U njegovom djelu *Illyricum sacrum*, u kojem se gube granice mitološkog i stvarnog, Hilo postaje začetnik Ilira, osvajač, osnivač gradova te ilirski kralj na Jadranu.

Koherentan prikaz takve transformacije mitološkog junaka Hila u stvarnog vladara Ilirika iz 13. st. pr. Kr., kao i popratnih aspekata tog fenomena, osnovna je težnja ovog istraživanja. U skladu s tim, okosnica su rada utvrđivanje, analiza i usporedba grčkog mita i Farlatijeva konstrukta kako bi se utvrdilo kolika i kakva razlika postoji između njih. Zbog toga je rad podijeljen u dvije međusobno povezane cjeline – mit o jadranskom Hilu i Farlatijev konstrukt o jadranskom Hilu. Obje su cjeline potom podijeljene u tri komponente mita – junak, prostor, narod.

U prvom horizontu rada – mitu o jadranskom Hilu, primarni zadatak bio je ustanoviti kako je mit glasio u sačuvanim izvorima, a potom na temelju analize tih vijesti uspostaviti teze kako, zašto, kada i tko ga je kreirao. Također, s obzirom na to da se mit vezao uz stvarni prostor i narod istočnojadranske obale s kojom su Grci imali kontakte, što se o te tri komponente može saznati iz mita. Za ostvarivanje te namjere fokus je stavljen na analizu i usporedbu vijesti iz jedanaest literarnih izvora unutar kojih se sačuvao mit o Hilu. Opširan korpus korištene literature, osim pri interpretaciji vijesti izvora, poslužio je i za prikaz potencijalnih skrivenih tragova i značajki ovog mitskog diskursa. Dakle, cilj ovog dijela rada bio je pružiti cjelovitu sintezu mita o Hilu koja je dosad izostala iz historiografije, pružiti neke vlastite teze o porijeklu i značaju mita, ali i uspostaviti okvir potreban za analizu Farlatijeva konstrukta.

Primarni cilj drugog horizonta rada – Farlatijeva konstrukta o Hilu, bio je ustanoviti kako je mit o jadranskom Hilu glasio u djelu *Illyricum sacrum*. S obzirom na veliku kvantitativnu, ali i kvalitativnu razliku između Farlatijevih vijesti i vijesti literarnih izvora obrađenih u prvom horizontu rada, temelj ovog dijela teksta jest analiza tog fenomena. U tu su svrhu izvršene evaluacija i revizija Farlatijevog korištenja izvora, pomoću utvrđivanja na kojoj je građi i kakvom metodologijom nastao njegov konstrukt o Hilu. S obzirom na izostanak literature o ovoj problematici, ovaj horizont rada utemeljen je na analizi i usporedbi Farlatijevih vijesti s vijestima njegove imenovane građe. Temeljna namjera i ovog dijela teksta bila je pružanje sinteze dosad neobrađenog Farlatijeva konstrukta o Hilu s ciljem boljeg razumijevanja upotrebe mitskih diskursa izvan antičkih okvira, ali i samog Farlatija kao historiografa.

U skladu s dvostrukom koncepcijom rada, i početna poglavlja, čiji je primarni cilj pružanje povijesnog konteksta teme, podijeljena su u dva horizonta. Tako se, ukratko prema literaturi, u tim poglavljima donose relevantne informacije s ciljem kontekstualizacije grčkog mita o Hilu, ali Farlatijeva konstrukta o njemu. Tako su u uvodnim poglavljima obrađene opće značajke grčke mitologije o Jadranu te osnovne komponente historiografije 18. stoljeća s naglaskom na odlike pisanja o antici u tom periodu. Također su, u kratkim crtama, predstavljene i osnovne informacije o autorima i izvorima mita o Hilu te su ilustrirani proces, okolnosti, ali i razlog nastanka djela *Illyricum sacrum*.

1.1.1. ISTOČNI JADRAN U GRČKOJ MITOLOGIJI

U arhajskom periodu, kada je znanstvena misao bila u povojima, mitologija je Grcima približavala i objašnjavala nove i nepoznate krajeve, ali i narode koji su u njima prebivali, njihove običaje i načine života.¹ Takvi susreti Helena s *drugima* najčešće su se odvijali u sklopu pomorske aktivnosti koja je od početaka imala izuzetnu važnost u razvoju i širenju civilizacije.

Jedan od prostora koji je svojim obalama privlačio grčke moreplovce od drevnih vremena, Jadransko je more (Rejin zaljev/Kronovo more).² Njegova zapadna obala, mada slabo razvijena i plitka, Grcima je bila privlačnija od istočne s brojnim otocima, zaštićenim zaljevima i kanalima. Stoga, iako u ostatku Jadrana grčka naseljenost počinje ranije, na istočnom Jadranu se ona javlja tek od početka 4. st. pr. Kr. osnivanjem Ise i Fara. No, mada malobrojnim i često upitnim arheološkim materijalom, potvrđeno je da su Grci istočni Jadran posjećivali puno ranije od tih datuma.³ Oni su, usprkos vremenskim opasnostima, ali i opasnostima koje je nosilo postojanje lokalne talasokracije, na Jadranu uspostavili trgovačku rutu kojom se odvijao promet raznih prehrambenih i neprehrambenih roba.⁴ Trgovci i pomorci su s puta donosili nova znanja, predodžbe i iskustva koja su potom bila integrirana u široki korpus grčke mitologije.⁵ Upravo umetanje geografskih spoznaja u mitske okvire predstavlja osnovnu karakteristiku grčke mitologije kako u globalu, tako i na istočnom Jadranu. Dakle Grci su, opisujući novootkrivena mjesta, na njih smještali svoje junake i time ih približavali svome svijetu te stvarali predodžbu da ne borave na tuđim teritorijima, već se vraćaju na mjesta gdje su već obitavali njihovi preci.⁶ Izuzev toga, takav genealoški aspekt mitološkog diskursa služio je i za pružanje najstarije prošlosti područja, ali i kao ideološka spona između pojedinih prostora/ stanovnika.⁷ Iz tih okolnosti proizašao je karakteristično širok geografski raspon grčke mitologije koju sačinjavaju brojni lokalni mitovi diljem sfera grčkog interesa, uključujući istočni Jadran.⁸

¹ PAVLEK 2017, 5.

² Rejin zaljev: *Aesch. Prom.* 837. Kronovo more: *Apoll. Rhod.* IV, 327, 509, 548.

³ PAVLEK 2017, 7.

⁴ ZANINOVIĆ 2004, 1-2; Vidi više u: ŠEŠELJ 2009.

⁵ KATIČIĆ 1995, 24; ZANINOVIĆ 2004, 1-2.

⁶ LISIČAR 1951, 67; DOWDEN 1992, 8.

⁷ DOWDEN 1992, 6-7.

⁸ DOWDEN 1992, 6.

Iako prostor istočne obale Jadrana nije nikad bio u centru interesa kako Grka, tako ni antičkih pisaca koji su mitove prenosili, ipak postoji niz lokalnih mitova koji svjedoče o želji za domestifikacijom ovog teritorija putem mitološke sfere. U tom kontekstu moraju se izdvojiti mitovi o Kadmu, Harmoniji i Iliriju, Elektridima, Apsirtidima, Argonautima, Joniju, Diomedu, Hilu itd.⁹ S obzirom na to da nam domicilno stanovništvo istočne obale Jadrana nije ostavilo pisane tragove o svojoj najstarijoj prošlosti, kao i na ograničenost arheološkog materijala, takvi mitološki zapisi njihovih susjeda Grka i Rimljana čine krucijalne izvore za ovaj period. Ipak, mitskom diskursu kao izvoru za najraniju prošlost istočne obale Jadrana treba pristupati veoma oprezno uzimajući u obzir više faktora.¹⁰ Prvenstveno mitološki korpus grčkih mitova na istočnojadranskom prostoru sačuvan je u kasnijim izvorima koji su nerijetko doživjeli brojne preinake, ubacivanje vijesti ali i njihovo iskrivljivanje.¹¹ Također, djela u kojima je sačuvana mitološka predaja, koliko god kritička i pragmatička bila (kod određenih autora), opet su bila uvjetovana kanonom i tradicijom književne vrste kojom su pripadali.¹² No, s druge strane, mitologija ipak predstavlja rezultat stoljetnog geografskog znanja o prostorima kojima su Grci plovili te o narodima s kojima su se susretali.¹³ Zbog toga mitologija antičkog vremena ne predstavlja samo lijepu književnost, već je neodvojiva od historiografije, geografije i etnografije.

Bez obzira na sve, mitološki diskurs predstavlja bitno oruđe pri proučavanju najstarije prošlosti Jadrana. Iako su se, zbog manjka arheoloških dokaza, mitovi u historiografiji često koristili u raznim, gotovo neznanstvenim diskursima, ipak njihova oprezna upotreba omogućava pogled u neke fenomene drevnih vremena. Mitovi pružaju, barem djelomičan, uvid u grčku percepciju ovog prostora te sugeriraju kako su se pak razvijale i prenosile geografske spoznaje o prostoru istočnog Jadrana. Izuzev toga, u nekima od njih naziru se i potencijalni odrazi stvarnih kontakata Grka i domicilnog stanovništva istočnojadranske obale koji su od najranijih vremena bili raznoliki.¹⁴ Jedan od takvih mitova, koji ispod svoje naizgled jednostavne površine skriva čitav niz potencijalnih značenja i tragova o najstarijoj prošlosti Jadrana, jest mit o Hilu.

⁹ KATIČIĆ 1995, 25.

¹⁰ STIPČEVIĆ 1991, 7.

¹¹ Primjer toga unutar ove tematike su vijesti Pseudo Skilakove *Oplovbe* o Hiličkom poluotoku. O tome će biti više govora kroz daljni tekst.

¹² KATIČIĆ 1995, 11.

¹³ RADIĆ ROSSI 2010, 91.

¹⁴ RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989a, 28.

1.1.2. ANTIKA U HISTORIOGRAFIJI 18. STOLJEĆA

Potreba za proizvodnjom tekstova mitske tematike nije bila ograničena samo na antiku, već se kontinuirano nastavila kroz povijest, uz poseban razvoj u kriznim vremenima.¹⁵ Kako antički mitovi pružaju uvid u vrijeme njihova nastanka, tako i način na kojih ih se prenosilo u kasnijim vremenima predočava i odražava karakteristike tih vremena. Dakle, ako obrade antičkih mitova pratimo do današnjice, vidljivo je kako se pod utjecajem različitih političkih i kulturoloških faktora konstantno mijenjalo njihovo tumačenje i upotreba u razne svrhe.¹⁶

Tijekom srednjeg vijeka dominirao je kroničarski način pisanja povijesti s težnjom produkcije sveobuhvatne povijesti koja je počinjala od početka svijeta. U skladu s obnovom staroklasičnog duha, u razdoblju renesanse napuštaju se takve težnje te povjesničari posežu za građom koja se čuvala u arhivima i bibliotekama (crkvenim, gradskim, obiteljskim), pri čemu novi cilj postaje pisanje povijesti svoje uže domovine. Sredinom 16. stoljeća u novim se monarhijama potiče pisanje djela kojima je povijesna geografija bila odrednica teritorijalnog identiteta, zbog čega nastaju prve nacionalne historiografije.¹⁷ Glavno obilježje postaje interes za antiku, njezino istraživanje i oživljavanje, zbog čega autori u svojim djelima ističu antičku prošlost prostora/naroda o kojima su pisali. Kao produkt odbacivanja dotad ustaljenih srednjovjekovnih narativa o prošlosti, javlja se novi diskurs čiji je cilj bila uspostava kontinuiteta između antičke i slavofone populacije.¹⁸ Naime, Slaveni, koji su nosili breme pridošlica i razoritelja antičkog svijeta, nastanili su Ilirik u vrijeme dekadencije antičke ostavštine toga prostora. S obzirom na to da njihov dolazak nije uzrokovao zamor zatečenog stanovništva, oni su zajedno formirali narod koji danas nazivamo Hrvatima. Humanisti su pak željeli uspostaviti legitimnu sponu, odnosno kontinuitet Hrvata s vrhuncem antike, pri čemu im ovakva prošlost nije išla u prilog.¹⁹ Zbog toga su autori nerijetko iz različitih izvora kombinirali i odabirali informacije koje su odgovarale svrsi pisanja, odnosno željenoj percepciji područja i stanovnika koji su ga naseljavali.²⁰ U skladu s tim, iz rimske su terminologije preuzimali geografske i etničke nazive, nerijetko im dajući novi sadržaj, različit od

¹⁵ LOZICA 2010, 46.

¹⁶ LOZICA 2010, 44-45.

¹⁷ NERALIĆ 2010, 5.

¹⁸ DŽINO 2014, 4.

¹⁹ KUNTIĆ-MAKVIĆ 1984, 155-156.

²⁰ DŽINO 2014, 1.

onoga iz antičkih vremena – što je bila sudbina termina *Ilirik/ Iliri*.²¹ Takva je situacija bila uzrokovana povijesnim okolnostima, tj. intenzivnim sukobima koji su uslijedili osmanskim probojem na balkanski poluotok. Iz regije pod vlašću Venecije i Habsburga konstruirano je ilirstvo kao način utvrđivanja identiteta, odnosno odjeljivanja od *drugih* (Mađari, Turci, Talijani, Nijemci). Osim toga, ilirski identitet nametao je potrebu za stranom intervencijom u cilju izbacivanja Osmanlija i ujedinjenja južnih slavenskih regija.²² Taj ranonovovjekovni ilirizam ostavio je veliki trag ne samo na to razdoblje, već je i tijekom 19. stoljeća imao važnu ulogu u konstruiranju jugoslavenstva, kao i kasnije hrvatske, srpske i slovenske nacionalne ideologije.²³ Činjenicu da su kasniji pisci koristili antiku, odnosno Ilire, kao sredstvo opravdavanja sadašnjosti s čitavim opusom političkih ciljeva, ključno je imati na umu pri valorizaciji njihovih djela.²⁴

Historiografiju su također preobrazili i vjerski razdori zbog kojih se javlja potreba da se obrane vjerska načela područja, što postaje glavni poticatelj za pisanje povijesti. Krajem 17. i 18. stoljeća, zahvaljujući novoj znanstvenoj misli, glavnu ulogu u historiografiji preuzimaju crkveni povjesničari koji su se bavili pronalaskom i proučavanjem izvora za lokalnu i nacionalnu povijest. Među njima se svakako ističu isusovci koji su dali značajan doprinos razvoju povijesne znanosti. Njihova historiografska metoda oslanjala se na temelje koje je postavio kardinal Cesare Baronio, pri čemu se potraga za istinom bazirala na traženju i vrednovanju velike količine različitih povijesnih izvora. Oni su vrlo rano iskazali interes za područje nekadašnjeg Ilirika koje je zapadnoj historiografiji predstavljalo neistražen i gotovo nepoznat teritorij.²⁵ Tako su se koncem 17. i početkom 18. stoljeća u Italiji pojavila tri isusovca koja su, vođena istraživačkim težnjama toga vremena, sakupila vrela o kršćanstvu na ovom prostoru, čiji je rezultat monumentalno djelo *Illyricum sacrum*.²⁶ Riječ je o najkompletnijoj kolekciji antičkog znanja o ilirskim zemljama unutar koje je iznesen veoma kompleksan i utjecajan narativ. Cilj toga narativa, kreiranog na temelju goleme količine izvora, ali i mašte autora, bio je ponuditi priču o porijeklu i najstarijoj prošlosti područja – u čemu je mit o Hilu odigrao posebnu ulogu.²⁷

²¹ KUNTIC-MAKVIĆ 1984, 155.

²² DŽINO 2014, 5.

²³ BLAŽEVIĆ 2010, 442-443.

²⁴ LOZICA 2010, 44-45.

²⁵ NERALIĆ 2010, 7.

²⁶ ŠAMŠALOVIĆ 1960, 419

²⁷ DŽINO 2014, 8.

1.2.1. IZVORI O JADRANSKOM HILU

Kao što je već spomenuto, mit o Hilu sačuvan je u jedanaest literarnih izvora u kojima su u različitoj mjeri sadržane vijesti o segmentima mita. Dok neki izvori spominju samo postojanje Hila/ Hiličkog poluotoka/ naroda Hila, drugi donose puno opširnije informacije.²⁸

1. IZVORI O HILU	2. IZVORI O HILIČKOM POLUOTOKU	3. IZVORI O HILIMA
‡ PANIJASID – <i>Spjev o Heraklu</i> (nesačuvano) 5. st. pr. Kr.		
SOFOKLO – <i>Trahinjanke*</i> 5. st. pr. Kr. *sholijast – nepoznato vrijeme		
PSEUDO-SKILAK – <i>Oplovba</i> 4. st. pr. Kr.	PSEUDO-SKILAK – <i>Oplovba</i> 4. st. pr. Kr.	PSEUDO-SKILAK – <i>Oplovba</i> 4. st. pr. Kr.
		‡ TIMEJ IZ TAUROMENIJA – <i>Povijest/ Sicilska povijest/ Povijest Italije</i> (nesačuvano) 4/3. st. pr. Kr.
APOLONIJE RODANIN – <i>Ep o Argonautima</i> 3. st. pr. Kr.	APOLONIJE RODANIN – <i>Ep o Argonautima</i> 3. st. pr. Kr.	APOLONIJE RODANIN – <i>Ep o Argonautima</i> 3. st. pr. Kr.
		‡ ERATOSTEN IZ KIRENE – <i>Geografija</i> (nesačuvano) 3/2. st. pr. Kr.
PSEUDO-SKIMNO – <i>Periegeza</i> 2. st. pr. Kr.	PSEUDO-SKIMNO – <i>Periegeza</i> 2. st. pr. Kr.	PSEUDO-SKIMNO – <i>Periegeza</i> 2. st. pr. Kr.
	‡ APOLODOR ATENJANIN – <i>Pregled vremena</i> (nesačuvano) 2. st. pr. Kr.	‡ APOLODOR ATENJANIN – <i>Pregled vremena</i> (nesačuvano) 2. st. pr. Kr.
	PLINIJE STARIJI – <i>Prirodoslovlje</i> 1. st.	
		KLAUDIJE PTOLEMEJ – <i>Geografija</i> 1/2. st.
	DIONIZIJE PERIEGET – <i>Vodič po svijetu</i> 2. st.	
STJEPAN BIZANTINAC – <i>Narodne znamenitosti</i> 6. st.	STJEPAN BIZANTINAC – <i>Narodne znamenitosti</i> 6. st.	STJEPAN BIZANTINAC – <i>Narodne znamenitosti</i> 6. st.
EUSTATIJE – <i>Komentar na Dionizijev vodič po svijetu</i> 12. st.	EUSTATIJE – <i>Komentar na Dionizijev vodič po svijetu</i> 12. st.	EUSTATIJE – <i>Komentar na Dionizijev vodič po svijetu</i> 12. st.
<i>Etymologicum Magnum</i> 12. st.		<i>Etymologicum Magnum</i> 12. st.
	NIKEFOR BLEMIDA – <i>Zemljopisni pregled</i> 13. st.	

Tablica 1 – prikaz literarnih izvora o tri komponente mita o Hilu

Prvo djelo antičke historiografije, u kojem je cjelovito opisana istočna obala Jadrana, a unutar nje i Hilički poluotok jest *Oplovba* iz sredine 4. st. pr. Kr., čijeg se anonimnog autora konvencionalno naziva Pseudo Skilakom. Takvo ime nepoznatog autora proizlazi iz činjenice da se taj spis ranije pripisivao Skilaku iz Karijande, grčkom moreplovcu i geografu iz 6. st. pr. Kr. Riječ je o prikazu sredozemnih obala u obliku priručnika za priobalnu plovidbu s podacima o

²⁸ S obzirom na veliki broj izvora, zbog ograničenog opsega, u radu će se kratko predstaviti samo najvažniji podatci o svakom od njih.

lukama, udaljenostima, stanovništvu i otocima. Osim geografskih i etnografskih podataka, ovaj peripl sadrži i popis grčkih gradova na jadranskoj obali, što ga čini važnim izvorom kojim se obilno koriste historiografi, lingvisti i arheolozi.²⁹ Takav detaljan opis jadranske obale od Istre do Epira bio je subjektom brojnih analiza iz kojih su proizašle nerijetko potpuno oprečne hipoteze. Danas se, zahvaljujući analizi Mate Suića, drži da su upravo ona poglavlja koja opisuju našu obalu u *Oplovbi* doživjela brojne dopune i preinake nastale prepisivanjem i dopisivanjem novih podataka.³⁰

Najizdašniji, a time i najvažniji izvor za mit o Hilu, jest *Ep o Argonautima* iz 3. st. pr. Kr., čiji je autor Apolonije Rođanin. On je rođen u Aleksandriji, gdje je obavljao dužnosti bibliotekara aleksandrijske knjižnice, a nakon sukoba oko pjesničkih nazora sa svojim učiteljem Kalimahom, povukao se na otok Rod. Njegovo najvažnije i jedino u potpunosti sačuvano djelo jest spomenuti ep u četiri knjige i 5384 heksametara o doživljajima Jazona i Argonauta u potrazi za zlatnim runom. Prema tradiciji, spjev je na prvom javnom čitanju u Aleksandriji doživio veliki neuspjeh te ga je Apolonije prepravio i nanovo izdao na Rodu, doživio ogroman uspjeh i trijumfalno se vratio u Aleksandriju.³¹

Sljedeći važni izvor jest geografska didaktička poema iz 2. st. pr. Kr., *Periegeza*, čijeg se anonimnog autora konvencionalno naziva Pseudo Skimnom. Njezin autor ime je dobio po prijašnjoj pretpostavci da je *Periegezu* napisao Skimna s Hija, grčki autor iz 2. st. pr. Kr. Takva teza bila je dominantna od 17. do 19. stoljeća, a od tada su se javile brojne druge pretpostavke o autoru ovog djela posvećenog Nikomedu II. od Bitinije (149-127. pr. Kr.) ili njegovu nasljedniku Nikomedu III. (127-94. pr. Kr.).³² Autorstvo *Periegeze*, kao još uvijek aktualna tema, pripisivalo se raznim autorima poput Marcijana, Pauzanije iz Damaska i Sema s Dela.³³ Jedna od teorija jest da je autor *Periegeze* bio Apolodor Atenjanin, poznat po svom nesačuvanom spisu *Pregled vremena* iz 2. st. pr. Kr. Po toj teoriji, Apolodor je napisao dvije knjige: geografiju znanstvenog karaktera koju je objavio pod svojim imenom te drugu horografskog značaja koju nije objavio pod svojim imenom. Time bi potonje spomenuta horografija, odnosno opis svijeta na tradicionalni način, s podacima o povijesti i etnografiji pojedinih predjela i naroda bila

²⁹ *Leksikon* 1996, „Skilak“, 536.

³⁰ Više o tom u daljnjem tekstu. SUIĆ 1955.

³¹ *Leksikon* 1996, „Apolonije Rođanin“, 56.

³² SHIPLEY 2007, 349.

³³ DILLER 1955, 276-278; SHIPLEY 2007, 349.

Periegeza.³⁴ Izuzevši njezina autora, ono što znamo o *Periegezi* jest da je napisana u obliku vodiča po sredozemnim i crnomorskim zemljama. Stoga ona sadržava opis područja Španjolske, Italije, istočnojadranske obale, crnomorskog primorja i Male Azije, a sačuvana je u ulomcima (981 jampski stih).³⁵

O Hiličkom poluotoku pisao je, u trećoj knjizi svog djela *Prirodoslovlje*, i Plinije Stariji, rimski političar, prirodoslovac i povjesničar iz 1. st. Riječ je o opsežnom enciklopedijskom priručniku u trideset sedam knjiga koji sadrži pregled cjelokupnog ondašnjeg znanja s težištem na poznavanju prirode. Sadrži podatke o kozmografiji, geografiji, etnografiji, biologiji, poljoprivredi, medicini, umjetnosti itd. To Plinijevo najpoznatije sačuvano djelo većim je dijelom objavljeno nakon njegove smrti.³⁶

O Hilima je pisao i Klaudije Ptolemej, grčki matematičar, astronom i geograf, rodom iz Egipta. On je na prijelazu iz 1. u 2. stoljeće napisao priručnik za crtanje karata u osam knjiga, unutar kojeg je označeno osam tisuća mjesta po geografskoj širini i dužini. *Geografiji* su bile priložene i geografske karte.³⁷

Dionizije Perieget, grčki pjesnik rođen u Aleksandriji, koji je živio i stvarao u Rimu u 2. st, vijesti o zemlji naroda Hila donosi u *Vodiču po svijetu*. Riječ je o spjevu od 1187 heksametara, u kojem je opisan tada poznati svijet, i koji je u antici i srednjovjekovlju služio kao standardni školski priručnik.³⁸

Stjepan Bizantinac, grčki geograf i gramatičar iz 6. st., mit o Hilu zapisao je u opsežnom geografskom leksikonu *Narodne znamenitosti*. Taj leksikon sadržavao je preko pedeset knjiga, a sačuvani su pojedini fragmenti kod Konstantina Porfirogeneta te sažetak koji je sastavio gramatičar Hermolaj. U leksikonu su abecednim redom navedena imena mjesta i naroda, potom etimologija te geografski smještaj, povijesni podatci, navodi o znamenitim ličnostima koje su odande porijeklom i na kraju razni literarni podatci.³⁹

Već spomenutu didaktičnu pjesmu *Vodič po svijetu* Dionizija Periegeta komentirao je u 12. stoljeću Eustatije Solunski, bizanski retor i povjesničar. Eustatije je također obnašao i brojne crkvene funkcije, od kojih se može izdvojiti da je bio đakon Aje Sofije, metropolit maloazijskog

³⁴ Vidi više u: ČAČE 2015, 10-12.

³⁵ ČAČE 2015, 29.

³⁶ *Leksikon* 1996, "Plinije Sekundo Stariji, Gaj", 475.

³⁷ *Hrvatska enciklopedija*, s. v. „Ptolemej, Klaudije“

³⁸ *Leksikon* 1996, "Dioniz Perijeget", 154.

³⁹ *Oxford Classical Dictionary*, s.v. „Stephanus of Byzantium“

grada Mire te je oko 1178. postao metropolit Soluna.⁴⁰

Podatke o Hilima pronalazimo i u *Etymologicum magnum*, grčkoj leksičkoj enciklopediji koju je u Carigradu sastavio nepoznati leksikograf oko 1150. godine. To je najveći bizantski leksikon i temelji se na mnogim ranijim gramatičkim, leksičkim i retoričkim djelima.

Mit o Hilu, u geografskom priručniku *Zemljopisni pregled*, prenio je u 13. stoljeću i bizantski autor Nikefor Blemida. On je studirao medicinu, filozofiju, teologiju, matematiku, astronomiju, logiku i retoriku, a u skladu sa svojim obrazovanjem, imao je raznolike teme u stvaralaštvu. Ipak, njegovi najpoznatiji radovi iz crkvene su povijesti. Upravo je zbog toga *Zemljopisni pregled* jedno od njegovih najmanje poznatih djela.⁴¹

Hilo se spominje i u sholijastu uz stih iz *Trahinjanki*, grčke tragedije čiji je autor Sofoklo (5. st. pr. Kr.). U antici je bilo poznato više od sto trideset njegovih tragedija i satirskih igara, a od nama poznatih sto jedanaest naslova sačuvalo se sedam tragedija i polovica jedne satirske igre. Jedna od tih tragedija su *Trahinjanke* koje prikazuju okolnosti Heraklove smrti izazvane Dejanirinim nehomičnim trovanjem.⁴² S obzirom na to da je riječ o sholijastu, odnosno komentaru uz tekst kasnijeg nastanka, njegova provenijencija i vrijeme nastanka su nepoznati.

Izuzev sačuvanih izvora, postoje i izvori koji nisu sačuvani ili su sačuvani u predajama drugih autora, a koje neki od navedenih autora navode kao vlastite izvore za predaju o Hilu/ Hiličkom polutoku/ Hilima.

Najstarije takvo djelo, koje kao izvor o Hilu spominje Apolonije Rođanin, jest *Spjev o Heraklu* koji je u 5. st. pr. Kr. napisao grčki pjesnik iz Halikarnasa, Herodotov rođak – Panijazid. Riječ je o nesačuvanom djelu u četrnaest knjiga i devet tisuća stihova u kojem je bio opisan cijeli Heraklov život.⁴³

Stjepan Bizantinac i Eustatije kao izvor navode već spomenutog Apolodora Atenjanina. Pretpostavka bi bila da je riječ o drugom od dva spomenuta Apolodorova djela geografiji znanstvenog karaktera, tj. o *Pregledu vremena* iz 2. st. pr. Kr.

Pseudo Skimno kao svoje izvore navodi pak Timeja i Eratostena. Timej iz Tauromenija bio je grčki povjesničar koji je studirao u Ateni kod Filiska iz Mileta i živio na prijelazu 4/3. st.

⁴⁰ *Oxford Classical Dictionary*, s.v. „Eustathius“

⁴¹ *Encyclopedia of Medieval Philosophy*, s.v. „Nicephorus Blemmydes“

⁴² *Hrvatska enciklopedija*, s. v. „Sofoklo“

⁴³ *Leksikon* 1996, „Panijazid“, 456.

pr. Kr. Napisao je nesačuvano djelo *Povijest/ Sicilska povijest/ Povijest Italije* (tradicija bilježi naslov djela u nekoliko varijanti) koje je obuhvaćalo povijest Italije i Sicilije od najstarijih vremena do 264. pr. Kr.⁴⁴ Eratosten iz Kirene, za kojeg se drži da je bio jedan od posljednjih univerzalnih znanstvenika antičkog svijeta, napisao je na prijelazu 3/2. st. pr. Kr. nesačuvano djelo *Geografija*. Riječ je o djelu koje predstavlja začetak znanstvene geografije u kojem su opisima zemalja bile pridodane karte.⁴⁵

Zbog Pseudo Skimnovog navoda Timeja i Eratostena na kraju pripovijedanja o Hilima, historiografija je najčešće uzimala da su sve Pseudo Skimnove vijesti preuzete od tih autora. Pritom je njih, odnosno (starijeg) Timeja, uzimala kao prvog koji je predaju o Hilima i njihovu poluotoku uveo u geografsku učenost.⁴⁶ No, dok neki autori drže da su isključivo Timej i Eratosten primarni izvori ove predaje, drugi tvrde da su oni samo izvori Pseudo Skimnu i Pseudo Skilaku (nespomenuti izvori), ali da je predaja mnogo starija.⁴⁷

⁴⁴*Leksikon* 1996, "Timej iz Tauromenija", 580-1.

⁴⁵*Leksikon* 1996, „Eratosten iz Kirene”, 177-8.

⁴⁶ LISIČAR 1951, 14, 21, 64; SUIĆ 1955, 132-133; KATIČIĆ 1995, 390; KIRIGIN, ČAČE 1998, 74; ČAČE 1995, 30; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989b, 40; ČAČE, ŠESELJ 2003, 168; ŠAŠEL KOS 2004, 498; ČAČE 2015, 9, 13.

⁴⁷ O tome više u daljnjem tekstu. Timej i Eratosten kao primarni izvor: SUIĆ 1955, 132-133; KIRIGIN, ČAČE 1998, 74; ČAČE, ŠESELJ 2003, 168. Timej i Eratosten kao primarni izvor, ali je predaja mnogo starija: LISIČAR 1951, 14, 21, 64; KATIČIĆ 1995, 390; ČAČE 1995, 30; ČAČE 2015, 9, 13.

1.2.2. *ILLYRICUM SACRUM*

Illyricum sacrum (Sveti Ilirik) jedno je od najvažnijih djela crkvene historiografije, što ga čini nezaobilaznim izvorom za proučavanje crkvene, ali i profane povijesti našeg područja. Djelo je trojice isusovaca – Filipa Riceputija, Danijela Farlatija i Jakova Coletija. Iako su sva tri autora, a osobito Riceputi koji je posvetio život pisanju djela čije objavljivanje nije dočekaao, zaslužna za nastanak djela, autorstvo se ipak pripisuje Danijelu Farlatiju.

Filip Riceputi rođen je 11. srpnja 1667. godine u gradiću Forli, nedaleko od Ravene. Navodno je još kao dječak odlučio napisati povijest Ilirika, a daljnji poticaj za to dali su mu opsada Beča 1683. godine i Veliki turski rat 1683-1689. godine.⁴⁸ Nakon što je postao svećenik 1693. godine, obnašao je razne dužnosti te je kao tajnik kardinala Fabrizija Paoluccija 1695. otišao u Beč i pridružio se isusovačkom redu. Tamo je Riceputi počeo dug put ostvarenja svog navodnog dječakčkog sna sakupljanjem dokumenta o prošlosti zemalja rimskog Ilirika.⁴⁹ Nakon mira u Karlovcima (1699.), područje Dalmacije bilo je prošireno te se javila potreba za duhovnom obnovom na novooslobođenom području. Zbog toga Riceputi, nakon službe u Gorici, Rijeci i Trstu, odlazi na misionarsku službu u Dalmaciju (1708-1716.) kako bi pripremio teritorij za dolazak Družbe Isusove.⁵⁰ Potom je otišao u Padovu sa zadatkom da svu dotad skupljenu građu iskoristi u pisanju crkvene povijesti toga područja. Takav pothvat bio je u interesu Katoličke Crkve koja je imala potrebu da, s obzirom na tadašnji proces oslobođenja Balkana od Turaka, bolje upozna povijest ovoga kraja.⁵¹ Uslijedile su godine daljnjeg skupljanja i istraživanja izvora, a zbog mukotrpnosti i obujma posla, 1722. godine dodijeljen mu je pomoćnik koji će postati i njegovim nasljednikom – tridesetogodišnji Danijel Farlati.⁵²

Danijel Farlati rođen je 2. veljače 1690. godine u talijanskom gradiću San Daniele. Već od malih nogu pokazivao je izrazitu nadarenost pa su ga roditelji poslali u Goricu u isusovački *Lyceum*, gdje se obrazovao u humanističkim naukama. S navršenih osamnaest godina, 1707. godine je u Bologni stupio u isusovački red, a potom je tamo završio studij novicijata, književnosti te filozofije. U Padovi je, kao profesor *ad humaniores litteras docendas*, stekao veliki ugled. Potom odlazi u Rim gdje je predavao grčki jezik, metafiziku i teologiju, čime stječe zavidno znanje

⁴⁸ LUČIĆ 1973, 230; ANTOLJAK 2004, 160.

⁴⁹ LUČIĆ 1973, 230.

⁵⁰ KOLANOVIĆ 1980, 141.

⁵¹ LUČIĆ 1973, 231.

⁵² NERALIĆ 2010, 18.

crkvene povijesti i opće teologije.⁵³ Nakon završetka viših teoloških studija u Rimu te postanka svećenikom 1721. godine, vraća se u Padovu i postaje pomoćnik Riceputiju u sastavljanju ovog monumentalnog djela.⁵⁴ S Riceputijem je surađivao dvadeset godina, a poslije Riceputijeve smrti 5. listopada 1742. godine, još je trideset i jednu godinu sam priređivao i pisao *Illyricum sacrum*. U tom pothvatu mu je pomagao i Jakov Coleti, rođen u Veneciji 2. svibnja 1734. godine u obitelji koja je barem od 1725. godine imala sklopljen pismeni ugovor o tiskanju s Družbom Isusovaca. Studirao je u Raveni, Bologni i Piacenzi te je u padovanskom kolegiju predavao grčki i latinski jezik te književnost.⁵⁵

Nakon Riceputijeve smrti 1742. godine, Farlati je promijenio cijelu koncepciju djela zamišljenog u osamnaest svezaka zbog stava da je takva ideja preopsežna da bi mogla biti dovršena.⁵⁶ Stoga Farlati za osnovu uzima biskupije – počevši od salonitanske metropolije, njezine nasljednice splitske a potom sufraganske biskupije slijedeći zemljopisni red: od Splita na sjever, pa na jug i istok.⁵⁷ Također je odlučio ograničiti Ilirik na ono teritorijalno područje koje je imao u vrijeme cara Justinijana, bez proširenja na Akvileju, Norik ili na Panoniju.⁵⁸ Tako je nastalo djelo koje obrađuje crkvenu, ali i političku povijest, po biskupijama na području Balkana (Hrvatska, Srbija, Makedonija i Bugarska), prikazujući za svaku utemeljenje, ustroj, kulturu, privredu, crkve, samostane, svece, relikvije, političko uređenje, sabore i biskupe.⁵⁹ Na gotovo pet tisuća stranica folio-formata, s po dva stupca na stranici, podijeljeno u osam svezaka izdavalo se od 1751. do 1819. godine.⁶⁰ Dakle, dok Riceputi nakon četrdeset i sedam godina predanog rada nije doživio

⁵³ LUČIĆ 1973, 230.

⁵⁴ MALEŠ 2005, 62.

⁵⁵ NERALIĆ 2010, 18-19.

⁵⁶ Riceputi je djelo htio podijeliti u četiri dijela: *Acta Illyriorum antistitum* (Životi i djela ilirskih biskupa i nadbiskupa), *Collectio sacrorum conciliorum et legationum Apostolicarum ad Illyricam Ecclesiam spectantium* (Povijest i tekstovi crkvenih sabora te povijest apostolskih legacija), *De vita et moribus Sanctorum hominum qui Ecclesiam Illyricam illustrant* (Životi i djela ilirskih svetaca i ugodnika Božjih), *Monasticum Illyricum seu historia monachorum et sanctimonialium Illyricarum* (Povijest iliričkih, muških i ženskih, samostana), NERALIĆ 2020, 10-11.

⁵⁷ MALEŠ 2005, 62.

⁵⁸ LUČIĆ 1973, 236; NERALIĆ 2010, 17.

⁵⁹ NERALIĆ 2010, 27.

⁶⁰ Prvi svezak (*Illyrici sacri Tomus primus. Ecclesia salonitana. Ab ejus exordio usque ad saeculum quartum Aere Christianae auctore Daniele Farlato presbytero societatis Jesu. Venetiis MDCCLI*) objavljen 1751., obuhvaća povijest Ilirika od početka do 4. st.

Drugi svezak (*Tomus secundus Illyrici sacri*) tiskan 1753. obuhvaća povijest Ilirika od 4. do 7. st.

Treći svezak (*Ecclesia spatatensis olim Salonitana*) tiskan 1765. obuhvaća povijest splitske crkve.

Četvrti svezak tiskan 1769. obrađuje nadbiskupije i biskupije: *episcopatus Belgradensis et Scardonensis; Bosnensis; Corbaviensis, Modrusensis, Seniensis et Ottociensis, Dumnensis; Macarensis sive Macarchensis; Nonensis, Phariensis; Tinniensis; Traguriensis ex gou Sibenicensis*.

objavljivanje niti jednog sveska, Farlati je do svoje smrti 1773. godine potpuno dovršio i izdao pet svezaka.⁶¹ Tri mjeseca nakon Farlatijeve smrti papa Klement XIV. bulom je ukinuo Družbu Isusovu, što je uzrokovalo višegodišnje kašnjenje tiskanja preostalih svezaka.⁶² Tako je Coleti pod zajedničkim imenom 1800. objavio šesti svezak, kojeg je Farlati gotovo dovršio, a 1817. sedmi, kojeg je Farlati započeo.⁶³ Osmi je svezak Coleti izdao pod svojim imenom 1819. godine, sa željom za daljnjim radom, u čemu ga je 1827. godine spriječila smrt.⁶⁴ Deveti, dopunski svezak, *Accessiones et correctiones (Dopune i ispravci)*, koji sadrži dodatke i ispravke, objavio je 1910. godine Frane Bulić u svom *Bulletino di archeologia e storia dalmata*.⁶⁵

Tako je nastalo monumentalno djelo za koje su se žrtvovala tri generacije znanstvenika (kako spomenutih, tako i brojnih nespomenutih) i na kojem se radilo od 1697. do 1819. – preko sto dvadeset godina.⁶⁶ Rezultat toga rada jest djelo koje se ubraja u najvažnija postignuća svjetske, a osobito crkvene historiografije. Stoga se, uz Talijane, Francuze te Nijemce, i Hrvati svrstavaju među narode koji su u 18. st. imali objavljenu crkvenu povijest temeljenu na bogatoj arhivskoj građi.⁶⁷ Osobitu vrijednost djelu *Illyricum sacrum* daju mnogobrojni objavljeni, ali i rijetki izvori zbog kojih je djelo često bilo i shvaćeno kao zbirka izvora.⁶⁸

Peti svezak tiskan 1775. obrađuje nadbiskupije i biskupije: *archiepiscopatus, olim episcopatus Jadertinus cum Appendice de episcopatu Pagensi; episcopatus Absorensis, Arbensis, Vegliensis; episcopatus siscianus nunc zagrabiensis. Additamenta.*

Šesti svezak tiska 1800. obrađuje: *archiepiscopatus Ragusinus, olim episcopatus Epidaurensis; episcopatus Tribuniensis et Mercanensis; Zaclumiensis, sive Stagnensis; Corcyrensis; Rhiziensis; Catharensis olim, Ascriviensis.* Sedmi svezak tiskan 1817. obrađuje: *episcopatus diocletanus, Antibarensis, Arbanensis seu Albanensis, Balleacensis, Buduensis, Daynensis sive Dagnensis, Drivastensis, Olciniensis, Pullatensis major et minor, Sardensis et sappatensis, suacensis, scodrenais, Dyrrachiensis, Lissensis seu Alexiensis, Amantinus, Appolloniensis, Aulonensis, Bendensis, Priscensis, Stephanensis, Bullidensis, Canoviensis, Crojensis, lestronesis, scampensis, sirmiensis, Bassianensis, Cibaliensis, Murdensis, Aemonensis, Horreo-margensis, margensis, singidunensis, viminacensis, aquensis, ad castra martis, iscennsis et ratiarensis.*

Osmi svezak tiskan 1819. obrađuje: *episcopatus scopiensis, Naissitanus, staliensis, ulpianensis, zapparensis, sardicensis, remessianensis, marciapolitanus, Nicopolitaius, Abritensis, Appiarenis Axiopolitanus, Comeensis, Dorostorensis, Novensis, Odysseus, Sexantapristensis, Sugdaeensis, Tiberiopolitanus, Dionysopolitanus seu varnensis, Tomistanus, belgradensis, Semandriensis, Bidiensis, Lychnidensis, Justiniana prima et archidanus, Archridae, Prisrensensis, Bebelti el Zagoriensis ex que archiepiscopus Ternobensis, Belesbugdensis, Brandizuberiensis* Više o tome vidi u: LUČIĆ 1973.

⁶¹ NERALIĆ 2010, 15.

⁶² NERALIĆ 2010, 18.

⁶³ MALEŠ 2005, 62.

⁶⁴ NERALIĆ 2010, 18-19.

⁶⁵ NERALIĆ 2010, 27.

⁶⁶ LUČIĆ 1973, 238.

⁶⁷ Ludovik Antonio Muratori (*Antiquitates Italicae Medii Aevi sive dissertationes*), Ferdinando Ughelli (*Italia sacra*) i Rocca Pirrija (*Sicilia sacra*) za talijansku, Gabriele Bucelini (*Germania sacra*) za njemačku i Michael Le Quien (*Gallia Christiana*) za francusku crkvenu povijest; NERALIĆ 2010, 8.

⁶⁸ NERALIĆ 2010, 27; Primjer takvog mišljenja: ŠIŠIĆ 1914, 78; GROSS 1996, 76.

Dugogodišnjim sakupljanjem građe autori su prikupili oko tri stotine svezaka koji su se čuvali u biblioteci isusovačkog kolegija u Padovi pod imenom *Museo Illirico*.⁶⁹ Dok je jedan dio materijala bio vraćen prvotnim vlasnicima ili smješten u privatne biblioteke, većem dijelu te neizmjerljivo važne građe zametnuo se trag.⁷⁰

Veliku ulogu u olakšavanju prikupljanja izvora odigrala je potpora papa, čijim su se posredovanjem pred ovim istraživačima otvarali arhivi, a koji su im istovremeno pomagali i financijski. Tu se prvenstveno izdvaja Klement XI. koji je imao osoban interes u podupiranju Riceputijevog rada jer je smatrao da njegovi pradjedovi potječu iz Ilirika (Albanije). Nakon smrti Klementa XI., naslijedio ga je Inocent XIII. koji je također poticao nastanak ovog djela, baš kao i njegov nasljednik Benedikt XIV.⁷¹ Primjerice, Farlati i Riceputi, zahvaljujući zaštiti papa i kardinala, spadaju među malobrojne istraživače koji su imali pristup Tajnom vatikanskom arhivu.⁷²

Od velike su pomoći pri prikupljanju građe bili i lokalni suradnici (većinski svećenici) u Dalmaciji koje su Riceputi i Farlati odabrali i poučili. Među njima se izdvajaju Pacifik Bizza, budući rapski biskup i splitski nadbiskup, kojeg je Farlati nazvao *drugim ocem i osnivačem djela*, te splitski nadbiskup Stjepan Cupilli.⁷³

Najstarija povijest Ilirika obrađena je u uvodu (*Prolegomena ad historiam ecclesiae Salonitanae*) u prvi volumen kojeg je započeo Riceputi, a završio i objavio Farlati. Taj dio, posvećen povijesti prekršćanskog Ilirika i Dalmacije, Riceputi je originalno nazvao *Illyrici pagani*, no Farlati ga je podijelio u dva dijela i imenovao (*prolegomenon*) *De Illyrico* i (*prolegomenon*) *De Dalmatia*, koji su zajedno uveli tekst, s trećim dijelom (*prolegomenon*) *De Illyrica et Dalmatica ecclesia, tum de Salona et Ecclesia Salonitana*.⁷⁴ U tom dijelu, između ostalog, Farlati obrađuje mit o Hilu predstavljajući vlastiti konstrukt o ilirskom kralju Hilu iz 13 st. pr. Kr., začetniku Ilira.

⁶⁹ Više o procesu skupljanja i poznatoj građi za *Illyricum sacrum* vidi u: KOLANOVIĆ 1980, 145-154; ANTOLJAK 2004, 160-162.

⁷⁰ ŠAMŠALOVIĆ 1960, 419; Više o sudbini građe vidi u: NERALIĆ 2010, 24-27.

⁷¹ LUČIĆ 1973, 232; KOLANOVIĆ 1980, 142; Više o tim „uglednim zaštitnicima“ vidi u: NERALIĆ 2010, 20-24.

⁷² NERALIĆ 2010, 24.

⁷³ LUČIĆ 1973, 234; ANTOLJAK 2004, 163.

⁷⁴ LUČIĆ 1973, 236; DŽINO 2014, 8.

1.3. STANJE ISTRAŽENOSTI O FARLATIJEVOM JUNAKU HILU

Što se tiče mita o jadranskom Hilu, kao što je već spomenuto, brojni su se autori bavili određenim segmentima mita. Zahvaljujući tome, nastale su razne, često suprotne teze o njegovim aspektima koje će biti predstavljene kroz rad. Osim činjenice da starije korištene studije nisu mogle sadržavati spoznaje novijih istraživanja, ovakvu situaciju prouzrokovalo je i to što su mit autori obrađivali unutar različitih tematika. U skladu s tim, oni su koristili vijesti različitih autora, pri čemu je izostavljanje pojedinih izvora odigralo krucijalnu ulogu u percepciji cjelokupnog mita (tablica 2). Osim činjenice da je mit o Hilu u korištenim radovima bio sporedna tema (pa autori nisu imali razloga detaljno analizirati sve vijesti), vjerojatno je ulogu u tome odigrala i arheološka profesija većine autora. Tako, osim Radoslava Katičića, nijedan drugi korišteni autor nije spomenuo, a samim time u svoju analizu i uključio vijesti svih izvora. Spomenuti je Katičić u djelu *Illyricum mythologicum* (1995.) popisao, preveo te ukratko analizirao sve izvore o mitu o Hilu – čime je iznimno olakšao bavljenje ovom temom. Osim njega, od korištene literature, još su se detaljnije vijestima (ali pojedinih) izvora, bavili Mate Suić i Slobodan Čače. Suić je u članku *Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplusu* (1955.), analizirao Pseudo Skilakove vijesti o Hilima. S druge strane, Čače je u članku *Jadranski otoci u Pseudo Skimnovoj Periegezi: dvije napomene* (2015.) analizirao Pseudo Skimnove vijesti te vijesti Plinija Starijeg u članku *Promunturium Diomedis (Plin. Nat. hist. 3,141)* (1995.).

Starije studije, poput onih Grge Novaka, Duje Rendića-Miočevića, Johna Wilksa i Aleksandara Stipčevića, mitom o Hilu većinski su se bavile u okviru ilirske problematike.⁷⁵ Izuzev toga, mit je sporadično spominjan i u radovima o Herakleji (koju spominje Pseudo Skilak), čija je ubikacija zauzela važno mjesto u historiografiji.⁷⁶ Devedesetih godina 20. stoljeća, kada je arheološkim istraživanjima potvrđeno postojanje Diomedova kulta na Palagruži, fokus historiografije prebacio se na vijesti o Hiličkom poluotoku.⁷⁷ Naime, potaknuta tim otkrićem, kreću arheološka istraživanja rta Ploče (vrh Hiličkog poluotoka), gdje je ubiciran Diomedov rt koji spominje Plinije.⁷⁸ S obzirom na to da su arheološki nalazi potvrdili Plinijeve vijesti, od tada do

⁷⁵ RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1952; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989a; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989b; STIPČEVIĆ 1991 (1. izdanje 1974.); WILKES 2001 (1. izdanje 1969.); NOVAK 2001 (1. izdanje 1944.).

⁷⁶ *Ps. Scyl.* 22; npr: NOVAK 1924; BRUNŠMID 1998; ZANINOVIĆ 1992; ZANINOVIĆ 1998; ZANINOVIĆ 2002; ZANINOVIĆ 2004; ZANINOVIĆ 2008.

⁷⁷ Vidi više u: KIRIGIN 2010.

⁷⁸ *Plin. NH* III. 140-141.

danas mit se najčešće obrađivao u okvirima ove tematike.⁷⁹ Pritom valja spomenuti i to da je od svih segmenata mita, tj. prostora, naroda i junaka, sam junak Hilo zadobio najmanje pozornosti u literaturi.

Farlatijev konstrukt o Hilu, kao što je već spomenuto, dosad je u historiografiji skoro pa neobrađena tema. S druge strane, postoji veliki broj studija koje prikazuju povijest djela *Illyricum sacrum*, okolnosti i način njegova nastanka te utjecaj djela na historiografiju. Osim toga, ti radovi sadrže i biografije tvoraca djela – Filipa Riceputija, Danijela Farlatija i Jakova Coletija, pri čemu je najveći fokus stavljen na Farlatija.⁸⁰ S obzirom na brojnost tih radova, jasno je da se razlog nedostatka studije o Farlatijevom junaku Hilu ne može pripisati izostanku znanstvenog zanimanja za ovu problematiku. Vjerojatno je riječ o tome da se Farlatijev diskurs u starijoj historiografiji smatrao neznanstvenim i metodološki pogrešnim, a u isto vrijeme mukotrpnim za istraživanje. Pritom, prepreku većoj znanstvenoj pozornosti svakako čini to što, unatoč njegovoj velikoj važnosti za hrvatsku historiografiju, *Illyricum sacrum* još uvijek nije u cijelosti preveden na hrvatski jezik. Tako *Uvod*, u kojem je iznesena najstarija povijest Ilirika, pa i konstrukt o ilirskom kralju Hilu, još nije zadobio svoj službeni prijevod s latinskog jezika.⁸¹

⁷⁹ ČAČE 1995; KIRIGIN, ČAČE 1998; BILIĆ DUJMUŠIĆ 2002; ČAČE, ŠEŠELJ 2003; BONAČIĆ MANDINIĆ 2004; KIRIGIN 2004; ŠEŠELJ 2009; ŠEŠELJ 2010; ŠEŠELJ 2012; TRAVČIĆ 2018.

⁸⁰ npr: ŠIŠIĆ 1914; LUČIĆ 1973; LUČIN 1995; ANTOLJAK 2001; MALEŠ 2005; NERALIĆ 2010.

⁸¹ U radu je korišten prijevod dr. sc. Brune KUNTIC-MAKVIĆ, red. prof., napravljen za potrebe kolegija *Poganski Ilirik*, 2019. Vidi prijevod u Prilozima (6.3.2. Danijel Farlati, *Illyricum sacrum*)

2. MIT O JADRANSKOM JUNAKU HILU

S obzirom na dugu tradiciju prijenosa i općenitu razgranatost te slojevitost mitologije drevne Grčke, ne začuđuje činjenica da imena pojedinih junaka pronalazimo u više varijanti, s različitim sudbinama, u različitim mitovima. U tome se prvenstveno ogleda već spomenuti princip umetanja poznatih grčkih junaka u lokalne mitove u svrhu povezivanja tog prostora s grčkim imaginarijem. Jedan od takvih junaka jest Hilo, čija se ličnost razgranala na dvojicu istoimenih Heraklovih sinova – jednog „grčkog“ te jednog „jadranskog“ koji je s Kerkire otišao na prostor istočnojadranske obale.

2.1.1. GRČKI HILO

U svrhu boljeg razumijevanja mita o jadranskom Hilu, kao i nekih teza koje povezuju mitove ova dva istoimena Heraklova sina, potrebno se prvenstveno osvrnuti na mit o „grčkom“ Hilu.

Priča „grčkog“ Hila započinje dolaskom njegova oca, slavnog grčkog heroja Herakla u Etoliju, u grad Kadilon, gdje je vladao Enej, čija je kći bila lijepa Dejanira. S obzirom na to da je Dejanirinu ruku želio i riječni bog Ahelaj, po Enejevom se napatku zbio dvoboj u kojem je Heraklo pobijedio, i kako je bilo obećano, oženio Dejaniru.⁸² Unatoč Heraklovim brojnim pustolovinama, imali su skladan brak u kojem su dobili Hila, Ktesipa, Glenu, Hoditu i Makariju koji su kolektivno zvan Heraklovićima, odnosno Heraklovom djecom.⁸³

Kad je njegov otac umirao jer ga je Dejanira nehotice otrovala Nesovom krvlju⁸⁴, najstariji od Heraklovića, Hilo, dobio je od njega upute da ga spali na lomači na vrhu planine te da oženi Jolu, u koju je sam Heraklo bio zaljubljen.⁸⁵ S obzirom na to da je slavni junak bio mrtav te uznesen na nebo, njegov neprijatelj, kralj Arga, Euristej, proganjao je Herakloviće želeći uništiti Heraklovu lozu.⁸⁶ Oni utočište pronalaze u Ateni te tako počinje prvi rat između nje i Peloponeza, u kojem je

⁸² *Soph. Trach.* 7-28; *Apollod. Bibl.* II, 7

⁸³ *Apollod. Bibl.* II, 7

⁸⁴ *Soph. Trach.* 557-587, 602-615, 679-722, 739-812; *Ovid. Met.* IX, 118-260.

⁸⁵ *Soph. Trach.* 1191-1278; *Apollod. Bibl.* II, 7; *Ovid. Met.* IX, 278-280.

⁸⁶ *Eur. Heraclid.* 1-31; *Isoc. Paneg.* IV, 56; *Apollod. Bibl.* II, 8; *Diod. Sic.* IV, 57, 2; *Ovid. Met.* IX, 273-275.

Hilo, uz Jolaja i Tezeja, bio zapovjednik atenske vojske.⁸⁷ Nakon duge i neizvjesne borbe, Euristej je ipak bio poražen i ubijen.⁸⁸ Nakon pobjede i nestanka neprijatelja, Hilo i ostatak Heraklovića odlaze na Elektrina vrata u Tebi, odakle napadaju Peloponez te ga iznenadnim napadima i osvajaju.⁸⁹ No, sljedeće godine izbija kuga te Hilo, tražeći rješenje, odlazi u proročište u Delfima, gdje mu je rečeno da je uzrok kuge prerani povratak Heraklovića na Peloponez. Oni se zbog toga povlače, a Hilo odlazi u Maraton, gdje ga posvaja Egimije Doranin te se po očevoj želji ženi s Jolom.⁹⁰ Ponovno odlazi u Delfe da bi pitao kad se Heraklovići smiju vratiti na Peloponez te mu je proreknuto vrijeme od tri žetve, što je on protumačio kao tri godine.⁹¹ Zbog toga nakon tri godine Hilo odlazi na Istam, gdje je vladao mikenski kralj Atrej kojeg je Hilo, budući da je želio izbjeći krvoproliće, izazvao na dvoboj. Dogovoreno je da će, ako pobijedi, dobiti kraljevstvo, a ako izgubi, svim će Heraklovim sinovima biti zabranjen dolazak na Peloponez pedeset godina.⁹² Njegov je izazov prihvatio tegejski kralj Ehem koji je, nakon neizvjesne borbe, ipak ubio Hila.⁹³ Tako je Hilo umro, a pokopan je u Megari, na granici s Korintom.⁹⁴ Kao posljedica Hilovog obećanja, svi Heraklovići, osim Likminija i njegovih sinova koji odlaze u Arg, opet bježe preko Trikorita u Doridu pod zaštitu kralja Egimija.⁹⁵ S obzirom na proročanstvo koje je značilo da se Heraklovići mogu vratiti za tri generacije, a ne tri godine kao što je Hilo protumačio, oni se ipak vraćaju na Peloponez i u četvrtoj ga generaciji osvajaju.⁹⁶ Tako je Temen zavladao Argom, Kresfont Mesenom, a blizanci Proklo i Euristen Spartom.⁹⁷

Ovakav povratak Heraklovića, predstavljen kao povratak legitimnih vladara Peloponeza u njihov zakonit dom, bio je temeljem mitološkog diskursa Dorana. Pritom je taj mit služio vladarima dorskih naseobina kao propagandni alat kojim su obrazlagali svoje pravo na osvojene prostore.⁹⁸ Naime, Dorani se u Grčkoj pojavljuju u vrijeme dezintegracije mikenske kulture i ulaska Grčke u mračno doba, a pitanje njihove ulogu u tim zbivanjima, unatoč brojnim

⁸⁷ *Eur. Heraclid.* 134-381; *Isoc. Paneg.* IV, 56-58.; *Diod. Sic.* IV, 57, 4-6.

⁸⁸ *Eur. Heraclid.* 844-1053; *Isoc. Paneg.* IV, 60; *Apollod. Bibl.* II, 8; *Diod. Sic.* IV, 57, 6.

⁸⁹ *Apollod. Bibl.* II, 8.

⁹⁰ *Apollod. Bibl.* II, 8

⁹¹ *Apollod. Bibl.* II, 8

⁹² *Diod. Sic.* IV, 58, 3.

⁹³ *Paus.* I, 44, VIII, 5, 45; *Diod. Sic.* IV, 58, 4.

⁹⁴ *Paus.* I, 41.

⁹⁵ *Diod. Sic.* IV, 58, 4-6.

⁹⁶ *Apollod. Bibl.* II, 8; *Paus.* V, 3, VIII, 5.

⁹⁷ *Isoc. Paneg.* IV, 61; *Paus.* IV, 3.

⁹⁸ REDER 1962, 71; FINE 1983, 12.

istraživanjima, do danas nije riješeno. Dorani su, uz Jonjane, Eoljane i Ahejce, bili jedno od četiri glavna plemena prisutna u grčkoj civilizaciji, kako u egejskom bazenu, tako i u brojnim kolonijama izvan nje. Iako Hilo po predaji nije doživio povratak Heraklovića u svoju domovinu, ipak su ga Dorani smatrali najzaslužnijim za takav uspjeh, pa su njemu u čast nazvali jednu od svoje tri file – Hileji (druge dvije su Dimani i Pamfili).⁹⁹ Stoga je Heraklov (grčki) sin Hilo u imaginariju dorskih Grka, kako u domovini, tako sigurno i izvan nje, predstavljao važnog junaka.

2.1.2. JADRANSKI HILO

Uz Hila, najstarijeg sina Herakla i žene mu Dejanire, postojao je još jedan, daleko manje poznat Heraklov sin Hilo. Dok su izvori o “grčkom” Hilu brojni, a vijesti u njima o njegovu liku i djelu detaljne, situacija s njegovim imenjekom je drugačija.¹⁰⁰ Naime, u svim izvorima o “jadranskom” Hilu, najveći je fokus bio stavljen na prostor koji je po mitu naselio taj drugi Hilo sa svojom družinom. Dok ostalih šest izvora koji spominju Hila o njemu donose šture vijesti, jedino *Ep o Argonautima* Apolonija Rođanina sadrži detaljnije vijesti o njegovoj sudbini. Zahvaljujući tome, sažetak njegova mita izgleda mnogo drugačije od onoga o njegovu polubratu:

“Jadranski” Hilo bio je sin slavnog junaka Herakla.¹⁰¹ Majka mu je bila Melita¹⁰², nimfa i kći rijeke Egeja.¹⁰³ Rođen je u feačkom narodu nakon što je Heraklo došao na Kerkiru zbog iskupljenja grijeha ubojstva vlastite djece. Kad je Hilo odrastao, nije želio živjeti pod vlašću Nausitoja, stoga je sa skupinom Feačana otišao s Kerkire na Kronovo more, odnosno na Jadran i tamo se nastanio te postao eponim tom prostoru, kao i narodu koji je na njemu obitavao. Okončao je život u sukobu s Mentorima oko stoke.¹⁰⁴

⁹⁹ *Encyclopedia Britannica*, s. v. „Dorian“

¹⁰⁰ Korišteni izvori o “grčkom” Hilu: Sofoklo, *Trahinjanke* (5. st. pr. Kr.), Euripid, *Heraklova djeca* (5. st. pr. Kr.), Isokrat, *Panegirik* (5./4. st. pr. Kr.), Apolodor, *Knjižnica* (2. st. pr. Kr.), Diodor Sicilski, *Knjižnica* (1. st. pr. Kr.), Ovidije, *Metamorfoze* (1. st. pr. Kr./1. st.), Pauzanija, *Vodič po Heladi* (2. st.).

¹⁰¹ *Ps. Scyl.* 22; *Ps. Scymn.* 409; *Eust. ad Dionys. Per.* 384.

¹⁰² *Shol. ad Soph. Trach.* 55; *Steph. Byz.* s.v. Ὑλλεῖς; *Etym. Magn.* s. v. Ὑλλεῖς.

¹⁰³ *Apoll. Rhod.* IV, 538-542.

¹⁰⁴ *Apoll. Rhod.* IV, 537-551.

Budući da Pseudo Skilak, Pseudo Skimno i Eustatije o Hilu navode jedino da je Heraklov sin, a sholijast uz Sofoklov stil, kao i Stjepan Bizantinac te *Etymologicum magnum* tome nadodaju da mu je majka bila Melita – u ovom segmentu rada analizirat će se samo Apolonijeve vijesti.¹⁰⁵ Naime, u četvrtoj knjizi *Epa o Argonautima* Apolonije opisuje kako su se Jazon i ostali Argonauti, nakon krađe zlatnog runa, iz Kolhide u Grčku vraćali preko Dunava i Jadranskog mora. Tako je ekspedicija, koja je proputovala gotovo cijeli, u mitsko doba poznat svijet, stigla i na prostor takozvane *zemlje hilejske* naseljene Hilima. Pritom, izuzev informacija o prostoru i narodu, Apolonije donosi i gore navedene vijesti o njihovom eponimu Hilu koje se mogu raščlaniti u tri kategorije – Hilovo porijeklo, odlazak na Jadran i Hilova smrt.

Što se tiče njegova porijekla, iz *Epa o Argonautima* saznajemo da je Hilo rođen na otoku Feačana, naroda čudesnih pomoraca, koji su živjeli na otoku Sheriji koji se identificirao s Kerkirom (Krkom).¹⁰⁶ Njegovo kerkirsko porijeklo daljnje je pojašnjeno u sholijastu uz spomen Makride, iz čega se saznaje da Apolonije nije mislio na Aristejevu kćer Makridu, već na stari naziv otoka Sherije koji je bio imenovan po njoj.¹⁰⁷ Dodatan uvid u Hilovo rodoslovlje, točnije etimologiju njegove obitelji, pruža sholijast uz spomen Melitina oca Egeja pri opisu svadbe Jazona i Medeje.¹⁰⁸ Tu je navedeno da je Egej ime rijeke, a Melita ime gore na Kerkiri, kao i da je Hilo dobio ime po rijeci u Lidiji gdje se Heraklo izliječio. Pritom je, po sholijastu, izvor za zadnju informaciju bio Panijazid, već spomenuti epski pjesnik prve polovice 5. st. pr. Kr.¹⁰⁹ Dakle, Hilo je svojim rodoslovljem ukorijenjen u topografiju Kerkire, zbog čega se smatra da od tamo potječe mit o njemu i njegovu odlasku na dalek i tajanstven prostor istočnojadranske obale.¹¹⁰ Toj tezi u prilog ide i činjenica da, kad Apolonije pripovijeda o boravku Argonauta na Kerkiri, spominje postojanje Hiličke luke, nazvane po Heraklovom sinu Hilu, na otoku Kerkiri.¹¹¹ Hiličku luku na Kerkiri spominje i Tukidid, grčki povjesničar s prijelaza 5. na 4. st. pr. Kr. u trećoj knjizi svoje *Povijesti Peloponeskog rata*. Naime, prikazujući unutrašnje nemire na Kerkiri, on na dva mjesta spominje tu luku na Kerkiri, što svjedoči o postojanju tradicije kerkirskog Hila.¹¹² Također,

¹⁰⁵ *Ps. Scyl.* 22; *Ps. Scymn.* 409; *Eust. ad Dionys. Per.* 384; *Shol. ad Soph. Trach.* 55; *Steph. Byz.* s.v. Ἰλλεῖς; *Etym. Magn.* s. v. Ἰλλεῖς.

¹⁰⁶ KATIČIĆ 1995, 98.

¹⁰⁷ *Schol. ad Apoll. Rhod.* IV, 540.

¹⁰⁸ *Apoll. Rhod.* IV, 1149-1151.

¹⁰⁹ *Schol. ad Apoll. Rhod.* IV, 1149.

¹¹⁰ KATIČIĆ 1995, 396.

¹¹¹ *Apoll. Rhod.* IV, 1125.

¹¹² *Thuc.* III, 72, 81.

kerkirsku Hiličku luku spominje i Dionizije Halikarnašanin, grčki povjesničar i retor iz 1. st. pr. Kr., u raspravi *O Tukididovom značaju*.¹¹³

No, osim spomenute uronjenosti u kerkirsku topografiju, ovakva povezanost junaka s prirodnim motivima može se protumačiti kao izraz autohtonosti, tj. urođenog prava na vlasništvo, odnosno vladanja nad zemljom.¹¹⁴ Također, možda je riječ i o principu prisutnom u grčkoj mitologiji, po kojem su junaci „dizajnirani“ da projiciraju mjesto kojem se pripisuju.¹¹⁵ Dakle, tu u obzir dolazi činjenica da je Hilički poluotok brdovito i šumovito mjesto kroz koje protječe rijeka Krka.¹¹⁶

Što se tiče Hilova odlaska s Kerkire, kao što je rečeno, Apolonije navodi da junak, kad je odrastao, više nije želio živjeti pod vlašću Nausitoja, stoga sa skupinom Feačana odlazi na Jadran.¹¹⁷ Kada se sagledaju razlog i način Hilova odlaska s Kerkire, jasno je da je ovdje riječ o kolonizatorskom mitu. Naime, tipičan princip osnivanja grčkih kolonija bio je da oikist predvodi skupinu zemljaka na novi teritorij s ciljem osnivanja kolonije. Pritom se mogu raščlaniti četiri osnovna razloga kolonizacije – razorena matica, istjerivanje siromašnih građana, odlazak zbog komercijalnih interesa te odlazak zbog političkog nezadovoljstva.¹¹⁸ Dakle, ovakva Apolonijeva implikacija unutarnjih nemira/ nezadovoljstava, koja dovodi do emigracije, slijedi veoma poznat uzorak u mitovima o nastanku kolonija.¹¹⁹ Također, u to se mogu uklopiti i Apolonijeve vijesti o Hilovom vladanju nad narodom i određenim prostorom na kojem se nalazio grad. Točnije, tu je vidljiv koncept oikista kao osnivača, koji sa sobom donosi osnovne elemente civilizacije, pa gradi gradove i uvodi sustav vlasti.¹²⁰ U to se uklapaju i teze autora koji su u mitu vidjeli indikacije arheološki neotkrivene kolonizacije. Naime, neki autori poput Čače, Zaninovića i Šašel Kos, spominju mogućnost da mit predstavlja trag neuspješnog pokušaja kolonizacije prostora Hiličkog

¹¹³ *Dion. Hal. Thuc.* 28.

¹¹⁴ DOWDEN 1992, 54.

¹¹⁵ DOWDEN 1992, 15.

¹¹⁶ O tome više u poglavlju: 2.2. Hilički poluotok

¹¹⁷ *Apoll. Rhod.* IV, 546-550.

¹¹⁸ MILIČEVIĆ BRADAČ 2010, 41-42.

¹¹⁹ HUNTER 2015, 155.

¹²⁰ DOWDEN 1992, 54.

poluotoka.¹²¹ S druge strane, Lisičar je u mitu vidio odraz, ali i dokaz postojanja kerkirske kolonije na području između Zadra i Splita.¹²²

Što se tiče Hilove smrti, po Apoloniju on pogiba u sukobu s Mentorima, o kojima je poznato samo to da su bili narod na sjevernom Jadranu, a moguće da je riječ o Liburnima. Njihov trag gubi se u izvorima nakon 2. st. pr. Kr., a područje koje su nastanjivali grubo se lokalizira između Histra i Liburna.¹²³ No, sam razlog Hilove smrti ambivalentno je naveden u vijesti koja se može iščitati na dva načina. Naime, iz Glavičićeva (*Ubiše Mentori ondje pri obrani goveda tornih*) i Katičićeva prijevoda (*i ubili su ga Mentori braneći goveda na poljima*) spornog mjesta može se protumačiti da je Hilo ubijen tijekom napada na goveda Mentora.¹²⁴ S druge strane, iz Višićeva prijevoda (*Mentori, ubiju/ njega, oko bikova poljskih jerbo se sa njima svad'o.*) ne može se razaznati tko je napadač, a tko branitelj goveda.¹²⁵ No, usprkos prijevodu koji implicira drugačije, Katičić navodi da se sagledavanjem tekstova sačuvanih rukopisa može zaključiti da je ispravan prijevod: *ubili su ga Mentori kad je branio goveda na poljima*. Dakle, po Katičiću, Hilo je umro braneći svoja goveda od napadača.¹²⁶ Što se tiče samog motiva vezanog za njegovu smrt uzrokovanu sukobom oko stoke, on se može shvatiti višestruko. Stoka je u mitologiji mogla predstavljati odraz praindoeuropskog društva, tj. njegove trodijelne podjele – stočari se brinu za blago, ratnici otimaju stoku neprijateljskim grupacijama, a svećenici žrtvuju stoku bogovima da bi bili milostivi.¹²⁷ Izuzev toga, ovakva vijest mogla bi se shvatiti i kao odraz divljine izvan granice uređene grčke/ Hilove vlasti, tj. kao simbol sukoba civiliziranih i neciviliziranih.¹²⁸

¹²¹ ČAČE 1995, 38; ŠAŠEL KOS 2004, 499; ZANINOVIĆ 2008, 130.

¹²² LISIČAR 1951, 67.

¹²³ KATIČIĆ 1995, 99.

¹²⁴ KATIČIĆ 1995, 392; GLAVIČIĆ 2008, 433.

¹²⁵ VIŠIĆ 2007, 190.

¹²⁶ KATIČIĆ 1995, 100.

¹²⁷ PAVLEK 2017, 11.

¹²⁸ DOWDEN 1992, 89.

2.2. HILIČKI POLUOTOK

S obzirom na to da se mitovi većinski vežu uz neko mjesto, ne začuđuje da je segment mita kojem su izvori posvetili najviše pažnje područje koje je Hilo naselio – tzv. Hilički poluotok. Takve vijesti uklapaju se u općenita nastojanja autora da integriraju mitske predaje i geografsko znanje svoga doba u uvjerljivu priču.¹²⁹ Stoga vijesti o prostoru mita pronalazimo kod osam autora u rasponu od 4. st. pr. Kr. do 13. st., pri čemu su informacije o nazivu, okruženju, veličini i sadržaju samog prostora varirale (tablica 3).

Kada se u historiografiji govori o prostoru na koji smještamo mit o Hilu, on se gotovo uvijek naziva Hiličkim poluotokom. No, takav naziv nije zastupljen u svim izvorima, već se prvi put javlja kod Pseudo Skimna u 2. st. pr. Kr.¹³⁰ Još ga nalazimo samo kod Plinija Starijeg u 1. st. te Stjepana Bizantinca u 6. st.¹³¹ S druge strane, većina je izvora taj prostor samo okarakterizirala kao neimenovani poluotok, dajući mu pritom različite epitete. Tako iz najstarijeg izvora o ovom prostoru – Pseudo Skilakove *Oplovbe* iz 4. st. pr. Kr., možemo saznati jedino da je riječ o neimenovanom poluotoku kojeg je naselio Hilo.¹³² No, pri tome je važno napomenuti da je, po Suićevoj analizi Pseudo Skilakovog teksta, ovdje potencijalno riječ o naknadnom umetku, o čemu će biti više govora kroz daljni tekst.¹³³ Dionizije Perieget (2. st.) naziva ga pak utvrđenim poluotokom, baš kao i Eustatije (12. st.), a *Anonimna parafraza Dionizijeva Vodiča po svijetu* (2. st.) visokim ili utvrđenim poluotokom.¹³⁴ Što se tiče najvažnijeg izvora o mitu, *Epa o Argonautima* Apolonija Rođanina (3. st. pr. Kr.), unutar njega ne pronalazimo informaciju o tome da je prostor koji je Hilo naselio poluotok, već je nazvan *zemljom*.¹³⁵ Nikefor Blemida (13. st.) također ga naziva zemljom, dodajući pritom da je ta zemlja visoka.¹³⁶

¹²⁹ MEYER 2001, 223.

¹³⁰ *Ps. Scymn.* 405-407.

¹³¹ *Plin. NH III*, 140-141; *Steph. Byz.* s. v. Ὑλλεῖς.

¹³² *Ps. Scyl.* 22.

¹³³ Vidi više u: SUIĆ 1955.

¹³⁴ *Dion. Per.* 384-387; *Schol. ad Dionys. Per.* 384; *Anon.* 384-387; *Eust. ad Dionys. Per.* 384.

¹³⁵ *Apoll. Rhod. IV*, 523-525, 528-536, 562-571; *Schol. ad Apoll. Rhod. IV*, 532.

¹³⁶ *Niceph. Blem.* s. v. περὶ τοῦ λοιποῦ πόρου τῆς Εὐρώπης.

2.2.1. SMJEŠTAJ HILIČKOG POLUOTOKA

U izvorima se nalaze i važne vijesti o okruženju Hiličkog poluotoka, čijom se analizom prostor, a tako i mit, mogao ubicirati. Pritom su neki autori kao sredstvo ubikacije poluotoka naveli okolne narode, neki gradove, a neki otoke. Što se tiče naroda koji su okruživali prostor kojeg je Hilo naselio spominju se Bulini, Liburni, Pelagonci i Histri. Tako Pseudo Skilak spominje samo Buline, a Pseudo Skimno uz njih još i Pelagonce te Liburne.¹³⁷ Liburne i Histre spominju Stjepan Bizantinac i Eustatije, a pri tome obojica navode da im je izvor Apolodor, pri čemu se vjerojatno radi o izgubljenom *Pregledu vremena* Apolodora Atenjanina, autora iz 2. st. pr. Kr.¹³⁸ Plinije pak Hilički poluotok smješta u konkretni prostor između Skardone, tj. Skradina i Tragurija, tj. Trogira.¹³⁹

Dionizije Perieget, *Anonimna parafraza Dionizijeva Vodiča po svijetu* i Nikefor Blemida tvrde da je prostor Hila smješten između liburnskih otoka i bulimske obale.¹⁴⁰ Apolonije Rođanin također donosi važne vijesti koje su pomogle pri ubikaciji poluotoka. Osim za lokalizaciju mita, ove su vijesti bitne jer pružaju uvid u činjenicu da ovaj izvor ne predstavlja samo dokument mitološke erudicije, već i helenističke geografske učenosti. Tako se u epu u dva navrata spominje da su se ispred zemlje Hila nalazili brojni liburnski otoci, puni Kolšana/ Kolhiđana.¹⁴¹ Pod imenom liburnskih otoka, Apolonije je vjerojatno, u skladu sa starom grčkom geografskom sistematikom, podrazumijevao sve otoke srednjeg Jadrana južno od Apsirida.¹⁴² No, ipak neke od njih izdvaja i imenuje – Isa, Diskelad, Pitieja i Kerkira Crna.¹⁴³ Dok je za prvi i zadnji otok jasno da se radi o Visu i Korčuli, druga dva otoka nisu identificirana. Tako postoje razne teze o ubikaciji Diskelada, od kojih se mogu izdvojiti dvije: Brač ili Kornati (zbog povezivanja Diskelada sa skupinom otoka Celadussae u drugim izvorima).¹⁴⁴ Što se tiče Pitieje, *Ep o Argonautima* jedini je izvor koji spominje ovaj otok, no zbog blizine Visa i činjenice da je Apolonije nabrojao samo najprominentnije otoke srednjeg Jadrana, većinski se drži da je riječ o

¹³⁷ *Ps. Scyl.* 22; *Ps. Scymn.* 405-407.

¹³⁸ *Steph. Byz.* s. v. Ὑλλεῖς; *Eust. ad Dionys. Per.* 384.

¹³⁹ *Plin. NH* III, 140-141.

¹⁴⁰ *Dion. Per.* 384-387; *Shol. ad Dionys. Per.* 384; *Anon.* 384-387; *Niceph. Blem.* s. v. περὶ τοῦ λοιποῦ πόρου τῆς Εὐρώπης.

¹⁴¹ *Apoll. Rhod.* IV, 523-525, 562-566.

¹⁴² KATIČIĆ 1995, 103.

¹⁴³ *Apoll. Rhod.* IV, 565-571.

¹⁴⁴ Brač: ZANINOVIĆ 1992, 38; ČAČE 2015, 15. Kornati: KATIČIĆ 1995, 105.

Hvaru.¹⁴⁵ No, postoje i drugačije teze o ubikaciji Pitijeje, poput one o njezinom izjednačavanju s otokom Šćedrom smještenim uz južnu obalu Hvara.¹⁴⁶ Ovakav Apolonijev odabir otoka u skladu je s premisom da su se grčki pomorci, izašavši na nepoznato, relativno otvoreno i opasno Jadransko more, morali držati uočljivih orijentacijskih točaka.¹⁴⁷ Također je i Pseudo Skimno, odmah nakon Hiličkog poluotoka, naveo i geografski povezao s njim Isu, odnosno Vis.¹⁴⁸ Iduća dva otoka arhipelaga, Hvar i Korčula, u njegovoj se predaji javljaju tek nakon dijela o Iliriji i Ilirima s kojima su jasno i isključivo povezani.¹⁴⁹

Ono što je najviše preokupiralo historiografiju u vezi s Hiličkim poluotokom vijesti su o njegovoj veličini, a posebice njegova usporedba s Peloponezom (slika 1). Tako je kod Pseudo Skilaka navedeno da je (Hilički) poluotok malo manji od Peloponeza, a kod Pseudo Skimna, sholi je kod Dionizija Periegeta i Stjepana Bizantinca da je jednak Peloponezu.¹⁵⁰ Eustatije je pak tvrdio da je velik gotovo kao Peloponez.¹⁵¹

Što se tiče Pseudo Skilakovih vijesti o veličini poluotoka, to je, uz karakterizacija Hila kao Ilira (o čemu će biti više riječi u daljnjem tekstu), bio jedan od razloga nastanka mišljenja o neautentičnosti ovoga dijela teksta. Odnosno, Suić je smatrao da su se kasniji pisci, neupoznati s našom obalom, služili drugim izvorima kako bi nadopunili izvornu jezgru teksta iz 6. st. pr. Kr. Zbog toga je Suić, pri pokušaju rekonstrukcije stvarnih vijesti iz jezgre *Oplovbe*, izbacio vijesti o Hiličkom poluotoku koje je okarakterizirao kao potpuni produkt kasnije redakcije.¹⁵² Pritom se kao glavni dokaz uzima Pseudo Skimnova *Periegeza*, koja, uz neke dodatke, donosi vijesti gotovo identične onima u *Oplovbi*. To se, u prvom redu, odnosi na specifičan opis veličine Hiličkog poluotoka, tj. na njegovu usporedbu s Peloponezom.¹⁵³ Zahvaljujući činjenici da Pseudo Skimno kao svoje izvore imenuje Timeja i Eratostena, drži se da su upravo oni bili izvori kasnijim

¹⁴⁵ ZANINOVIĆ 1992, 38; KATIČIĆ 1995, 105-106.

¹⁴⁶ BILIĆ DUJMUŠIĆ 2017, 356.

¹⁴⁷ ČAČE 2015, 17-18.

¹⁴⁸ *Ps. Scymn.* 413-414: „Kod ovih (sc. Hila) je otok zvan Isa, koji ima naseobinu Sirakužana“, ČAČE 2015, 14.

¹⁴⁹ *Ps. Scymn.* 415-428.

¹⁵⁰ *Ps. Scyl.* 22; *Ps. Scymn.* 405-407; *Dion. Per.* 384-387; *Shol. ad Dionys. Per.* 384; *Steph. Byz.* s. v. Ὑλλεῖς.

¹⁵¹ *Eust. ad Dionys. Per.* 384.

¹⁵² Suićeva rekonstrukcija jezgre *Oplovbe* o Hilima: „Poslije Liburna je narod Bulina. Susjedi Bulina su Hili. Uz zemlju Bulina plovidba traje duži dan od rijeke Nesta“, SUIĆ 1955, 148.

¹⁵³ Vidi kompletnu analizu u: SUIĆ 1955.

prepisivačima/ uređivačima *Oplovbe*. S druge strane, Stjepan Bizantinac i Eustatije tvrde da su svoje vijesti o veličini Hiličkog poluotoka, tj. o njegovoj usporedbi s Peloponezom preuzeli od Apolodora.¹⁵⁴

Konkretnu veličinu Hiličkom poluotoku u trećoj je knjizi svog djela *Prirodoslovlje* dao Plinije Stariji. No, ono što svakako ne odgovara stvarnom stanju tog komada zemlje jest Plinijev podatak da on veličinom iznosi sto milja, odnosno sto tisuća koraka, što uvelike premašuje njegov stvaran obujam.¹⁵⁵ Naime, stotinu rimskih milja kod Plinija konvencionalno iznosi oko 800 stadija, odnosno 150 kilometara ili 80 nautičkih milja, zbog čega takva mjera nikako ne bi mogla odgovarati dužini obale od ušća Krke do Kaštelanskog zaljeva. Ta se Plinijeva vijest interpretirala na razne načine, a Slobodan Čače je, primjerice, tvrdio da je riječ o pogrešno shvaćenom navodu nekog Plinijevog izvora koji je govorio o udaljenosti od ušća Krke do Manijskog zaljeva.¹⁵⁶ Ta je teza proizašla iz toga da Plinije u svom djelu, u opisu Dalmacije donosi niz začuđujuće točnih udaljenosti dužine plovidbe morem – što je u suprotnosti s iskazanom veličinom Hiličkog poluotoka.¹⁵⁷

Predstavljene vijesti o njegovom okruženju, ali i veličini, rezultirale su tezama o smještaju Hiličkog poluotoka na raznim lokacijama od sjeverne Dalmacije do Pelješca. Prvi je Lučić, kao Trogiranin upoznat s ovim dijelom obale, u 17. stoljeću zaključio da je riječ o prostoru između Krke i Kaštelanskog zaljeva.¹⁵⁸ No, iako ta teza nije bila odmah prihvaćena, pa su se javljale teorije poput one da je riječ o čitavu kopnu sjeverne Dalmacije, u 20. stoljeću, a posebice nakon otkrića Diomedova rta, Lučićeva ubikacija biva općeprihvaćena.¹⁵⁹ Stoga je smještaj Hiličkog poluotoka između Krke i Kaštelanskog zaljeva, tj. Šibenika i Trogira jedina stavka mita oko koje postoji historiografski konsezus (slika 2).¹⁶⁰

S obzirom na to da je pitanje ubikacije poluotoka bilo riješeno, historiografija je više pozornosti posvetila njegovu opisanu opsegu u literarnim izvorima koji nikako ne odgovara stvarnom stanju. Objašnjenja takve usporedbe varirala su od izmišljanja veličine, preko

¹⁵⁴ Steph. Byz. s. v. Ὑλλεῖς; Eust. ad Dionys. Per. 384.

¹⁵⁵ Plin. NH III, 140-141.

¹⁵⁶ ČAČE 1995, 30.

¹⁵⁷ ČAČE 2008, 20.

¹⁵⁸ LUČIĆ 1986, 199-205.

¹⁵⁹ ČAČE 1995, 26.

¹⁶⁰ NOVAK 1924, 657; ČAČE 1995, 21-23; NOVAK 2001, 29; ZANINOVIĆ 2004, 6; MATIJAŠIĆ 2009, 52; ŠEŠELJ 2009, 398; RADIĆ ROSSI 2010, 99; KIRIGIN 2010, 106; ŠEŠELJ 2012, 356-7.

propagandne svrhe, pogrešnog shvaćanja najstarijeg izvora koji je pisao o poluotoku do teze da je historiografija krivo ubicirala sami poluotok. Tako je Lučić u 17. stoljeću iznio tezu da su Grci plovili nasuprot Hiličkog poluotoka te su, s obzirom na to da nisu imali potrebe da pobliže istraže njegov smještaj, izmislili njegovu veličinu.¹⁶¹ Čače je pak naveo mogućnost da je riječ o pogrešnom shvaćanju navoda nepoznatog izvora koji je govorio o udaljenosti od Krke (južna liburnska granica) do Manijskog zaljeva (početak Ilirije).¹⁶² Matijašić je tvrdio da opisani Hilički poluotok u izvorima nije prostor između ušća Krke i Kaštelanskog zaljeva, već prostor Ravnih kotara i međuprostor od Zrmanje do Kaštelanskog zaljeva.¹⁶³ Suić je smatrao da je usporedba s Peloponezom zapravo literarna konstrukcija nastala na temelju učenih reminiscencija o seobi Dorana na Peloponez koje je predvodio Hilo. Dakle, jednako poput „grčkog“ Hila koji je predvodio Dorane na Peloponez, tako je i „jadranski“ Hilo doveo Grke na poluotok manji/ jednak Peloponezu.¹⁶⁴

Iako je Suić sporadično spomenuo mogućnost takvog tumačenja povezanosti Hiličkog poluotoka i Peloponeza, u širim okvirima samog mita o „jadranskom“ Hilu, držim da takva teza dobiva poseban smisao. Naime, neki autori smatraju da je predaja o Heraklovom sinu Hilu i njegovom poluotoku starijeg datuma nego što to nalažu izvori te da potječe s Kerkire, rodnog mjesta „jadranskog“ Hila.¹⁶⁵ Kerkira je bila korintska, dakle dorska naseobina koja je uz pomoć svoje matice 627. g. pr. Kr. osnovala prvu grčku naseobinu na istočnoj obali Jadrana – Epidamno, dok je Korint oko 600. g. pr. Kr. osnovao Apoloniju. Postoji također i ustaljeno mišljenje da je Kerkira pomogla Knidu, dorskom polisima iz maloazijske Karije da, na početku 6. st. pr. Kr., na Korčuli osnuje Korkiru Melainu.¹⁶⁶ No, zbog nedostatka jasnih arheoloških nalaza upitno je postojanje knidske kolonije na Korčuli, a kamoli utjecaj Kerkire u osnivanju iste.¹⁶⁷ Nadalje, Sirakuza, korintska, tj. dorska naseobina početkom 4. st. pr. Kr. osnovala je Isu, koja je potom u 3. st. pr. Kr. osnovala svoje emporije na obali – Tragurij, Epetij i Lumbardu.¹⁶⁸ Dakle, kad se sve navedeno uzme u obzir, na istočnoj obali Jadrana, izuzev Fara (jonska naseobina), svi su Grci,

¹⁶¹ LUČIĆ 1986, 201.

¹⁶² ČAČE 1995, 30.

¹⁶³ MATIJAŠIĆ 2009, 66.

¹⁶⁴ SUIĆ 1955, 147.

¹⁶⁵ KIRIGIN, ČAČE 1998, 74; ČAČE 2015, 17-18.

¹⁶⁶ ČAČE, KUNTIĆ-MAKVIĆ 2010, 63; MILIĆEVIĆ BRADAČ 2010, 49.

¹⁶⁷ Vidi više u: BUDIĆ 2022, 76-79.

¹⁶⁸ ČAČE, KUNTIĆ-MAKVIĆ 2010, 63; MILIĆEVIĆ BRADAČ 2010, 49.

odnosno njihove naseobine, bili dorskog porijekla (slika 3).¹⁶⁹ Kao što je već rečeno, Dorani su drugog Heraklovog sina Hila smatrali najzaslužnijim junakom za povratak Heraklovića, tj. Dorana na Peloponez. Stoga smatram da teorija o usporedbi Hiličkog poluotoka s Peloponezom, zbog literarne poveznice između dvojice „dorskih“ Hila, može poslužiti kao najbolje objašnjenje takvih vijesti. Dakle, takva nerealna usporedba s Peloponezom, gdje je Dorane doveo grčki Hilo, realno je odgovarala dorskom okruženju Hiličkog poluotoka na hrvatskom povijesnom prostoru.

2.2.2. GRADOVI NA HILIČKOM POLUOTOKU

Pseudo Skimno, Stjepan Bizantinac i Eustatije naveli su da se na Hiličkom poluotoku nalazilo petnaest gradova. Dok Pseudo Skimno kao izvor za te vijesti navodi Timeja i Eratostena, Stjepan Bizantinac i Eustatije nadodaju da su po Apolodoru ti gradovi bili vrlo veliki i nastanjeni.¹⁷⁰ Uz to, oni spominju i konkretan grad imena Hila, pri čemu Stjepan Bizantinac navodi da mu je izvor Apolonije. Naime, Apolonije u *Epu o Argonautima* tvrdi da su Hilejci Argonautima pružili pomoć pri daljnjoj plovidbi kroz okolno područje, zbog čega su nagrađeni Apolonovim tronošcem.¹⁷¹ Apolonije nadalje navodi da je Apolonov tronožac bio duboko zakopan nadomak hilejskog grada te da se, zbog svojstva takvog talismana, i u njegovo vrijeme još uvijek tamo nalazio.¹⁷² Pri spomenu toga grada na prostoru naroda Hila, važno je napomenuti da se i ovdje u različitim prijevodima Apolonijeva epa navode ponešto drugačije informacije. Tako Katičić i Višić tretiraju Apolonijevu vijest kao toponim pa gradu daju konkretno ime – Agana, odnosno Hilej. S druge strane, iz Glavičićeva se prijevoda razaznaje isključivo da je taj neimenovani grad pripadao narodu Hila.¹⁷³

No, iako četiri izvora spominju postojanje grada/ gradova na prostoru Hiličkog poluotoka, takve su vijesti negirala arheološka istraživanja, odnosno izostanak pronalaska gradova na tom prostoru. Stoga su one (barem zasad) odbačene kao dokazi o njihovom stvarnom postojanju.

¹⁶⁹ RENDIĆ MIOČEVIĆ 1952, 28.

¹⁷⁰ *Ps. Scymn.* 406-407; *Steph. Byz.* s. v. Ὑλλεῖς; *Eust. ad Dionys. Per.* 384.

¹⁷¹ *Apoll. Rhod.* IV, 522-536.

¹⁷² *Apoll. Rhod.* IV, 534-536.

¹⁷³ *Apoll. Rhod.* IV, 535: „...onoj zemlji kraj hilejskog grada Agane...”, KATIČIĆ 1995, 392; „...kod slavnog Hileja grada, u tlu duboko leži...”, VIŠIĆ 2007, 189; „...Ljupka hilejskog grada nadomak...”, GLAVIČIĆ 2008, 432.

Vijesti o gradovima uklapaju se u težnju za preuveličavanjem opsega Hiličkog poluotoka, ali i u okvire već spomenute kolonizatorske karakteristike mita o Hilu, gdje Hilo kao oikist osniva gradove. No, ipak valja spomenuti da na Hiličkom poluotoku, kao i u njegovu zaleđu, postoji niz arheoloških lokaliteta koji bi se mogli povezati s ovim vijestima. Mogu se izdvojiti gradinski nalazi kod Boraje, Ljubitovice, Stulpina kod Rogoznice te velika gradina na Labišćici kod Labina sjeverno od Trogira.¹⁷⁴ Moguće je stoga da su autori u spomenutom preuveličavanju opsega ovog prostora lokalne gradine pretvorili u velike gradove.

No ipak, nisu svi historiografi negirali postojanje gradova na Hiličkom poluotoku. Naime, unutar opisa istočnojadranske obale prije naroda Hila, Pseudo Skilak u *Oplovbi* spominje i grad Herakleju.¹⁷⁵ Budući da se iz Pseudo Skilakovih vijesti ne može jasno raspoznati njezin položaj, neki su je historiografi smještali i na Hilički poluotok. Prvi ju je na rt Ploče, tj. na najistureniji dio kopna Hiličkog poluotoka, smjestio Petar Nisiteo 1837. godine, a potom su je Grga Novak 1924. i Petar Lisičar 1951. godine ubicirali u Rogoznicu, jednu od luka Hiličkog poluotoka.¹⁷⁶ Po Novaku je ta Herakleja, smještena u današnjoj Rogoznici, bila *bez sumnje jedna od najstarijih grčkih kolonija na Jadranu, sigurno još prije Isse i Pharosa*.¹⁷⁷ Iako su je autori smještali od Salone, Brača, Haonije do Korčule, najprihvatljivije mišljenje, temeljeno na najbrojnijem nalazu heraklejskog novca, jest ono o njezinu smještaju u današnjem gradu Hvaru na istoimenom otoku.¹⁷⁸ Naime, postojanje te Herakleje potvrđeno je na temelju nalaza dviju vrsta novca, ponajviše pronađenih na Hvaru, iz 4. st. pr. Kr.¹⁷⁹ Brojniju skupinu čini novac s prikazom Heraklove glave, toljage i luka koji po težini i izradi odgovara sirakuškom novčanom sistemu. Drugu, mlađu vrstu novca, čini onaj s prikazom ženske glave i dupina.¹⁸⁰ Dok većina autora tvrdi da su osnivači Herakleje nepoznati, Zaninović je pak iznio tezu da je skupina s Hiličkog poluotoka, koja je došla svojim sunarodnjacima na Hvar, ondje utemeljila Herakleju, nazvavši je po ocu svoga predaka Hila.¹⁸¹

¹⁷⁴ ZANINOVIĆ 1998, 94.

¹⁷⁵ *Ps. Scyl.* 22.

¹⁷⁶ NOVAK 1924, 658; LISIČAR 1951, 26; NOVAK 2001, 29.

¹⁷⁷ NOVAK 1924, 658.

¹⁷⁸ Salona: LISIČAR 1951, 142; WILKES 2001, 190. Brač: LISIČAR 1951, 142. Haonija: SUIĆ 1955, 142; MATIJAŠIĆ 2009, 65. Korčula: RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989a, 22; WILKES 2001, 190; RADIĆ, BASS 2002, 294. Hvar: Vidi više o tome u: ZANINOVIĆ 1992, ZANINOVIĆ 2002, ZANINOVIĆ 2008.

¹⁷⁹ Više o heraklejskom novcu vidi u: BRUNŠMID 1998, 67-70.

¹⁸⁰ BRUNŠMID 1998, 66.

¹⁸¹ ZANINOVIĆ 2008, 51-52.

2.2.3. DIOMEDOV RT

Iako materijalni nalazi ne potvrđuju vijesti literarnih izvora o gradovima na Hiličkom poluotoku, oni ipak potvrđuju jednu vijest Plinija Starijeg. Naime, Plinije pri spomenutom opisu smještaja Hiličkog poluotoka između Skradina i Trogira navodi prvenstveno Diomedov rt ili *kako ga drugi zovu poluotok Hilida*.¹⁸² Drži se je da je on općenito pri opisu primorskog Ilirika slijedio izvor starijeg vremena, tj. neko Varonovo djelo načinjeno prema obrascu tradicionalnih periplusa koje je vjerojatno nastalo u trećoj četvrtini 1. st. pr. Kr.¹⁸³ Uzima se stoga da je i vijest o Diomedovom rtu smještenom na Hiličkom poluotoku, koja je jedina takve vrste, preuzeta od Varona koji je opisano stanje temeljio možda i na osnovi osobnog uvida.¹⁸⁴

Prvi je veću pažnju ovoj Plinijevoj vijesti pridao u 17. stoljeću Ivan Lučić koji je spomenuti Diomedov rt identificirao kao rt Ploča, smješten na samom vrhu Hiličkog poluotoka.¹⁸⁵ Vijest o Diomedovom rtu gotovo je pala u zaborav do devedesetih godina 20. stoljeća, kada su arheološka otkrića potvrdila postojanje Diomedova kulta na Palagruži.¹⁸⁶ Tada se ukazala mogućnost arheološkog testiranja Lučićeve teze te se sustavnim istraživanjima rta Ploča, pod vodstvom Slobodana Čače, od 1996. do 1998. godine doista potvrdila njezina istinitost. Tada je na vrhu Hiličkog poluotoka doista ubicirano Diomedovo svetište na otvorenom (slika 4), a o postojanju njegova kulta na tom mjestu svjedoči bogat arheološki materijal prikupljen prosijavanjem terena.

Da bi se shvatio razlog osnivanja Diomedovog svetišta na rtu Ploča, kao krajnjoj točki Hiličkog poluotoka, prvenstveno se treba osvrnuti na karakteristike prostora na kojem je nastao. Rt Ploča (lat. *Promunturium Diomedis*; tal. *Punta Planca*) smješten južno od Rogoznice, između mjesta Ražanj i Kanice, predstavlja najistureniji kopneni dio cijele jadranske obale te geografsku i klimatsku razdjelnicu sjevernog i južnog Jadrana. Zbog otvorenog mora ispred rta, odnosno zbog izloženosti naletima olujnog juga, ali i sjevernih vjetrova, naročito bure, oduvijek je slovio kao nesigurno područje za plovidbu (slika 5, 6).¹⁸⁷

Osim vjetrova, dodatnu opasnost pri plovidbi predstavlja činjenica da je pojas ispred rta

¹⁸² *Plin. NH III*, 140-141.

¹⁸³ Dokaze za to vidi u: ČAČE 1995, 26-27.

¹⁸⁴ ČAČE 1995, 21, 26-31; KIRIGIN, ČAČE 1998, 73-74; ČAČE, ŠEŠELJ 2003, 168.

¹⁸⁵ LUČIĆ 1986, 199-205.

¹⁸⁶ Više o iskopavanjima na Palagruži i otkriću Diomedovog kulta vidi u: KIRIGIN, ČAČE 1998.

¹⁸⁷ Više o karakteristikama rta Ploča vidi u: ČAČE 1995, 22-23.

podložan snažnim i nepredvidivim promjenama morskih struja. Zbog svih navedenih značajki jasno je i prirodno da je ovo mjesto u svijesti starih pomoraca slovalo kao sinonim za opasnost, zbog čega je upravo na njemu nastalo svetište.¹⁸⁸ Neke vijesti iz izvora daju naslutiti Diomedovu povezanost s vjetrovima, a posebice onim olujnima na moru, kao i o njegovoj sposobnosti da takve vjetrove smiri. Uzevši u obzir navedene geomorfološke značajke samog rta, ali i općenitu percepciju antičkog svijeta o Jadranu kao divljem i opasnom moru zbog vjetrova, može se razabrati zašto je na rtu Ploča nastalo Diomedovo svetište.¹⁸⁹

Na temelju pronađenih predmeta i njihove analize, u prvom redu keramike, smatra se da je na rtu Ploča od 4. do 1. st. pr. Kr. postojalo kultno mjesto koje je u drugoj polovici 1. stoljeća izgubilo svoje značenje i ubrzo prestalo postojati.¹⁹⁰ Na rtu je pronađeno preko sto trideset tisuća artefakata, od čega 95% čini keramika, ali je od toga sto dvadeset tisuća komadića premaleno da bi se o njima moglo išta preciznije reći. Od preostalih deset tisuća komadića, najbrojniji su ostatci keramičkog posuđa, posebice onog koje je služilo za pripremu i serviranje pića, ali i za kuhanje (slika 7, 8).¹⁹¹ Imena posjetitelja sačuvana na keramici gotovo su sva grčka, pa se stoga pretpostavlja da su rt najviše posjećivale posade grčkih brodova koji su plovili istočnim Jadranom (slika 9).¹⁹²

Pronađeni keramički materijal sačinjava nekoliko različitih keramičkih grupa karakterističnih za helenističko i rimsko razdoblje. Njihova tipološko-stilska analiza pokazala je da dio posuda pripada importu, posebice s područja sjeverne Italije, a manji dio posuda moguće je povezati s područjima Albanije, sjeverozapadne Grčke i Male Azije.¹⁹³ Ostatak keramike indicira lokalnu jadransku, posebice isejsku proizvodnju.¹⁹⁴ Fino izrađena keramika i amfore s ovog lokaliteta pronađene su i na drugim mjestima u Dalmaciji i Hercegovini, što ukazuje da je cijeli prostor bio uključen u intenzivnu trgovačku aktivnost.¹⁹⁵ Zbog dalmatinske provenijencije nalaza, pretpostavlja se da su osnivači svetišta bili lokalni Grci, a s obzirom na vrijeme njegova

¹⁸⁸ ČAČE 1995, 22-23; KIRIGIN, ČAČE 1998, 72; BILIĆ DUJMUŠIĆ 2002, 486; ZANINOVIĆ 2004, 2; KOZLIČIĆ, BRATANIĆ 2006, 110; ŠEŠELJ 2012, 356-7.

¹⁸⁹ ŠEŠELJ 2012, 361.

¹⁹⁰ ČAČE 1995, 24; ČAČE, ŠEŠELJ 2003, 167; KIRIGIN 2004, 142.

¹⁹¹ KIRIGIN 2004, 141-142.

¹⁹² ČAČE, ŠEŠELJ 2003, 167.

¹⁹³ ŠEŠELJ 2009, 301.

¹⁹⁴ ČAČE 1995, 24; KIRIGIN 2004, 148; ŠEŠELJ 2009, 302.

¹⁹⁵ KIRIGIN 2004, 148.

utemeljenja, to su mogli biti ili Farani ili Isejci.¹⁹⁶ Zbog dobro poznate važne uloge Ise u jadranskoj trgovini, smatra se da je upravo ona u 4. st. pr. Kr. osnovala i kontrolirala ovo svetište.¹⁹⁷

Uz čak sto deset kilograma keramike, na lokalitetu su pronađena i dvadeset četiri komada novca, od čega je dvadeset i jedan komad izrađen od bronce, a tri su srebrna (slika 10).¹⁹⁸ Važno je za napomenuti i da sedam od trinaest grčkih kovanica pripada gradovima Ankoni, Korkiri, Argu i Cipru – gdje se štovao Diomed (slika 11).¹⁹⁹

Uz keramiku i novac, pronađeni su i brojni osobni predmeti koji nisu bili dio opisanog obreda, već spadaju u kategoriju zavjetnih darova koji su se ostavljali u svetištima nakon uslišene molitve, što svjedoči o tome da je plovidba nekim posjetiteljima bila uspješna. Ovi su zavjetni darovi veoma raznoliki, a uglavnom se radi o osobnim predmetima kao što su nakit: prstenje, geme, ogrlice ili narukvice (slika 12).²⁰⁰

¹⁹⁶ TRAVČIĆ 2018, 13-14.

¹⁹⁷ ČAČE, ŠEŠELJ 2003, 163, 168; ŠEŠELJ 2009, 638; ČAČE, KUNTIĆ-MAKVIĆ 2010, 68; RADIĆ ROSSI 2010, 99; ŠEŠELJ 2010, 111; ČAČE 2015, 18; TRAVČIĆ 2018, 13-14.

¹⁹⁸ Više o novcu pronađenom na rtu Ploča vidi u: BONAČIĆ MANDINIĆ 2004, 151.

¹⁹⁹ BONAČIĆ MANDINIĆ 2004, 161.

²⁰⁰ Više o gemama vidi u: TRAVČIĆ 2018.

2.3. „NAROD“ HILI

Osim eponima Hiličkom poluotoku, junak Hilo naveden je u izvorima kao eponim i narodu koji je obitavao na tom prostoru – Hilima. Vijesti o Hilima sačuvane su u sedam izvora koji ih većinski spominju sporadično, u okviru prostora koji su naseljavali. Stoga su vijesti o njima štute, ali ipak pružaju uvid u dublje slojeve mita, potencijalne razloge njegova nastanka, kao i u odnose autohtonog stanovništva međusobno te s Grcima. Osim toga, vijesti o Hilima, posebice Pseudo Skilakove i Pseudo Skimnove, u historiografiji su zauzele važno mjesto u okviru brojnih i raznolikih teza o Ilirima.

2.3.1. HILI – ILIRSKO PITANJE

Iz vijesti literarnih izvora o ovoj komponenti mita mogu se izdvojiti različiti etniciteti koji su pripisivani stanovništvu Hiličkog poluotoka. Najstariji izvor (4. st. pr. Kr.) koji spominje Hile je Pseudo Skilakova *Oplovba*, u kojoj su nazvani barbarima i svrstani u Ilire.²⁰¹ Prema tom izvoru, sjevernu granicu Ilira predstavljala je rijeka Katarbates (Krka) iza koje su bili smješteni neilirski narodi – Liburni, Istri i Veneti. Dva stoljeća nakon, Pseudo Skimno Hile pak izostavlja iz Ilira i navodi da su oni Grci koji su se s vremenom pobarbarili pod utjecajem običaja svojih susjeda, za što su mu kao izvori poslužili Timej i Eratosten.²⁰² Stjepan Bizantinac i Eustatije Hile također nazivaju Ilirima, pri čemu kao izvor navode Apolonija Rođanina.²⁰³ Takav je navod vjerojatno proizašao iz sholijasta uz Apolonijev stih u kojem se spominju Hili, gdje je objašnjeno da su oni narod u okolici Ilirije.²⁰⁴ Dakle, Hili, kako ni u Apolonijevu tekstu, tako ni u sholijastima, nisu nazvani Ilirima, već su samo smješteni u okolicu Ilirije. Unutar *provincije Ilirik*, smještene između

²⁰¹ *Ps. Scyl.* 22.

²⁰² *Ps. Scymn.* 409 - 412.

U današnje vrijeme nazivanje Hila barbarima nosi negativan prizvuk u značenju neciviliziranog, “divljeg” čovjeka. No, iako je već i u antici riječ barbarin mogla imati negativan prizvuk, etimološki ona je označavala ljude koji nisu bili Grci, tj. ljude koji su govorili Grcima nepoznatim jezikom. To je potvrđeno time da su Grci Ilire u izvorima općenito češće zvali barbarima nego njihovim etničkim imenom. RENDIĆ MIOČEVIĆ 1952, 32; RADIĆ ROSSI 2010, 91.

²⁰³ *Steph. Byz.* s.v. Ἰλλεῖς; *Eust. ad Dionys. Per.* 384.

²⁰⁴ *Schol. ad Apoll. Rhod.* IV, 524.

Istre i Liburnije, Hile je, s Japodima i Bulinima, smjestio Klaudije Ptolemej.²⁰⁵ U konačnici, *Etymologicum magnum* Hile naziva keltskim narodom čiji je kralj bio Hilo.²⁰⁶

Iz navedenog proizlazi da je većina izvora, počevši od Pseudo Skilaka, Hile ubrajala u Ilire. Kroz povijest se u historiografiji mijenjalo značenje pojma Ilira, pa postoje razne dvojbe oko prostora i naroda koji su bili uključeni u taj etnos te što je on uopće značio/ predstavljao.²⁰⁷ Na takvu su situaciju uvelike utjecale i razne upotrebe toga etnosa u izvanznanstvenim momentima, pa su Iliri kroz vrijeme bili različito upotrebljavani, ovisno o tome koju su svrhu trebali ispuniti. Glavna teškoća pri postavljanju koherentne teorije o njihovoj etnogenezi jest nepostojanje jedinstvenog stava o tome koja se plemena mogu smatrati ilirskima. Naime, istočnojadranska je obala, u stoljećima prije prisutnosti Grka, bila područje na kojem su obitavale razne autohtone zajednice čije je postojanje zabilježeno kroz izvore.²⁰⁸ Iako su one u nekim elementima materijalne kulture bile srodne, istraživanja su pokazala da su uglavnom međusobno bile politički neovisne.²⁰⁹ Stoga se drži da se o Ilirima kao jedinstvenom i etnički formiranom narodu ne može govoriti, već pod njim podrazumijevamo mješavinu srodnih, ali opet heterogenih elemenata.²¹⁰

S obzirom na to da ni u antičko vrijeme etnos Iliri nije imao istu vrijednost, praćenjem podataka grčkih pisaca koji ih spominju pokušalo se donekle rekonstruirati kako se taj pojam širio.²¹¹ Jedna od takvih analiza, koja se posebice osvrće na ulogu vijesti o Hilima u okviru ilirske problematike, jest ona Suićeva u članku *Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplusu* objavljenom 1955. godine. Suić zastupa tezu da je pojam Iliri kod grčkih pisaca bio izraz geografske prirode kojim su oni nazivali svoje sjeverozapadne susjede. Daljnjim širenjem grčkog utjecaja na istočnojadranskoj obali, kao i osnivanjem grčkih naseobina, ovaj se pojam širio, sve dok u vrijeme rimske dominacije nije obuhvatio sve etničke skupine na ovom prostoru.²¹²

O tezi o neautentičnosti dijela Skilakova teksta, u kojem se prenosi mit o Hilu, već je bilo riječi pri analizi vijesti o usporedbi Hiličkog poluotoka s Peloponezom. No, uz to, posebnu

²⁰⁵ *Ptol. Geog.* II, 16, 5.

²⁰⁶ *Etym. Magn.* s. v. Ὑλλεῖς.

²⁰⁷ RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989, 15.

²⁰⁸ KIRIGIN 2010, 107: Histri, Liburni, Hili, Bulini, Nesti, Manijci, Plereji, Enheleji, Taulanti, Mesapi, Peucenti, Dauni, Samnićani, Picenjani, Umbri, Etruščani i Veneti.

²⁰⁹ BARBARIĆ 2010, 56.

²¹⁰ STIPČEVIĆ 1991, 16.

²¹¹ RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989b, 27.

²¹² SUIĆ 1955, 136; BENAC 1964, 61; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989a, 20.

pozornost u analizi dobile su i njegove vijesti o Hilima, kao i o ilirskom etnicitetu kojeg im Pseudo Skilak prvi pridaje – što slijedi i većina kasnijih izvora. Naime, analizom grčkih izvora, Suić je utvrdio da su se Iliri prvotno nalazili na krajnjim južnim područjima te ih Plinije i Pomponije Mela, oslanjajući se na starije pisce, nazivaju *Illyrii proprie dicti*.²¹³ U vrijeme Eratostena u 3. st. pr. Kr., granica Ilira dopirala je do rijeke Neretve, a u 2. st. pr. Kr., tj. u vrijeme Pseudo Skimna, negdje do rijeke Cetine.²¹⁴ To je, uz ostale dokaze, glavni Suićev argument da je Pseudo Skilakovo ubrajanje Hila među Ilire, točnije vijest o tome da je u 4. st. pr. Kr. granica Ilira sezala do rijeke Krke, kasniji dodatak tekstu.²¹⁵ Nadalje, budući da se Iliri u *Oplovbi* spominju najviše od svih naroda, čak devet puta, Suić je stilskom analizom zaključio da je po originalnom tekstu prostor Ilira u 4. st. pr. Kr. išao od Haonaca do nešto poviše Rizonskog zaljeva, tj ispod rijeke Neretve.²¹⁶ Dakle, u 4. st. pr. Kr., Hili, ali i Bulini, Nesti i Manijci nisu mogli spadati pod Ilire.²¹⁷ S obzirom na to da se unutar Pseudo Skimnove *Periegeze* Hili ne ubrajaju u Ilire, drži se da je *terminus ante quem* dodataka tekstu bilo vrijeme rimske prevlasti i organizacije Ilirika, kad se sva plemena na zapadnom dijelu Balkana nazivaju Ilirima.²¹⁸ Po Suiću najvjerojatnije vrijeme za dodatke tekstu bilo je kasno aleksandrijsko doba koje je bilo vrijeme obilne obrade i komentiranja antičke građe.²¹⁹ To se baziralo na otkriću da se svi kasnije umetnuti podaci odnose na mjesta grčkih naseobina ili pak na ona u njihovoj neposrednoj blizini. Originalna *Oplovba*, čiju je jezgru Suić datirao u konac 6. st. pr. Kr, o ovim krajevima govorila je površno i sažeto, pa su kasniji autori imali potrebu nadopuniti original novim znanjima svoga vremena.²²⁰

Mnogo je toga nejasno i kontradiktorno u antičkim izvorima o rasprostranjenosti Ilira. Po svemu sudeći, antički su autori postupno širili ilirsko ime prema sjeveru i unutrašnjosti prilikom upoznavanja plemena koja su tamo živjela.²²¹ Čini se da Hile, usprkos izvorima, barem po Suiću, ne možemo za vrijeme predrimskog doba ubrajati u ilirska plemena.

²¹³ *Plin. NH III. 22; Pomp. Mela II, 3, 56.*

²¹⁴ SUIĆ 1955, 144; STIPČEVIĆ 1991, 20.

²¹⁵ SUIĆ 1955, 149.

²¹⁶ SUIĆ 1955, 144-145, 166.

²¹⁷ SUIĆ 1955, 147.

²¹⁸ STIPČEVIĆ 1991, 21.

²¹⁹ SUIĆ 1955, 149.

²²⁰ SUIĆ 1955, 133-134.

²²¹ STIPČEVIĆ 1991, 20.

2.3.2. MIT O HILU KAO REMINISCENCIJA ODNOSA GRKA I DRUGIH/ HILA

Izvor, koji najdetaljnije govori o Hilima i jedini pruža nekakve naznake za njihove odnose/ odnose drugih autohtonih zajednica s Grcima, jest *Ep o Argonautima* Apolonija Rođanina. Naime, taj izvor prikazuje vrijeme nakon Hilove smrti kad na Hilički poluotok dolaze Argonauti. Njima Hili, narod u okolici Ilirije, pružaju pomoć pri daljnjoj plovidbi kroz okolno područje.²²² Pritom se izdvaja ambivalentna vijest o odnosu Hila i Argonauta (tj. Grka) koja, ovisno o prijevodu i interpretaciji, implicira nevolje ili pak njihov izostanak prije ovog susreta. Tako Glavičićev prijevod glasi: *Ali im nisu k'o prije Hilejci neprilike više/ Smišljali...*²²³ Takav prijevod koji ukazuje na prethodne neprilike između Hila i grčkih junaka donosi i Katičić: *I nisu im, kao prije, Hilejci smišljali neprijateljske čine...*²²⁴ S druge strane, Višić donosi potpuno drugačiji prijevod u kojem nema nikakve naznake prethodnog neprijateljstva: *Hilejani o njima, kao i prije, ničega lošeg/ mislili nisu...*²²⁵ O podvojenom značenju ove vijesti ukazuju i njihove različite interpretacije u historiografiji. Tako je, primjerice, Katičić konstatirao da je riječ o opisu neprijateljskog stava Hila prema putnicima, tj. o odrazu loših iskustava grčkih trgovaca s ratobornim istočnojadranskim stanovništvom.²²⁶ S druge strane, Hunter u djelu *Apollonius of Rhodes: Argonautica Book IV* iz 2015. tvrdi da se, kad se sagleda kontekst ostatka mita, mora eliminirati teza o prethodnom neprijateljstvu Hila i Grka. Dapače, Hunter smatra da je riječ o Apolonijevoj referenci na progrčke osjećaje i ponašanje Hila, čime je želio naglasiti njihovo dorsko porijeklo, tj. porijeklo od junaka Herakla.²²⁷

U svakom slučaju, Apolonije izvještava da su, za pruženu pomoć pri plovidbi okolnim područjem, Argonauti Hile nagradili Apolonovim velikim tronošcem.²²⁸ Naime, prije odlaska na ekspediciju, u Delfima je Jazon od Feba, tj. Apolona dobio dva tronošca za koja *suđeno bješe, gdje da se smjeste na zemlji,/ Da ju nikada neće, kad dođu, poharat dušmani.*²²⁹ Drugi tronožac spominje se u epizodi s Tritonom, gdje Bog pokazuje Argonautima način izlaska iz jezera, pri

²²² *Apoll. Rhod. IV, 526-528.; Schol. ad Apoll. Rhod. IV, 524.*

²²³ GLAVIČIĆ 2008, 432.

²²⁴ KATIČIĆ 1995, 392.

²²⁵ VIŠIĆ 2007, 189.

²²⁶ KATIČIĆ 1995, 96.

²²⁷ HUNTER 2015, 153.

²²⁸ *Apoll. Rhod. IV, 528.*

²²⁹ *Apoll. Rhod. IV, 529-533.*

čemu odigrava istu navigacijsku ulogu poput Hila.²³⁰ Motiv poklanjanja Apolonovog talismana za zaštitu zbog pomoći u navigaciji uklapa se u okolnosti vremena putovanja Argonauta kada je more, posebice u nepoznatim teritorijima, u imaginariju Grka predstavljalo iznimno opasno mjesto.²³¹ Dakle, može se zaključiti da je Apolonije u činu poklanjanja talismana za osiguravanje neosvojivosti grada Hila želio prenijeti važnost sigurne plovidbe za Grke koju im je, u ovom slučaju, donijela asistencija jednog domorodačkog naroda.

Uzevši u obzir sve navedeno, nastale su brojne teorije vezane uz odraz odnosa između Grka i *drugih*. Takva tumačenja mita vezala su se uz reminiscencije o odnosima na Jadranu, pa je mit tumačen kao odraz prijateljstva/ neprijateljstva Grka i jednog dijela domorodačkog stanovništva kojeg u mitu predstavljaju Hili/ Mentori (Liburni).²³²

Naime, iako trajna i organizirana grčka prisutnost na istočnojadranskoj obali počinje s kolonizacijom Dionizija Starijeg, Grci nikada nisu naseljavali potpuno nepoznata područja pa je njihovoj migraciji prethodio niz susreta s prostorom, a time i lokalnim stanovništvom. S nekima od njih Grci su ostvarili prijateljske veze te su s vremenom te lokalne zajednice postale posrednici u trgovini između grčkih i lokalnih zajednica izvan grčkog utjecaja.²³³ Po svemu sudeći, upravo je Kerkira, rodno mjesto jadranskog junaka Hila, bila glavni predstavnik i predvoditelj grčke trgovačke ekspanzije prije 4. st. pr. Kr. Takvo djelovanje dovelo ih je u sukob s pojedinim domorodačkim zajednicama, ali mit o Hilu pruža indikacije da je uistinu istovremeno došlo i do uspostavljanja prijateljskih veza s pojedinim domaćim zajednicama.²³⁴ U vezi s tim, drži se da je mit o jadranskim Hilima nastao u razdoblju kerkirskih plovidbi duboko uz istočni Jadran, u ranom 6. st. pr. Kr. ili koncem 5. st. pr. Kr. Osamostalivši se od korintske dominacije, Kerkirani su u to vrijeme imali vodeću ulogu na južnom i srednjem dijelu istočnog Jadrana.²³⁵ Tada se potencijalno u Kerkirana utvrdila predaja o „dobrim“ barbarima na srednjem dijelu istočnojadranske obale, koje su, pridruživši ih svom etničkom rodoslovlju, odijelili od okolnih barbara s kojima su bili u

²³⁰ *Apoll. Rhod.* IV, 1747-50, 1588-91.

²³¹ MEYER 2001, 219, BULIĆ, GLAVAN 2019, 70-71.

²³² Prijateljstvo Grka i Hila: KIRIGIN, ČAČE 1998, 74; ŠEŠELJ 2009, 416, 638; ČAČE, KUNTIĆ-MAKVIĆ 2010, 65. Neprijateljstvo Grka i Liburna: ČAČE 1995, 33, 38; KIRIGIN, ČAČE 1998, 74; ŠAŠEL KOS 2004, 499; ŠEŠELJ 2009, 638.

²³³ PAVLEK 2017, 14-15.

²³⁴ ŠEŠELJ 2009, 416; ČAČE, KUNTIĆ-MAKVIĆ 2010, 65.

²³⁵ ČAČE 1995, 38; KIRIGIN, ČAČE 1998, 74; ČAČE, ŠEŠELJ 2003, 168; ČAČE 2015, 13, 14.

sukobu.²³⁶ Stoga je Čače u mitu vidio odraz činjenice da je Hilički poluotok bio najsjevernije područje istočnog Jadrana s kojima su Grci održavali prijateljske veze, dok je sve sjevernije bilo smatrano područjem opasnosti. To se poklapa s Apolonijevom viješću da je Hilo poginuo u sukobu s Mentorima, pri čemu se naglašava neprijateljstvo sjevernijih barbara, po svoj prilici mentorskim imenom zakrivenih Liburna.²³⁷ Liburni, poznati po talasokraciji, Grcima su činili jadranski prostor opasnim za plovidbu, što je uzrokovalo sukobe između njih.²³⁸ Ti su vrsni pomorci bili tradicionalni neprijatelji Kerkire s kojom su došli u sukob na Krfu (734. pr. Kr.) i u Draču (625. pr. Kr.), odakle su ih Kerkirani izbacili. Taj je sukob prvi u nizu ratova za dominaciju nad pomorskim putem koji je od neolitika prolazio čitavom istočnom obalom Jadrana.²³⁹ Ovakav mit o Hilima, koji se izdvajaju rodoslovljem od okolnih barbara (a ti su barbari i ubili kerkirskog junaka), uklapa se u općenite predaje kerkirskog kruga u kojima je izražen neprijateljski stav prema Liburnima.²⁴⁰ Zbog svega navedenog, brojni su autori mit tumačili kao odraz ranog kerkirskog utjecaja na Jadranu.²⁴¹

2.4. ISEJSKA PROVENIJENCIJA MITA O HILU?

Od početka 4. st. pr. Kr., nakon osnivanja grčkih naseobina na Visu i na Hvaru, uloga Hiličkog poluotoka kao pograničnog predjela morala se povećavati i bivati sve složenijom.²⁴² Zbog toga je Čače tvrdio da, iako ovaj mit reflektira rani kerkirski utjecaj na istočnom Jadranu, vjerojatno je razlog njegova ulaska u književnost to što su ti Grci, s kojima su neke lokalne zajednice u središnjoj Dalmaciji održavali dobre odnose, bili Isejci.²⁴³ O tome svakako, kao što je i prije rečeno, svjedoči i Diomedov rt smješten na prostoru Hila, čiji su osnivači bili Isejci. Iako se o okolnostima nastanka svetišta ne zna ništa, može se pretpostaviti da je Hilički poluotok za Isejce bio idealno mjesto za osnivanje svetišta. O tome svjedoči i vizualna poveznica Hiličkog

²³⁶ ČAČE 1995, 38.

²³⁷ *Apoll. Rhod.* IV, 550-551.

²³⁸ KIRIGIN, ČAČE 1998, 74; TRAVČIĆ 2018, 14.

²³⁹ STIPČEVIĆ 1991, 32.

²⁴⁰ ČAČE 1995, 33.

²⁴¹ ČAČE 1995, 39; KIRIGIN, ČAČE 1998, 75; ČAČE, ŠEŠELJ 2003, 119; ŠEŠELJ 2009, 638; ČAČE 2015, 17.

²⁴² ČAČE 1995, 39.

²⁴³ KIRIGIN, ČAČE 1998, 74.

poluotoka s Visom koju su istaknuli Apolonije Rođanin i Pseudo Skimno.²⁴⁴ Takav odraz intenzivnijeg odnosa sa Hiličkim poluotokom, koji sugerira osnivanje svetišta na rtu Ploča, uklapa se u činjenicu da su Isejci na početku helenističkog doba osnivali svoja uporišta na kopnu i time učvršćivali veze sa susjednim domorodačkim zajednicama.²⁴⁵ Naime, Isejci su nedaleko od Diomedovog rta osnovali su dvije naseobine: Tragurij i Epetij.²⁴⁶ Također se drži da su bili orijentirani na prekomorsku trgovinu, izuzev ostalog, i u sjevernom Jadranu, pri čemu je pozicija Hiličkog poluotoka krucijalna.²⁴⁷ Osnutak ovakvog svetišta možda je bio povezan s pokušajem isejskih Grka da u dogovoru s lokalnim stanovništvom osiguraju sigurniju navigaciju dalje u istočni Jadran, tj. od Hiličkog poluotoka kroz liburnsko more i dalje u sjeverni Jadran.²⁴⁸

No, iako se u literaturi spominje činjenica da je grčko svetište bilo smješteno na poluotoku za koji je vezan jedan grčki mit, nijedna od korištenih studija ne ulazi u dublju analizu te činjenice. Prvenstveno, u vidu povezanosti Hiličkog poluotoka, odnosno njegovog mitskog eponima, s Kerkirom, treba spomenuti i činjenicu da je Diomed bio štovan i na Kerkiri, barem po Heraklidu Pontskom iz 4. st. pr. Kr. te Timeju (u sholiji kod Likofrona). Prema njima, Kerkirani su ga štovali jer je, po mitu, on ubio zmaja i pomogao im sa svojom mornaricom u Japigiji dok su bili u ratu s Brundizijem.²⁴⁹ Ako u tom svijetlu sagledamo činjenicu da je jedna od obveza kolonije prema matici bila ona pobožnosti i religioznog poštovanja, možda postoji mogućnost da jedan dio mita nije ostao zabilježen u literarnim izvorima/ zabilježen u nesačuvanim izvorima.²⁵⁰ To bi bio dio po kojem je oikist Hilo sa sobom s Kerkire na istočnu obalu Jadrana donio i Diomedov kult.

Ako u obzir uzmemo moguću mitološku povezanost junaka Hila i Diomedovog svetišta, kao i arheološki potvrđene kontakte Ise i prostora Hiličkog poluotoka, postavlja se pitanje jesu li možda Isejci imali ulogu u nastanku/ širenju mita o Hilu? Tome u prilog idu i, mada malobrojni i upitni, nalazi amfora i kerkirskog novca na Visu koji svjedoče da su Isejci imali kontakte i sa Kerkirom, odakle su uvozili vino (slika 13).²⁵¹

²⁴⁴ *Apoll. Rhod.* IV, 565; *Ps. Scymn.* 413-414.

²⁴⁵ ČAČE 2015, 18.

²⁴⁶ TRAVČIĆ 2018, 14.

²⁴⁷ ČAČE, KUNTIĆ-MAKVIĆ 2010, 68.

²⁴⁸ ČAČE, ŠEŠELJ 2003, 169; RADIĆ ROSSI 2010, 99.

²⁴⁹ FHG 2, 220, fr. 27; *Lycop. Alex.* 615.

²⁵⁰ MILIĆEVIĆ BRADAČ 2010, 43.

²⁵¹ ŠEŠELJ 2012, 485.

Iako je većina korištene literature mit o jadranskom Hilu datirala u 6./5. st. pr. Kr., o tome nema potvrde u izvorima. Naime, kao dokaz tezi o starosti mita, autori su koristili Apolonijev sholijast u kojem je rečeno da je o postojanju dvojice istoimenih Heraklovih sinova Hila pisao Panijazid u 5. st. pr. Kr.²⁵² Također, Tukidid je u *Povijesti Peloponeskog rata* u dva navrata naveo postojanje Hiličke luke na Kerkiri, a njezino postojanje posvjedočeno je i kod Apolonija te Dionizija Halikarnašanina.²⁵³ No, dok prvi spomenuti izvor samo svjedoči o postojanju tradicije drugog Heraklovog sina Hila, ostali svjedoče o tradiciji postojanja kerkirskog Hila (a ne jadranskog). Stoga nam, barem zasad, u dataciji mita o jadranskom Hilu najviše služi Pseudo Skimnova *Periegeza* po kojoj su najstariji imenovani izvori za ovaj mit Timej i Eratosten. Dakle, predaja o jadranskom Hilu može se datirati najranije u 4./3. st. pr. Kr., pri čemu je teorijski moguće da su Isejci imali ulogu u nastanku ili barem u širenju mita. Također, uzevši u obzir da je Timej bio pisac koji je dobro poznao djelovanje Dionizija Starijeg i Mlađeg, moguće je da je bio upoznat i s ovakvom lokalnom isejskom predajom koju je potom uvrstio u geografsku učenost.

S obzirom na već iskazani ključni položaj Hiličkog poluotoka za trgovinu barbarskog sjevera i grčkog juga, Isejci su dolazili u kontakt s Hilima. S druge strane, potencijalno su trgovali i s Kerkirom, pa su mogli biti upoznati s njihovom tradicijom o kerkirskom Hilu. No, također, Isejci su, s obzirom na svoje dorsko porijeklo, morali biti upoznati i s tradicijom o grčkom Hilu. Moguće je da su zamijetili sličnosti imena Hila s imenom jedne od triju dorskih fila te su, želeći istaknuti svoje prijateljstvo s Hilima (nasuprot Liburna), izdvojili ovaj narod pripisujući mu grčku, tj. kerkirsku provenijenciju. Također je moguće da je mit nastao u okviru aitiona Diomedova svetišta, ali se s vremenom, pod utjecajem predaje, preobrazio u kolonizatorski mit. No, to su sve samo teze bez potvrde u literarnim i materijalnim izvorima koje ostavljam čitateljima na prosudu.

²⁵² *Schol. ad Apoll. Rhod.* IV, 1149.

²⁵³ *Thuc.* III, 72, 81; *Apoll. Rhod.* IV, 1124-1125, 1149-1151; *Dion. Hal. Thuc.* 28.

3. MIT O JADRANSKOM KRALJU HILU DANIJELA FARLATIJA

Zbog potrebe za simboličkim i semantičkim povezivanjem s Rimskim Carstvom, u ranonovovjekovnoj je historiografiji reaktiviran stari rimski administrativni naziv Ilirik koji je upotrebljavan u nove svrhe. Pritom je najistaknutiji simbolički status imao topos o podrijetlu Ilira.²⁵⁴ Tako je i Danijel Farlati djelo *Illyricum sacrum* započeo kratkom raspravom o podrijetlu Ilira i njihova imena, pri čemu je negirao najdominantnije teorije o Polifenovom sinu Iliru, i o Kadmovom sinu Iliriju kao njihovim začetnicima.²⁵⁵ Upravo u tom okviru, mit o jadranskom Hilu zauzima važno mjesto u Farlatijevom diskursu. Naime, po Farlatiju, najvjerojatnija teorija o podrijetlu ilirskog imena i plemena jest ta da Iliri potječu od Pelazga Hila te da su, prikladno tome, po njemu i nazvani.

3.1. HILO, KRALJ ILIRA

U svrhu opravdavanja svoje teze o kralju Hilu kao rodonačelniku Ilira, Farlati detaljno iznosi njegovu priču, pritom se oslanjajući na literarne izvore i literaturu koje kroz tekst imenuje. Pomoću njih, ali i pomoću svoje mašte, on donosi podosta detaljniji konstrukt o Hilu od onoga (već predstavljenog u radu) temeljenog na izvorima:²⁵⁶

Među mnogim sinovima, koje je Herkul dobio od različitih supruga, bila su dvojica imenom Hilo, jedan od Dejanire, a drugi od Melite, kćeri feačkog kralja Nausitoja. Hilo se na Kerkiri odgajao u vrlo ozbiljnoj i strogoj stezi kod djeda Nausitoja koji ga je opremio svim potrepnostima i omogućio mu odlazak na Jadran.²⁵⁷ Razlog njegova odlaska na Jadran bilo je stupanje u posjed kraljevstva koje mu je darovao otac Herkul – dio dirahijskog kraljevstva koje su omeđivali rijeka Drim i Neretva.²⁵⁸ Otprilike 1236. g. pr. Kr. Hilo je doveo brojne naseljenike na to područje gdje je postavio i temelje vlastitog kraljevstva,

²⁵⁴ BLAŽEVIĆ 2010, 442-443.

²⁵⁵ FARLATI 1751, 1, 1; 1, 2; 2,1, BRUNA KUNTIĆ-MAKVIĆ, prijevod Farlatijevih odlomaka o junaku Hilu za potrebe kolegija *Poganski Ilirik*, 2019.

O porijeklu od Polifenova sina: *App. Illyr.* II, 1-2.; O porijeklu od Kadmova sina: *Apollod. Bibl.* II, 5.

²⁵⁶ Radi lakšeg praćenja analize pojedinih Farlatijevih vijesti (zbog njihove brojnosti), ovdje navedena kratka verzija mita.

²⁵⁷ FARLATI 1751, 2, 1; 3, 1, 1.

²⁵⁸ FARLATI 1751, 3, 1, 1; 2, 2.

odnosno prvobitnog Ilirika.²⁵⁹ S obzirom na to da nije bio zadovoljan dijelom zemlje koji je naslijedio, širi granice Ilirika, odnosno ilirskog imena, do Krke.²⁶⁰ Osnovao je i dva grada: Herakleju (nazvao ju je po ocu, a lokacija joj je nepoznata) i Hilenidu. Hilenidu, koja će kasnije biti poznata kao Salona, nazvao je po sebi.²⁶¹ Kraljevao je desetak godina te je poginuo otprilike 1225. pr. Kr. na bojnopolju u sukobu s Mentorima zbog divljih goveda. Nema sigurnih podataka o njegovim nasljednicima, ali je njegov potomak vjerojatno Klinik koji je u trojansko doba zadobio vlast kod Ilira.²⁶² Klinika je naslijedio Daunije, rođen u Hilenidi, glavnom grad Ilirika, koji je otamo pobjegao zbog bune i otišao u Italiju gdje je po njemu nazvana italska Daunija. S njim su otišli i njemu vjerni Hilini te je Ilirsko Kraljevstvo, što ga je utemeljio Hilo, tako prešlo od Grka na Liburne.²⁶³

Baš kao i u poglavlju *Jadranski Hilo*, tako se i Farlatijeve vijesti o Hilovoj sudbini mogu raščlaniti na kategorije Hilovog porijekla, odlaska na Jadran i njegove smrti. No, unutar Farlatijevih vijesti može se izdvojiti još jedna, u literarnim izvorima o mitu nespomenuta, kategorija – Hilovi nasljednici.

Što se tiče Hilova porijekla, prvenstveno je važno razjasniti da Farlati Hila ne predstavlja kao mitološkog junaka, već kao stvarnu povijesnu figuru. To je apostrofirano odmah na početku pripovijedanja o Hilovoj sudbini gdje je njegov otac Herkul,²⁶⁴ okarakteriziran kao stvarna osoba kojoj je starina, zbog slobode starih pisaca da uveličaju djela junaka, pridodala neke nevjerojatne pothvate. Kao izvor za takvu tezu Farlati imenuje Palefata, za kojeg tvrdi da je u prvoj knjizi neimenovanog djela iznio Heraklove istinske povijesne pothvate.²⁶⁵ Riječ je o Palefatu, grčkom piscu iz 4. st. pr. Kr., rodnom iz Egipta/ Atene, koji je napisao djelo *O nevjerojatnim zgodama*.²⁶⁶ To djelo predstavlja pokušaj racionalnog objašnjenja fantastičnih mitskih pripovijesti i pronicanja

²⁵⁹ FARLATI 1751, 3, 1, 1.

²⁶⁰ FARLATI 1751, 3, 2, 2; 4, 2, 1; 5, 1; 205, 1.

²⁶¹ FARLATI 1751, 4, 2, 1; 272, 1, 4 - 273, 1, 24.

²⁶² FARLATI 1751, 5, 1, 68; 5, 2, 1.

²⁶³ FARLATI 1751, 5, 2, 1.

²⁶⁴ Farlati kroz cijelo pripovijedanje Herakla naziva imenom njegova rimska pandana – Herkula.

²⁶⁵ FARLATI 1751, 2, 1.

²⁶⁶ *Leksikon* 1996, "Palefat", 454.

u njihov stvarni sadržaj – čega je primjer racionaliziranje Heraklovih pothvata i predstavljanje njega kao stvarne osobe.²⁶⁷

Nadalje, Farlati izbacuje mitski element Hilova porijekla i s majčine strane, navodeći da mu je majka bila Melita, kći feačkog kralja Nausitoja.²⁶⁸ Pritom je ovakvo Hilovo rodoslovlje ogledni primjer Farlatijeve historiografske metode i načina na koji je koristio izvore. Farlati je vješto kombinirao rečenice tako da u jednom dijelu iznese svoj originalni diskurs, a u drugom dijelu vijesti iz literarnih izvora. Budući da na kraju kazivanja imenuje izvore iz kojih je preuzeo vijesti, čitatelj dobiva dojam da su sve Farlatijeve tvrdnje potkrepljene izvorima, što nije istina. Tek se potragom za tim vijestima u izvorima razotkriva shema Farlatijeva pisanja, čija je osnova preuzimanje odabranih vijesti i njihovo nadopunjavanje po vlastitu nahođenju. Primjerice, nakon tvrdnje da je Hilova majka bila kći feačkog kralja, on citira Gronovija, tj. Jakoba Gronoviusa (1645-1716.) i njegovo djelo u dvanaest knjiga *Thesaurus Graecarum Antiquitatum*. No, Gronovije, na tragu Apolonija Rođanina i Stjepana Bizantinca, koje imenuje kao svoje izvore, samo navodi da je Hilo bio sin Herakla i Melite (bez traga o njezinu porijeklu).²⁶⁹ Nadalje, iako Farlati u ovom kontekstu neposredno, preko Gronovijeva citata, spominje Apolonija (Rođanina) i Stjepana Bizantinca, iz ostatka je teksta jasno da ih je i sam koristio kao izvore pri pisanju o Hilu.²⁷⁰ Iz toga pak proizlazi to da se sigurno susreo s njihovim vijestima o tome da je Hilova majka bila nimfa, kći Egeja (boga rijeke).²⁷¹ Dakle, Farlati te vijesti, zbog toga što odudaraju od njegova narativa, namjerno izostavlja, predstavljajući Melitu kao stvarnu kerkirsku princezu.

O tome da je Hilo, po Farlatiju, bio stvarna povijesna ličnost svjedoči i činjenica da je njegov dolazak na prostor istočnojadranske obale veoma precizno datiran. Tako, po Farlatiju, oko 1236. godine, Hilo s brojnim naseljenicima odlazi sa svog otoka Kerkire na područje između rijeka Drim i Neretve koje mu je u naslijeđe ostavio otac Herkul.²⁷² To kraljevstvo naziva Hilom ili Hilenidom, a došljake, kojima je podijelio zemlju dobivenu od oca, ujedinio je s urođenicima i

²⁶⁷ *Palaeph.* 18, 24, 37, 38, 39, 40, 44, 45. Vidi više o Palefatovom predstavljanju Herakla kao stvarne povijesne osobe u: HAWES 2021.

²⁶⁸ FARLATI 1751, 2, 1; 2, 2.

²⁶⁹ *Gronovius* 1697, s. v. „Hyllus“, Gg gg.

²⁷⁰ Apolonijeve vijesti korištene u: FARLATI 1751, 2, 2; 3, 2, 2; 4, 2, 1; 5, 1; 5, 2, 1; 7, 1, 15 – 46; 8, 1, 1 – 56. Vijesti Stjepana Bizantinca korištene u: FARLATI 1751, 1, 2; 2, 1; 2, 2; 3, 1, 1.

²⁷¹ *Apoll. Rhod.* IV, 542-543: “...Ondje poželje kćer i oblubi Egeja rijeke/ Melitu, Nimfu Najadu, što rodi snažnoga Hila...”, GLAVIČIĆ 2008, 432.

Steph. Byz. s.v. Ὑλλεῖς: “...nazvani su po Hilu sinu Herakla i Melite kćeri rijeke Egeja...”, KATIČIĆ 1995, 394.

²⁷² FARLATI 1751, 3, 1, 1.

nazvao Hilinima.²⁷³ Tako u *Illyricum sacrum* Hilov razlog odlaska s Kerkire na Jadran odstupa od onog predstavljenog u *Epu o Argonautima*. Kao što je ranije rečeno, Apolonije tvrdi da Hilo odlazi jer nije više želio trpjeti Nausitojevu vlast, u čemu se ogleda jedan od glavnih razloga kolonizacije – odlazak političkih nezadovoljnika.²⁷⁴ Osim što je Farlati odnos Hila prema Nausitojevoj vlasti predstavio u potpuno drugačijem svjetlu, promijenio je i njihove rodbinske odnose. Dok u *Epu o Argonautima* (kao i u ostatku izvora) nema ni traga o njihovoj rodbinskoj povezanosti, Farlati tvrdi da je vladar Kerkire, Nausitoj, bio Hilov djed. Samom činjenicom da je Hilov djed bio kralj, Farlati Hilu na rodnoj Kerkiri dodjeljuje sasvim drugačiju ulogu od one već predstavljene u izvorima – ulogu potencijalnog nasljednika. Kad se tomu doda i to da Hilo odlazi s Kerkire da bi stupio u posjed kraljevstva kojeg je naslijedio od oca, nazire se da je cilj Farlatijeva narativa bila legitimizacija Hilove vlasti na Jadranu.

To se poklapa s tvrdnjom da je Hilo Hilima, odnosno Ilirima, bio na čelu s kraljevskim pravima i naslovom. Osim na iskrivljavanju Apolonijevih vijesti o Hilovom vladanju nad narodom Hila, tu je tezu Farlati zasnovao na gemi kod Fulvija, Kanina i Gronovija.²⁷⁵ Osim već spomenutim Jakobom Gronoviusom i njegovim djelom *Thesaurus Graecarum Antiquitatum*, tu se poslužio i djelom *Images des héros et des grands hommes de l'antiquité, dessinées sur des médailles, des pierres antiques et autres anciens monumens* Giovanni Angelo Caninija. Što se tiče Fulvija, riječ je o Fulviu Orsiniju i vjerojatno o njegovom djelu *Imagines et Elogia Virorum illustrium et eruditorum ex antiquis lapidibus et numismatibus expressa, cum annotationibus*.²⁷⁶ U tim se djelima, po Farlatiju, nalazi gema na kojoj je Hilo prikazan s kraljevskom dijamantom na glavi, a ime mu je urezano grčkim slovima.²⁷⁷ Dok u Orsinijevom djelu nije pronađena Hilova gema, kod Kanina i Gronovija doista se nalazi takva gema (slika 14, 15). No, dok Kanin unutar djela diskutira o komu je točno riječ te u konačnici zaključuje da je riječ o Heraklovom prijatelju Hilu, Gronovije takvu mogućnost odbacuje. On se osvrće na obojicu Heraklovih sinova te tvrdi da je vjerojatnije

²⁷³ FARLATI 1751, 3, 1, 1.

²⁷⁴ *Apoll. Rhod.* IV, 546-547: „Kad je taj odrastao, na onom otoku nije/ Želio boraviti pod vlašću Nausitoja kralja“, GLAVIČIĆ 2008, 433; „...potom napusti otok; kad zreću postignu dob, pod budnim okom Nausitoja budući, na otoku tom ne htjede živjeti dalje“, VIŠIĆ 2007, 190.

²⁷⁵ FARLATI 1751, 5, 1.

²⁷⁶ Pregledom Orsinijeve bibliografije ustanovila sam da bi Hilova gema najvjerojatnije trebala biti u djelu *Imagines et Elogia Virorum illustrium et eruditorum ex antiquis lapidibus et numismatibus expressa, cum annotationibus*. No, pregledom tog djela (Orsini 1570) ustanovljeno je da se Hilova gema, na koju se Farlati poziva, ne nalazi unutar njega. Stoga, izuzev potencijalne Farlatijeve fabrikacije Orsinijevih navoda, jednako je moguće i da je Orsini o Hilovoj gemi diskutirao u nekom drugom, nepregledanom/ nesačuvanom, djelu.

²⁷⁷ FARLATI 1751, 5, 1.

da je riječ o Heraklovom sinu Hilu koji je vladao na Jadranu.²⁷⁸ Dakle, Farlati zanemaruje Kaninovu analizu game te se oslanja isključivo na Gronovijevo izlaganje koje pripisuje svoj trojici autora.

Nakon desetak godina kraljevanja, 1225. g. pr. Kr., Hilo pogiba na bojnopolju u ratu protiv Mentora.²⁷⁹ Izvor za takvu kalkulaciju Farlati je pronašao u Apoloniju koji navodi da je Hilo već mrtav kad Argonauti stižu na Jadran. S obzirom na to da su Argonauti krenuli na pohod 1226. g. pr. Kr, Hilo je sigurno umro te godine ili one prije jer, po Farlatijevoj slobodnoj procjeni, nije mogao vladati manje od desetak godina.²⁸⁰

3.1.1. HILOVI NASLJEDNICI KLINIK I DAUNIJE

Iako su informacije o Hilovim potencijalnim nasljednicima u izvorima nepostojeće, Farlati je i u vezi s tim ponudio vlastito rješenje. Oslanjajući se na etimologiju njegova imena i Varonove vijesti, Farlati je utvrdio da je Hilov nasljednik sigurno bio Klinik.²⁸¹ Pritom valja spomenuti da dvoji je li između Hila i Klinika bio neki drugi, neimenovani vladar na čelu Ilira.²⁸² Tezu o tome da je Klinik naslijedio ilirsko prijestolje, on gradi na vijestima iz enciklopedijskog djela *Ljudske i božanske starine*, čiji je autor bio Marko Terencije Varon, rimski pisac iz 2. st. pr. Kr.²⁸³ Naime, Varon je, kako Farlati tvrdi, naveo da je kralj Krećana Idomenej zbog prevrata došao ilirskom kralju Kliniku koji ga je podario ljudstvom te je Idomenej prešao u Italiju i zadobio kraljevsku vlast među Salentincima.²⁸⁴ Budući da Idomenej mitološki pripada generaciji boraca u Trojanskom ratu, na temelju ovih Varonovih vijesti, Farlati gradi kompleksan narativ i o Kliniku. Naime, on je Varonove vijesti ukomponirao s jednom viješću koju je u svojem djelu *O podvizima rimskih careva i papa* iznio Miha Madijev (1280-1358.), splitski patricij i povjesničar. U tom djelu, koje

²⁷⁸ Canini 1731, s. v. „Hillo“, 12-19.; Gronovius 1697, s. v. „Hyllus“, Gg gg.

²⁷⁹ FARLATI 1751, 5, 1.; FARLATI 1751, 4, 2, 1. - Tu je sporan Farlatijev prijevod Apolonijeve zabilješke o Hilovoj smrti, pri čemu Apolonije ne spominje nikakav „rat“. *Apoll. Rhod. Arg. IV*, 550-551: „Ali ga potom/ Ubiše Mentori ondje pri obrani goveda tornih“, GLAVIČIĆ 2008, 433.

²⁸⁰ FARLATI 1751, 5, 1.

²⁸¹ FARLATI 1751, 5, 2.

²⁸² FARLATI 1751, 5, 1.

²⁸³ *Leksikon* 1996, „Varon, Marko Terencije“, 598-600.

²⁸⁴ *Varr. Antiqu. hum. III*, fg. 6.

je zamišljeno kao nastavak *Salonitanske historije* Tome Arhiđakona, a predstavlja uobičajenu srednjovjekovnu kombinaciju povijesti papa i vladara, sadržano je i objašnjenje mitske prošlosti grada Splita.²⁸⁵ Dakle, Miha tvrdi da Split vuče porijeklo od Salone koja je postojala u vrijeme Trojanaca te vladala čitavom Dalmacijom i Hrvatskom do Ugarske. Po njemu je, oslanjajući se pritom na starinske historije i kronike, Salona Grcima u Trojanskom ratu poslala sedamdeset i dva opremljena broda za borbu protiv Trojanaca.²⁸⁶ S obzirom na to da je Miha Madijev bio tipični zagovornik gradskih autonomija, u historiografiji se drži da je njegovo inzistiranje o trojanskom porijeklu Splitskana samo odraz pomodnog čitanja legendarne prošlosti. Drugim riječima, izvore je namjerno iskrivio jer je cilj njegova narativa bio da Splitskanima pruži što slavniju prošlost.²⁸⁷ Iako Miha ne navodi tko je bio na čelu Salone, Farlati po svojoj već uspostavljenoj tradiciji, popunjava njegove vijesti svojim pretpostavkama. Stoga on slanje sedamdeset i dvaju broda Grcima u Trojanskom ratu pripisuje Kliniku koji je na tom tragu sigurno preuzeo upravljanje Hilovim Ilirskim kraljevstvom prije Trojanskog rata.²⁸⁸

Nadalje, Farlati, oslanjajući se na Festove vijesti, kao Klinikova nasljednika imenuje Daunija, po kojem je ime dobila italska Daunija. Riječ je o Seksteju Pompeju Festu i njegovom djelu *O značenju riječi* iz 2. st. U njemu je, baš kako Farlati tvrdi, rečeno da je Daunija u Apuliji dobila ime po Dauniju, porijeklom iz Ilirika, koji na taj prostor odlazi zbog domaće bune te ga osvaja.²⁸⁹ S obzirom na to da Fest ne spominje Daunijevu obitelj, grad porijekla te razlog bune i odlaska u Italiju, Farlati, na sebi svojstven način, nadopunjava Festovu predaju svojim pretpostavkama. Pritom je važno napomenuti da, osim Festovih vijesti, postoje i drugi dokazi o prisutnosti etničkih balkanskih elemenata na ilirskom tlu. Stoga se smatra da su Iliri doista imali značajnu ulogu, ne samo u povijesnim zbivanjima u Italiji, već i u etnogenezi pojedinih plemena.²⁹⁰ Stoga Farlati, u svrhu popunjavanja „praznina“ u toj priči o ilirskoj prisutnosti na Apeninskom poluotoku, zaključuje da je veoma moguće da je Daunije bio Klinikov sin i nasljednik.²⁹¹ Taj Daunije, rođen u Hilenidi/ Saloni, prvenstveno je vladao prostorom između Titija (Krke) i Drilona

²⁸⁵ *Leksikon* 2000, “Madijev de Barbazanis, Miha”, 440.

²⁸⁶ MADIJEV DE BARBAZANIS 1977, 171.

²⁸⁷ NOVAK 1996, 31.

²⁸⁸ FARLATI 1751, 5, 2, 1.

²⁸⁹ *Paul. ex Fest.* IV, 1.

²⁹⁰ STIPČEVIĆ 1991, 26.

²⁹¹ FARLATI 1751, 5, 2, 1.

(Drima) – odakle, zbog dolaska Liburna, odlazi u Italiju. Farlati njegov polazak u Italiju, sa svojim odanim Hilinima, smješta neposredno poslije propasti Troje, u 1183. g. pr. Kr. Tako je Farlati predstavio priču o tome kako je Ilirsko kraljevstvo, koje je osnovao Hilo, u pedesetak godina prešlo s Grka na Liburne.²⁹²

3.2. HILIČKI POLUOTOK – PRVOBITNI ILIRIK

Područje nad kojim je Hilo, pri dolasku na istočnojadransku obalu, kraljevao, Farlati smatra prvobitnim Ilirikom – tj. područjem s kojeg je ilirsko ime najprije poteklo i kasnije se proširilo. Po njegovom navodu, Apolonije (Rođanin), (Pseudo) Skilak, (Pseudo) Skimno i Avenije Fest kažu da je *Hilo zadobio vlast nad onim područjem s kojega je poteklo ilirsko ime, te da su Hilini narod koji je on umnožio i koji je po njemu nazvan.*²⁹³ Dok prva trojica autora doista spominju Hila i narod koji je po njemu nazvan, u njima, kao što je već pokazano, nema nikakvog traga o tome da je prostor koji je naselio bilo područje odakle je poteklo ilirsko ime. Potonje spomenuti Avijen Fest bio je rimski pjesnik iz 4. st. koji je prerađivao stariju didaktičku poeziju – između ostalog i opis svijeta Dionizija Periegeta (*Opis svijeta*) te opis obale od Britanije do Crnog mora (*Morska obala*).²⁹⁴ S obzirom na to da se od *Morske obale* sačuvalo sedamsto trinaest stihova (opis obale od Marseillea do Cádiz), vijesti koje Farlati pripisuje Festu trebale bi se nalaziti u *Opisu svijeta*.²⁹⁵ No, u *Opisu svijeta* navodi se samo to da su Hili narod smješten na poluotoku, te se iza njih se nalaze Liburni, a ispred Iliri.²⁹⁶ Dapače, izuzev Festa, i Pseudo Skimno te Apolonije Rođanin, Hile uopće ne ubrajaju u Ilire, već takav podatak pronalazimo samo kod Pseudo Skilaka, odnosno njegove kasnije nadopune.²⁹⁷ Dakle, i na ovom se mjestu ogleda spomenut Farlatijev princip ubacivanja vlastitih teza među vijesti izvora u svrhu njihove legitimitizacije, kao i ignoriranje onih vijesti koje pobijaju njegove stavove.

²⁹² FARLATI 1751, 5, 2, 1.

²⁹³ FARLATI 1751, 2, 2.

²⁹⁴ *Leksikon* 1996, “Avijen, Fest Ruf ili Rufije”, 94.

²⁹⁵ Također pregledom sačuvanih stihova *Morske obale* (*Rufus Festus Avienus* 1843) ustanovljeno da se u tom djelu ne spominju Hili.

²⁹⁶ *Avien. Desc. Orb.* 533-539.

²⁹⁷ O tome vidi više u poglavlju: 2.3.1. Hili – ilirsko pitanje.

Priča o prvobitnom Iliriku po Farlatiju započinje 1238. godine, kada je Herkul, poslije putovanja po Hispaniji i Galiji, stigao u Italiju, odakle je pješice otišao u Novi Epir. Tamo je vladao Dirah iz Kadmova roda, koji je stolovao u Epidamnu, gradu koji je osnovao njegov djed Epidamno. S obzirom na to da su njegova braća skovala bunu da ga liše vlasti, Dirah je Herkulu, zbog zahvalnosti što ih je pobijedio i protjerao, dao veliki dio svojeg kraljevstva.²⁹⁸ Kao glavni izvor za te vijesti, uz Diodora Sicilskog (*Knjižnica*, 1. st. pr. Kr.), Farlati navodi Apijana iz Aleksandrije (*Rimski građanski ratovi*, 2. st.). Ono što je ključno jest da Apijan, pri opisu događanja, ne spominje koje je područje Heraklo točno dobio. No, bez obzira na to, Farlati zaključuje da se bez sumnje radi o području dirahijskog kraljevstva koji su omeđivali Drilon (Drim) i Naron (Neretva). Kao argument za takvu teoriju, on navodi da je, prema pisanju starih pisaca, tamo zasigurno vladao Kadmo, pa je to područje moralo nasljednim putem doći do Diraha. Iako nema izvora koji idu u prilog toj tezi, po Farlatijevoj dedukciji baš je taj prostor Dirah poklonio Herkulu, a Herkul ga je sigurno ostavio Hilu.²⁹⁹ Budući da je područje između Drima i Neretve bilo jedini prostor za koji se ne može utvrditi kada je primio ilirsko ime, Farlati zaključuje da je ono sigurno moralo biti prvobitnim Ilirikom.³⁰⁰ Iako Apijan iznosi budućnost neimenovanog prostora koji je Heraklo dobio na poklon od Diraha, Farlati te vijesti potpuno izostavlja zbog činjenice da u njima nema ni spomena o Hilovoj vlasti.³⁰¹ Pri svemu tome, iz analize izvora proizlazi da je poveznica područja između Drima i Neretve te Hila nastala isključivo na temelju Farlatijeve mašte, u svrhu podupiranja unaprijed postavljenog narativa.

Osim Apijanovih vijesti, Farlati pri ubikaciji prostora koji je Hilo naselio, u potpunosti ignorira i vijesti svih drugih literarnih izvora koji prostor Hilova mita smještaju između Krke i Kaštelanskog zaljeva. Naime, iako koristi izvore koji navode da je Hilo naselio prostor Hiličkog poluotoka (Pseudo Skilak, Pseudo Skimno, Plinije Stariji, Stjepan Bizantinac i Eustatije), Farlati

²⁹⁸ FARLATI 1751, 2, 2; 3, 1, 1.

²⁹⁹ FARLATI 1751, 3, 1, 1.

³⁰⁰ FARLATI 1751, 3, 2, 2.

³⁰¹ Navodi da su tim prostorom kasnije vladali Brižani, potom ilirsko pleme Taulančani, potom ilirsko pleme Liburni. Građani Dirahiona su pozvali Kekrirane, koji su izbacili Liburne te su, pomiješavši se s građanima Dirahiona, preimenovali grad u Epidamno. *Appian. Bell. Civ. II*, 39.

zanemaruje taj aspekt jer nije odgovarao njegovu narativu o prvobitnom Iliriku.³⁰² Čak prilikom citiranja (Pseudo) Skimna, jedini dio koji izostavlja iz citata dio je o Hiličkom poluotoku.³⁰³

No, s obzirom na to da svi izvori smještaju Hilov mit između Krke i Kaštelanskog zaljeva, Farlati u svoj konstrukt o Hilu ipak uklapa i taj prostor. To čini tvrdnjom da je Hilo, nezadovoljan veličinom svog naslijeđenog kraljevstva izvršio prvo širenje ilirskog imena. Tako je Hilo podvrgnuo sve susjedne zapadne narode do rijeke Titija (Krke), granice Liburnije. Pritom se on za to „proširenje“ Ilirika oslanja na vijesti (Pseudo) Skilaka, (Pseudo) Skimna i Dionizija iz Aleksandrije (Dionizije Perijeget). Tvrdeći da se po njima može razabrati to da se Hilova vlast protezala od Narone (Neretve) do Titije (Krke), on iznosi konstataciju koja je već, analizom spomenutih izvora u prethodnim poglavljima, opovrgnuta.³⁰⁴ Kao dokaz svojoj tezi o proširenju Hilove vlasti do Krke, navodi postojanje Hiličkog polutoka kojeg izjednačava s Diomedovim rtom i ubicira između dviju rijeka – Titija (Krke) i Jadra (u Saloni/ Solinu).³⁰⁵ Dakle, on Hilički poluotok smatra prostorom koji je uzajmio ime od Hila, a ne originalnim mjestom Hilova mitskog dolaska, kako ga predstavljaju izvori.³⁰⁶

³⁰² Pseudo Skimno: FARLATI 1751, 2, 2; 6, 1, 1; 91, 1, 19 – 91, 2, 2. Plinije: FARLATI 1751, 4, 2, 1; 6, 1, 1; 272, 2. Stjepan Bizantinac: FARLATI 1751, 1, 2; 2, 1; 2, 2; 3, 1, 1. Pseudo Skilak: FARLATI 1751, 2, 2; 4, 2, 1. Eustatije: FARLATI 1751, 1, 11; 1, 2.

³⁰³ FARLATI 1751, 91, 1, 19 – 91, 2, 2.

³⁰⁴ FARLATI 1751, 4, 2, 1.

³⁰⁵ FARLATI 1751, 6, 1, 1.

³⁰⁶ FARLATI 1751, 4, 2, 1.

3.2.1. HERAKLEJA I HILENIDA (SALONA)

Farlati je naveo da je pri osnivanju kraljevstva Hilo osnovao i dva grada – prvi, Herakleju, naziva po ocu, a drugi, Hilenidu/ Hileidu, po sebi.³⁰⁷ Što se tiče Herakleje, Farlati po ustanovljenom principu, uzima (Pseudo) Skilakove vijesti o postojanju helenskog grada Herakleje i na temelju vlastite procjene njegov osnutak pripisuje Hilu. No, iako je pitanje postojanja i ubikacije Herakleje bilo jedno od dominantnijih u historiografiji, Farlati ovim vijestima ne pridaje puno pozornosti.

S druge strane, o Hilenidi, koju ubicira u Salonu, izdvaja veoma detaljne podatke. Slično spomenutom Mihi Madijevu, i Farlati, predstavljajući najraniju prošlost Salone, proklamira stav da se njezin postanak treba datirati u puno ranija vremena nego što izvori nalažu. Naime, iako tvrdi da ju prvi spominje Cezar, ipak se oslanja na vijesti Apijana koji je u svojim *Rimskim građanskim ratovima* (2. st.) obradio i sukobe u Iliriku. Tako, između ostalog, spominje i to da je konzul Cecilije Metel s vojskom prezimio u Saloni – što predstavlja njezin prvi izravni spomen u izvorima.³⁰⁸ Izostanak njezina spomena u izvorima prije 2. st. Farlati objašnjava time da se ona ili zvala drugim imenom, ili je bila nedostojna spomena. Pritom se, priznajući da u izvorima nema pokazatelja za njezina utemeljitelja i vrijeme osnutka, opredjeljuje za prvu tezu.³⁰⁹ Njegova pretpostavka (kako sam tvrdi) jest to da najdrevniju prošlost Salone treba potražiti u gradu Hilenidi, koji je, po Apoloniju Rođaninu, osnovao Hilo. Polazište ove teorije nalazi u Apolonijevom opisu Hiličkog područja na koje su Argonauti doplovili, a gdje *otoci naime pred njome ležahu brojni/ Koji su činili put brodarima međ sobom mučnim*.³¹⁰ Uzevši u obzir konfiguraciju otoka ispred Salone³¹¹, zaključuje da je položaj Salone i Hilenide, gotovo bez sumnje istovjetan. Stoga činjenicu da Salonu, čiji osnutak datira u 1230. g. pr. Kr., ne spominju izvori prije 2. st., pravda time da je Hilenida, osvojena u ratu/ oslabljena drugim okolnostima, bila srušena te iznova utemeljena pod novim imenom – Salona.³¹²

³⁰⁷ FARLATI 1751, 4, 2, 1.

³⁰⁸ *App. Illyr.* II, 11.

³⁰⁹ FARLATI 1751, 272, 1, 4 – 273, 1, 24.

³¹⁰ *Apoll. Rhod. Arg.* IV, 524-525, GLAVIČIĆ 2008, 432.

³¹¹ Farlati imenuje ove otoke ispred Salone: Bubua (Čiovo), Protera (Drvenik/ možda kao ime protumačeni pridjev „prva“ za Šoltu), Olinta (vrlo vjerojatno Šolta), Braktija (Brač), Farija (Hvar), Korkira (Korčula), Trukola ili Tijuna (možda Šćedro), Isa (Vis), Stagno (Pelješac), Ladesta ili Lagosta (Lastovo), Melita (Mljet), Plinijevi Elafiti. Oko njih, ili između njih, su drugi manji otoci koje naziva hridima. FARLATI 1751, 272, 2.

³¹² FARLATI 1751, 272, 2.

Iako Farlati, kao što je rečeno, na početku svog pripovijedanja o najstarijoj povijesti Salone, napominje da mu teorije nisu verificirane konkretnim vijestima izvora – ipak navodi to da o ovoj tezi postoje neke indikacije. One su sadržane u njegovoj *Jurjevoj povijesti*, gdje je ime Salone skriveno pod imenom Silene, što je, po njemu, uistinu slično i srodno imenu Hilene.³¹³ Iako se Farlati ne poziva na taj izvor, legenda o svetom Jurju, sadržana je u hagiografskom djelu *Zlatna legenda (Legenda aurea)* iz 13. st., čiji je autor bio Jacob de Voragine. Voragine tvrdi da je sv. Juraj, porijeklom iz Palestine, između ostalih svojih čuda, porazio zmaja koji je sijao kugu u gradu Sileni u provinciji Libiji.³¹⁴ Dalje u djelu, kada pripovijeda o salonitanskoj metropoliji, Farlati tvrdi da ova legenda zapravo govori o životu salonitanskog sv. Jurja, pri čemu Silenu izjednačava sa Salonom, a Libiju s Liburnijom.³¹⁵

Čini se da je doista postojala lokalna solinska predaja o Jurju, solinskom biskupu mučenom u Dioklecijanovo vrijeme. Smatra se da se ta predaja širila u doba prvih hrvatskih narodnih vladara, ali da je bila poznata i u razdoblju kasnorimskog kršćanstva. O postojanju predaje o sv. Jurju Solinskom svjedoče i brojne crkve posvećene sv. Jurju na širem splitskom području.³¹⁶ Također, o takvoj tradiciji svjedoči i narativna poema iz 12. stoljeća *Pisan svetog Jurja*, koja je, uz drugih osam pjesama najvrjednije hrvatske srednjovjekovne poezije, sabrana u Pariškom zborniku iz 1380. (*Code slave II*).³¹⁷ Nepoznato je je li se Farlati poslužio ovim kodeksom koji je od 1706. godine bio vlasništvo pariškog oratorija, ili se pak, za sastavljanje priče o solinskom sv. Jurju, koristio nekim još starijim, nesačuvanim hrvatskim zapisom te legende.³¹⁸ Dakle, Farlatijevo izjednačavanje Silene i Salone moglo je biti odraz postojanja lokalne tradicije, što je pak upitno za sljedeći korak njegove dedukcije – izjednačavanje Silene i Hilenide. No, kad se u obzir uzmu i spomenute vijesti Mihe Madijeva o tome da je Salona poslala Grcima sedamdeset i dva broda za pomoć u Trojanskom ratu, ipak se otvara mogućnost predfarlatijevskog učenog pisanja o Hilu kao osnivaču ovdašnjih gradova. Iako je riječ o zastarjeloj tezi, u ovom kontekstu se mora spomenuti i Stipčevićeva teorija o tome da su ilirska, tj. protoilirska, plemena Peonci i Dardanci uistinu sudjelovali u Trojanskom ratu. Osim na njihovu spomenu u Homerovoj *Ilijadi*, Stipčević je svoju

³¹³ FARLATI 1751, 272, 2.

³¹⁴ VORAGINE 2012, 238-242.

³¹⁵ FARLATI 1751, 683, 2, 26; 683, 4; 684, 1; 686, 1, 1-18, 18-39.

³¹⁶ MUŽIĆ 2011, 192.

³¹⁷ NOVAK 1996, 42-43. Vidi pjesmu u: MUŽIĆ 2011, 195-196.

³¹⁸ MUŽIĆ 2011, 197.

tezu bazirao i na arheološkom materijalu otkrivenom u homerskom sloju Troje koji ima osobine ilirske materijalne kulture.³¹⁹

S druge strane, što se tiče arheološkog materijala otkrivenog u Saloni, on, baš poput literarnih izvora, pobija Farlatijevu tezu o osnivanju Salone u 13. st. pr. Kr. Pri ovome valja spomenuti i to da Farlati nije ni mogao biti upoznat s arheološkim spoznajama oko Salonine najstarije prošlosti, budući da su njezina prva sustavna istraživanja započela 1805. godine.³²⁰ No, čak i da je bio upoznat s njima, svakako se, po ostatku njegova narativa, čini, da bi ona, zbog otkrića reljefa i sarkofaga s prikazima Heraklovih podviga, samo dodatno produbila njegovo stajalište o hiličkom podrijetlu Salone (slika 16, 17).³²¹ Takva istraživanja nastavila su se do danas te se ipak drži da je Salona imala grčku, ali i ilirsku fazu (premda niti približno staru kao u Farlatijevoj tezi). Tako je u neposrednoj blizini antičke Salone, na području Donje Rupotine, pronađeno veliko utvrđeno naselje, tj. ilirski oppidum sa zidinama iz 3./2. st. pr. Kr.³²²

³¹⁹ STIPČEVIĆ 1991, 22-23; *Hom.* II. 17, 319.

³²⁰ JELIČIĆ-RADONIĆ, PEREŽA 2010, 167-173.

³²¹ O tome vidi više u: JELIČIĆ-RADONIĆ 2005.

³²² RENDIĆ MIOČEVIĆ 1952, 49; CAMBI 1989, 38-39; KATIĆ 2010, 11-12.

3.3. „NAROD” HILI – PRVOBITNI ILIRI

Što se tiče naroda Hila, Farlati navodi da su s Hilom s Kerkire došli brojni Feačani kojima je on, pri dolasku, razdijelio polja i okućnice. Njih je, s urođenicima, nazvao Hilima, kako ne bi bili samo pod jednim zakonom, već i pod jednim imenom.³²³ Nadalje, iako literarni izvori koje je Farlati koristio (Pseudo Skilak, Pseudo Skimno, Dionizije Perieget), Buline navode kao susjede Hilima, on ih, zbog sličnosti imena, svrstava s Hilima pod isto pleme.³²⁴ Na istom tragu – u etimologiji imena, Farlati je pronašao i osnovu za tezu o Hilima kao prvobitnim Ilirima. Naime, s obzirom na to da su stari pisci ovaj narod nazivali različitim imenima (*Hylli, Hyllini, Hyllei, Hylleides, Hyelles, Hylleici* i *Hyllici*), on zaključuje da se takvom imenu lako mogao dogoditi lingvistički prijelaz iz Hilina u Ilire.³²⁵ Pritom se oslanja na pisanje prevoditelja i crkvenog povjesničara iz 17. stoljeća, Rafaela Levakovića. Farlati je tvrdio da se Levaković bavio etimološkim porijeklom ilirskog imena te je, kao rezultat svoje analize, utvrdio da se ime *Hylleis*, pod utjecajem mijenjanja pisma i izgovora, transformiralo u *Hyllenus*, potom u *Illinicus* te naposljetku u *Illyricus*.³²⁶

Ovaj nadasve marljiv istraživač ilirske povijesti, kako ga je Farlati opisao, napisao je dosta djela. Među najvažnija ubrajaju se *De fundatione Ecclesiae et Episcopatus Zagrabienensis* te *De erroribus Bonfinii et aliorum Scriptorum Hungariae*.³²⁷ S obzirom na to da prvo spomenuto djelo obrađuje povijest zagrebačke crkve, a drugo predstavlja ispravke Bonfijeve ugarske prošlosti – pretpostavka je da bi se rasprava o ilirskom jeziku trebala potražiti na drugom mjestu.³²⁸ Jedan dio Levakovićevih djela nije sačuvan te su nam o njima poznata samo imena i neke osnovne karakteristike. Takva je sudbina i njegova spisa *Dialogus de antiquorum Illyricorum lingua* u kojem je Levaković zastupao tezu o autohtonosti Hrvata u rimskom Iliriku.³²⁹ Još jedno nesačuvano djelo jest velika povijest Ilirika – *Historia universalis de Illyrica natione et eiusdem*

³²³ FARLATI 1751, 3, 1, 1.

³²⁴ FARLATI 1751, 145, 2, 72– 146, 1, 7.

³²⁵ FARLATI 1751, 3, 1, 1.

³²⁶ FARLATI 1751, 3, 2; 5, 1.

³²⁷ *Leksikon* 2000, „Levaković, Rafael“, 426.

³²⁸ Osim toga, objavio je i više crkvenih i liturgijskih djela na glagoljici i ćirilici: *Nauk karstjanski kratak* (1628), *Azbukividnik slovinskij...* (psalterij, 1629), *Misal rimski* (*Missal rimskij va êzik slavenskij*, i latinski naslov: *Missale Romanum Slavonico idiomate*, 1631), *Ispravnik za jereji ispovidnici...* (1635. glagoljicom i 1636. latinicom) i *Časoslov rimski* (1648). *Hrvatska enciklopedija*, s. v. „Levaković, Rafael“

³²⁹ TVRTKOVIĆ 2011, 195.

vera origine za koje je Levaković sam tvrdio da je u njemu koristio preko 530 izvora.³³⁰ Zbog tematike ovih dvaju radova, nameće se zaključak da bi se njih moglo smatrati najvjerojatnijim mjestom pronalaska Levakovićeve navodne rasprave o etimologiji ilirskog imena. No, s obzirom na to da, nažalost, nisu sačuvana, nije moguće ocijeniti Farlatijevo korištenje ove građe.³³¹ Također, u slučaju kad bi se Farlatijeve tvrdnje o Levakovićevim vijestima ispostavile istinitima, potvrdile bi već spomenutu mogućnost lokalnog predfarlatijevog učenog pisanja o Hilu kao začetniku Ilira.

U svakom slučaju, Hili predstavljaju okosnicu Farlatijeva konstrukta o jadranskom junaku Hilu jer je pomoću njih on prvobitnim Ilirima dodijelio pelazgičko, tj. grčko porijeklo. Farlatijeva teorija o takvom porijeklu bazirala se na rodoslovlju njihova eponima Hila (Herkulovo porijeklo), ali i na porijeklu Feačana koji su se stopili s domorodcima u jedan narod. Tu prvenstveno treba naglasiti da literarni izvori pak, za razliku od Farlatija, ne spominju stapanje Feačana i domicilnog stanovništva, već za Hile samo tvrde da su narod koji se nazvao po Hilu. Ovakvim isticanjem *brojnih naseljenika* koji su s Hilom stigli s Kerkire i stopili se u narod Hila, Farlati je svakako htio reafirmirati tvrdnju o pelazgičkoj provenijenciji tih, po njemu, prvobitnih Ilira.

Farlati stoga tvrdi da su Feačani potekli od Pelazga, prastarog arkadskog roda koji se raspršio iz djedovine te preplavio Europu i Aziju. U tom kazivanju napominje da se oslanja na Herodota, Strabona, (Dionizija) Halikarnašanina i Pauzaniju.³³² Iako Herodot u svojem djelu *Povijest* (5. st. pr. Kr.), Strabon u *Geografiji* (1. st. pr. Kr.), Dionizije u *Staroj rimskoj povijesti* (1. st. pr. Kr.) te Pauzanija u *Vodiču po Grčkoj* (2. st.) obrađuju migracije Pelazga, niti jedan od navedenih izvora ne sadrži trag o pelazgičkom porijeklu Feačana.³³³ Dakle, i ovakva, u okviru cjelokupnog konstrukta, temeljna Farlatijeva tvrdnja, rezultat je umetanja njegovih vlastitih pretpostavki u vijesti izvora.

³³⁰ TVRTKOVIĆ 2011, 194.

³³¹ S obzirom na to, nisu pregledana ostala njegova djela (većinski sačuvana u rukopisima), pa stoga postoji mogućnost da se etimološka rasprava o porijeklu ilirskog imena nalazi i u nekom od drugih, sačuvanih Levakovićevih djela.

³³² FARLATI 1751, 3, 2; 205, 1.

³³³ Herodot o Pelazgima: *Hdt. Hist.* I, 57, 58; II, 50, 51, 52; IV, 145; VI, 137-140; VIII, 44. Strabon o Feačanima: *Strabo.* I, 2, 18 (I,95); X, 3, 21 (V, 117); o Pelazgima: V, 2, 3, V, 2, 4, V, 2, 8; VII, 35; IX, 1, 19; IX, 2, 25; XII, 8, 4; XIII, 3, 3. Pauzanija o Feačanima: *Paus.* III, 18, VIII, 29; X, 29; o Pelazgima: I, 28; III, 20; IV, 36; VIII, 2. Dionizije o Pelazgima: *Dion. Hall.* I, 9, 11, 13, 17-26, 28-30, 32-33, 44, 60, 89; II, 1, 2, 33, 49; III, 58.

Iako spominje (Pseudo) Skimnovu vijest o ubrajanju Hila među Grke i njihovu grčkom porijeklu, nejasno je zašto joj u ovom kontekstu nije pridao više pažnje. Ovdje se prvenstveno treba osvrnuti na činjenicu da Farlati Hilima/ Ilirima ne pripisuje samo grčko, već i pelazgičko porijeklo.³³⁴ Što se tiče Pelazga, antički izvori o njima pružaju podosta ambivalentne vijesti, pa o njima, slično kao i o Ilirima, postoje razne hipoteze. No, bez obzira na nesigurnost u njihovo postojanje, dominantna je teza da su pisci pod tim etnosom obilježavali prastanovnike Grčke koji su na tom prostoru bili sigurno prije 12. st. pr. Kr.³³⁵ Stoga ih Farlati, pripisujući Ilirima pelazgičko porijeklo, povezuje s najstarijom grčkom prošlošću i jedinstvenim grčkim identitetom.

Mora se spomenuti i činjenica da je teza o porijeklu Ilira od Pelazga posebice zaživjela u djelima albanskih naučnika 19. stoljeća. Naime, zbog nesigurne političke situacija te potrebe za prikazivanjem drevnosti albanskog naroda europskoj diplomaciji, u fokus je tada stavljeno razrješenje etnogeneze tog naroda. Najvažnije djelo, *Istina o Albaniji i Albancima*, objavio je 1879. godine Vasa Efendi, albanski preporoditelj. U njemu je, na temelju lingvističkih dokaza, Efendi zastupao tezu o pelazgičkog porijeklu Ilira (kasnijih Albanaca), Epirota i Makedonaca.³³⁶ Iako su albanski preporoditelji svoje teze gradili na lingvističkim dokazima, ipak se odjeci Farlatijeva konstrukta o Hilu mogu pronaći u nekim njihovim djelima. Primjer toga bio bi esej Wadhama Peacocka, objavljen 1913. godine, u kojem se, tijekom razglabanja o albanskoj prošlosti, navodi da je najstariji kralj Ilirije bio Hilo. Peacock nadalje tvrdi da su, nakon Hilove smrti 1255. g. pr. Kr., Liburni zauzeli Iliriju koja je tad bila pod vlašću Hilova unuka Daunija.³³⁷

³³⁴ FARLATI 1751, 91, 1, 19 – 91, 2, 2.

³³⁵ Vidi više u: MYRES 1907.

³³⁶ SEDAJ 1975, 11.

³³⁷ PEACOCK 1913.

3.4. ZAKLJUČNA OCJENA FARLATIJEVE METODOLOGIJE

Pri evaluaciji Farlatijeva konstrukta o Hilu, ali i njegovog općenitog pisanja o antici, važno je uzeti u obzir niz faktora. Prije svega, *Illyricum sacrum* djelo je koje je nastalo na zahtjev Crkve, u kontekstu nade da bi se, kada se Osmanlije povuku, moglo objediniti jedinstvo kršćana. Pritom je Farlatijeva osnovna zadaća bila predočiti što stariju povijest ovog prostora i naroda. S druge strane, u obzir treba uzeti i golemi opseg ovog monumentalnog djela te još veću količinu izvora i literature koju su Farlati i njegovi suradnici trebali ukomponirati u *Illyricum sacrum*. Također, u vrijeme nastanka djela, kako u historiografskom, tako i u arheološkom smislu, još nije bila dovoljno kritički istražena prošlost ovog prostora koji je zapadnoj historiografiji bio gotovo pa nepoznat.

Što se tiče Farlatijeve metodologije u izradi ovog konstrukta, analiza njegovih vijesti pokazuje da ne možemo govoriti o isključivoj fabrikaciji podataka izvora i literature, već o njihovoj vještoj manipulaciji. On preuzima vijesti koje su odgovarale njegovu narativu, pritom izostavljajući one koje su mu proturječile, i uklapa ih u svoje konstrukte. Pritom kombinira različite autore, a izostanak nekih informacija popunjava vlastitim pretpostavkama i zaključcima. Na temelju toga, gradi kompleksan, maštovit, ali i smislen narativ o najstarijoj prošlosti Ilira i Ilirika, pritom u potpunosti zanemarujući mitološki aspekt junaka Hila. Iz analize Farlatijevih vijesti o Hilu izdvajaju se neke lokalne predaje kojima se koristio, poput one Mihe Madijeva o ulozu Salone u Trojanskom ratu, ali i lokalne salonske predaje o sv. Jurju. Kada se u obzir još uzme i potencijalna etimološka analiza povezanosti imena Hila i Ilira ohridskog nadbiskupa Rafaela Levakovića, otvara se mogućnost da se Farlati, pri sastavljanju konstrukta o Hilu, možda poslužio i već uspostavljenom lokalnom tradicijom. U svakom slučaju, analiza njegovih vijesti o Hilu pružila je uvid u jedan izniman um 18. stoljeća, čija je uloga u historiografiji, barem onoj o antičkim temama, još nedovoljno istražena. U tom svjetlu, nadam se da će ova studija pomoći barem u usmjeravanju budućih historiofafa prema dubljem istraživanju ove izuzetno intrigantne teme.

4. HILO – OD GRČKOG JUNAKA NA JADRANU

DO ILIRSKOG KRALJA

Iako o trajnoj grčkoj prisutnosti na istočnojadranskoj obali možemo govoriti tek od kolonizacije Dionizija Starijeg, poznato je da su Grci puno ranije plovili Jadranom. Drevni tragovi sjećanja na te prve susrete s istočnojadranskim prostorom sačuvali su se u mitovima, što ih čini krucijalnim diskursom za razumijevanje najstarije povijesti hrvatskog prostora. Jedan takav mit, vezan za područje između Krke i Kaštelanskog zaljeva, onaj je o Hilu, sinu Herakla i Melite, koji je došao iz Kerkire na područje gdje je postao eponim za narod i poluotok. Taj je mit do nas stigao preko jedanaest literarnih izvora, koji su, u rasponu od 4. st. pr. Kr. do 13. st., većinski u okviru pisanja o Hiličkom poluotoku, prenijeli i predaju o Hilu. Iako sadržajno kratak i naizgled jednostavan, mit o Hilu krije složene tragove potencijalnih odnosa između Grka i lokalnog stanovništva te odražava važnost Hiličkog poluotoka u to doba. Naime, za antičke pomorce markantna mjesta uočljiva s velikih udaljenosti predstavljala su veoma važne navigacijske točke prema kojima se usmjeravala plovidba i mjerila udaljenost. Jednu od takvih uočljivih točaka predstavlja rt Ploča, smješten na samom vrhu Hiličkog poluotoka, na kojem je postojalo Diomedovo svetište, što je spomenuto kod Plinija te potvrđeno i arheološkim istraživanjima.

Raslojavanjem mitološkog diskursa o Hilu nastale su brojne teze o njegovu značenju i razlogu nastanka, od kojih se može izdvojiti ona o mitu kao odrazu prijateljstva Grka i Hila. Na temelju interpretacije mita, doista se čini da su Grci ovaj prostor doživljavali svojim ili barem prijateljskim. Moguće je da su Grci, možda već Kerkirani u ranom 6. st. pr. Kr. ili koncem 5. st. pr. Kr, ploveći ovim dijelom obale, prije ulaska u opasne liburnske vode, tamo naišli na prijateljski nastrojene domorodce. Njih su, želeći ih odvojiti od okolnih „opasnih“ barbara, po svom ustaljenom principu, asimilirali u svoje rodoslovlje te ih tako pridružili i svom mitološkom kozmosu. Iako većina literature podržava teoriju da je mit kerkirske provenijencije, postoje naznake da bi i Isejci, kao predstavnici dorskog identiteta na Jadranu, mogli igrati ulogu u nastanku i širenju ovog mita. Tomu u prilog idu utemeljenje Diomedova svetišta na Hiličkom poluotoku, kao i emporija u njegovoj blizini te arheološki potvrđeni kontakti Isejaca s Hilima i Kerkiranima. Dakle, uzevši u obzir važan položaj, uz potencijalne odnose domicilnog stanovništva s Grcima, jasno je kako su i zašto Hilički poluotok, njegovi stanovnici i njihov

mitski eponim našli svoje mjesto u imaginariju Grka.

Osim u djelima antičkih autora, mit o Hilu zauzeo je važno mjesto i u monumentalnom djelu *Illyricum sacrum* čiji je autor, uz F. Riceputija i J. Coletija, bio isusovac Danijel Farlati. On je pak, motiviran potrebom da predstavi najstariju i najslavniju prošlost ovog područja, Hilov lik stavio u središte svoje teorije o etnogenezi Ilira. Ignorirajući mitski aspekt priče o Hilu, Farlati je transformirao ovaj relativno kratak mit, za koji izvori nisu sačuvali mnogo podataka, u složeni konstrukt. Na taj je način Hila predstavio kao stvarnog ilirskog kralja iz 13. stoljeća pr. Kr., osvajača, osnivača prvobitnog Ilirika i Salone (Hilenide). Koristeći tako kreiranog junaka Hila, uspostavio je tezu o porijeklu Ilira od Pelazga, dajući im prizvuk najdrevnijeg porijekla. Pri kreiranju takvog konstrukta, njegova se metodologija zasnivala na kombiniranju odabranih vijesti iz različitih izvora i literature te njihovom nadopunjavanju vlastitim maštovitim pretpostavkama. Izuzev toga, zbog nekih njegovih vijesti javljaju se, premda zasad nepotvrđene, indikacije o postojanju predfarlatijske učene tradicije o ilirskom kralju Hilu.

Kao rezultat Farlatijeve obrade, mit o Hilu kroz različite je vremenske okvire poprimio potpuno različite sadržaje, karakteristike i uloge. Prošao je transformaciju od prežitka tradicije kojom se jednom narodu pripisivala pripadnost grčkom svijetu uvrštavanjem u mitološko rodoslovlje, u oruđe za dokazivanje i ostvarenje potrebe prikazivanja najstarijeg i najslavnijeg porijekla Ilirika.

SUMMARY

Considering the Greeks' focus on understanding the ethnography and geography of the countries and peoples they encountered, it's not surprising that the oldest records about the eastern coast of the Adriatic are found in the works of Greek writers. These authors, while documenting crucial geographical information, occasionally provided stories about the origins of settlements and the peoples who inhabited them, often attributing them to Greek heroes. One such figure from Greek mythology who ventured to the Adriatic and founded a people bearing his name, as well as the peninsula they inhabited, is Hyllus, the Corcyrian son of the hero Heracles and the nymph Melite. This myth has been preserved in 11 literary sources (spanning from the 4th century BC to the 13th century), who primarily transmitted the story of Hyllus within the context of writings about the Hyllic Peninsula. Although seemingly concise and straightforward in content, the myth of Hyllus has preserved complex and intricate traces of potential relationships between Greeks and the local population. Additionally, the myth reflects the significance of the Hyllic Peninsula during this period. By unraveling the mythological discourse surrounding Hyllus, numerous theories about its significance and origins have emerged. Among these theories, the interpretation of literary sources particularly emphasizes the idea of the myth as a testament to the friendship between Greeks (from Corcyra or Issa) and one part of the indigenous population of the Eastern Adriatic coast.

Furthermore, aside from ancient writers, the myth of Hyllus occupied also a significant place in the writing of Daniele Farlati, the author of the monumental work *Illyricum Sacrum*. In his pursuit of presenting the oldest and most illustrious history of this region, Farlati centered his theory of the Illyrians' Pelasgian origin on the figure of Hyllus. He portrayed Hyllus as the Illyrian king from the 13th century, the founder of the original Illyria, as well as Salonae. His methodology in creating such a construct was based on combining informations from various literary sources and literature, supplementing them with his imaginative assumptions. In this manner, this relatively brief myth, for which sources haven't preserved extensive details, was transformed into a comprehensive construct. As a result of this construct, Hyllus underwent a transformation from a Greek hero in the Adriatic to a genuine Illyrian king of the 13th century BC.

5. BIBLIOGRAFIJA

- ANTOLJAK 2004 Stjepan ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija*, drugo dopunjeno izdanje, Zagreb: Matica hrvatska 2004.
- Apijan 1967* *Apijan iz Aleksandrije, Rimski građanski ratovi*, preveo B. M. STEVANOVIĆ, predgovor F. PAPAZOGLU, Beograd: Kultura 1967.
- Apollonius 1912* *Apollonius Rhodius, Argonautica. Commentary on Apollonius: Argonautica*, ur. G. W. MOONEY, London: Longmans, Green 1912.
- Apolodor 2004* *Apolodor, Knjiga grčke mitologije*, prev. I. BRAJKOVIĆ, Zagreb: CID-Nova 2004.
- Apolonije 2007* *Apolonije sa Rodosa, Ep o Argonautima*, preveo, uvodnu studiju i komentare sačinio M. VIŠIĆ, Podgorica: ITP "UNIREKS" 2007.
- Apolonije Rođanin 2008* *Apolonije Rođanin, Doživljaji Argonauta*, prijevod, predgovor, bilješke i kazalo B. GLAVIČIĆ, Zagreb: Demetra 2008.
- Appian 1899* *Appian, The Foreign Wars*, ur. H. WHITE, New York: The MacMillan Company 1899.
- Appolonius of Rhodes 2015* *Apollonius of Rhodes, Argonautica: Book IV*, Cambridge: Cambridge University Press 2015.
- BARBARIĆ 2010 Vedran BARBARIĆ, „Autohtono stanovništvo istočne obale Jadrana u zadnjem tisućljeću prije Krista.“, u: *Antički Grci na tlu Hrvatske: katalog izložbe: Zagreb 14. listopada – 12. prosinca 2010*, ur. J. POKLEČKI STOŠIĆ, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori 2010, 56-62.
- BENAC 1964 Alojz BENAC, „Prediliri, Protoiliri i Pailiri – Vorillyrier, Protoillyrier und Urillyrier.“, u: *Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba* (održan 15. i 16. maja 1964.), ur. A. BENAC, Sarajevo: Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine 1964, 59-95.

- BILIĆ DUJMUŠIĆ 2002 Siniša BILIĆ BUJMUŠIĆ, „The archeological excavations on Cape Ploča (Promunturium Diomedis).“, u: *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu*, ur. N. CAMBI, S. ČAČE, B. KIRIGIN, Split: Književni krug 2002, 485-497.
- BILIĆ-DUJMUŠIĆ 2017 Siniša BILIĆ-DUJMUŠIĆ, „Farska bitka.“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110, 1 (2017), 327-376.
- BLAŽEVIĆ 2010 Zrinka BLAŽEVIĆ, „Balkanizam vs. ilirizam ili de/konstrukcija mitopolitike identiteta.“, u: *Mitski zbornik*, ur. S. MARJANIĆ, I. PRICA, Zagreb: Scarabeus-Naklada 2010, 433-452.
- BONAČIĆ MANDINIĆ 2004 Maja BONAČIĆ MANDINIĆ, „The Coin Finds at Ploča Promontory.“, *Hesperia* 18 (2004), 151-161.
- BREZAK, BUDIĆ et al 2016 Vjeran BREZAK, Filip BUDIĆ, Ana Katarina GORIČKI, Marina STIPIĆ, Barbara PAVLEK, *Grčka mitologija i hrvatska obala Jadrana*, rad za rektorovu nagradu, Sveučilište u Zagrebu, 2016.
- BRUNŠMID 1998 Josip BRUNŠMID, *Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji*, priredila i prevela sa njemačkog M. BONAČIĆ MANDINIĆ, Split: Književni krug 1998.
- BUDIĆ 2022 Filip BUDIĆ, *Zemljopisne, ekonomske i društvene okolnosti grčkog interesa za istočnu obalu Jadrana*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, poslijediplomski studij 2022.
- BULIĆ, GLAVAN 2019 Nada BULIĆ, Maria Mariola GLAVAN, „Divine Intervention at Sea in Apollonius of Rhodes' Argonautica.“, *Mostariensia* 23 (2019.), 69–84.
- CAMBI 2010 „Istočna obala Jadrana i grčka mitologija.“, u: *Antički Grci na tlu Hrvatske: katalog izložbe: Zagreb 14. listopada – 12. prosinca 2010*, ur. J. POKLEČKI STOŠIĆ, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori 2010, 183-186.

- Canini 1731 *Jean-Ange Canini, Images des héros et des grands hommes de l'antiquité; Deffinées fur des Médailles, des Pierres antiques et autres anciens Monumens (sic.)*, geme oslikao P. LE ROMAIN, Amsterdam: B. Picart & J. F. Bernard 1731.
- Claudius Ptolemy 1883 *Claudii Ptolemaei, Geographia. E condicibus recognovit, prolegomensis, annotatione, indicibus, tabulis instruxit*, ur. C. MÜLLER, A. F. DIDOT, Pariz: Instituti Franciae typographi 1883.
- ČAČE 1995 Slobodan ČAČE, „Promunturium Diomedis (*Plin. Nat. hist.* 3,141).“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 35, 22 (1995), 21-44.
- ČAČE 2008 Slobodan ČAČE, „Aserija, rimske ceste i Plinijevi podatci.“, *Asseria* 6 (2008), 11-27.
- ČAČE 2015 Slobodan ČAČE, „Jadranski otoci u Pseudo Skimnovoj Periegezi: dvije napomene.“, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 2 (2015), 9-23.
- ČAČE, KUNTIĆ-MAKVIĆ 2010 Slobodan ČAČE, Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ, „Pregled povijesti Jadranskih Grka.“, u: *Antički Grci na tlu Hrvatske: katalog izložbe: Zagreb 14. listopada – 12. prosinca 2010*, ur. J. POKLEČKI STOŠIĆ, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori 2010, 63-72.
- ČAČE, ŠEŠELJ 2003 Slobodan ČAČE, Lucijana ŠEŠELJ, „Finds from the Diomedes' Sanctuary on the Cape Ploča: New Contributions to the Discussion About the Hellenistic Period on the East Adriatic.“, u: *Illyrica antiqua: ob honorem Duje Rendić-Miočević: Radovi s međunarodnog skupa o problemima antičke arheologije*, ur. M. ŠEGVIĆ, I. MIRNIK, Zagreb: Odsjek za arheologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Arheološki muzej u Zagrebu, FF Press 2003, 163-186.
- DILLER 1955 Aubrey DILLER, „The Authors Named Pausanias.“, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 86 (1955), 268-279.

Diodorus Siculus 1888 *Diodorus Siculus, Bibliotheca Historica: Books I-IV*, ur. L. A. DINDORF, I. BEKKER, C. T. FISCHER, F. VOGEL, Lipsiae: Teubneri, 1888.

Dionysius Halicarnassus 1899 *Dionysii Halicarnasei, Quae Exstant, volumen quintum. Opusculorum: volumen prius*, ur. H. USENER, Leipzig: Teubner 1899.

Dionysius of Halicarnassus 1937 *Dionysius of Halicarnassus, The Roman Antiquities: Volume I*, prev. E. CARY, Cambridge, MA: Harvard University Press 1937.

Dionysius Periegetes 1828 *Dionysius Periegetes: Graece et latine, cum vetustis commentariis et interpretationibus: Eustathii Comentarii; Geographi graeci minores*, ur. G. BERNHARDY, Leipzig: Weidmann 1828.

DOWDEN 1992 Ken DOWDEN, *The Uses of Greek Mythology*, London; New York: Routledge, 1992.

DŽINO 2014 Danijel DŽINO, „Constructing Illyrians: Prehistoric Inhabitants of the Balkan Peninsula in Early Modern and Modern Perceptions.“, *Balkanistica* 27 (2014), 1-40.

Encyclopedia Britannica <<https://www.britannica.com/>>

Encyclopedia of Medieval Philosophy <<https://link.springer.com/referencework/>>

Eshil i Sofoklo 1990 *Eshil i Sofoklo, Grčke tragedije: vol. 1*, prijevod K. RAC, N. MARJANOVIĆ, Ljubljana, Zagreb: Mladinska knjiga 1990.

Etymologicon magnum 1848 *Etymologicon magnum: seu verius lexicon saepissime vocabulorum origines indagans ex pluribus lexicis scholiastis et grammaticis anonymi cuiusdam opera concinnatum*, ur. T. GAISFORD, Oxonii: ex Typographo Academico 1848.

- Eustathius* 1828 *Eustathii, Comentari u: Dyonisius Periegetes: graece et latine, cum vetustis commentariis et interpretationibus: Eustathii Comentarii; Geographi graeci minores*, ur. G. BERNHARDY, Leipzig: Weidmann, 1828.
- FARLATI 1751 Daniel FARALTI, *Illyrici Sacri tomus primus. Ecclesia Salonitanaa beius exordiousque ad Saeculum quartum Aerae Christianae*, Venecija: Apud Sebastianum Coleti 1751.
- FARLATI 2010 Daniel FARLATI, *Trogirski biskupi: s dodacima i ispravcima Jacopa Coletija*, prev. K. LUČIN, uvod i bilješke J. NERALIĆ, Split: Književni krug 2010.
- FGH *Fragmenta Historicorum Graecorum*, ur. C. i T. MÜLLER, Pariz: Editor Ambrosius Firmin Didot 1841.
- FINE 1983 John Van Antwerp FINE, *The Ancient Greeks: A Critical History*, Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press 1983.
- GLAVIČIĆ 2008 Branimir GLAVIČIĆ, prijevod, predgovor, bilješke i kazalo u *Apolonije Rodanin* 2008.
- Gronovius* 1697 *Jacobo Gronovius, Thesaurus Graecarum Antiquitatum: vol. I*, geme oslikao H. VANDER, Leiden: Petrus & Baladuinus Vander, 1697.
- GROSS 1996 Mirjana GROSS, *Suvremena historiografija: Korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1996.
- HAWES 2021 Greta HAWES, "Heracles Rationalized and Allegorized.", u: *The Oxford Handbook to Heracles*, ur. D. OGDEN, New York: Oxford University Press 2021, 395-408.
- Herodot* 2000 *Herodot, Povijest*, preveo i priredio D. ŠKILJAN, Zagreb: Matica Hrvatska 2000.

Homer 1924 *Homer, The Iliad*, prev. A. T. MURRAY, Cambridge MA, London: Harvard University Press, William Heinemann Ltd. 1924.

Hrvatska enciklopedija <<https://www.enciklopedija.hr/impresum.aspx>>

HUNTER 2015 Richard HUNTER, urednik u *Appolonius of Rhodes* 2015.

Isocrates 1980 *Isocrates with an English Translation*, prev. G. NORLIN, Cambridge MA; London: Harvard University Press; William Heinemann Ltd. 1980.

JELIČIĆ-RADONIĆ 2005 Jasna JELIČIĆ-RADONIĆ, „Reljefi s prikazima Heraklovih djela u crkvi sv. Kaja u Solinu.“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 39 (2005), 31-47.

JELIČIĆ-RADONIĆ, PEREŽA 2010 Jasna JELIČIĆ-RADONIĆ, Darko PEREŽA, „Topografija antičke Salone (II) Istraživači Salone u XIX. stoljeću.“, *Tusculum: časopis za solinske teme* 3 (2010), 167-203.

KATIČIĆ 1995 Radoslav KATIČIĆ, *Illyricum mythologicum*, Zagreb: Izdanja Antibarbarus 1995.

KATIĆ 2010 Miroslav KATIĆ, „Prehistorijske gradine solinskoga i kliškoga područja.“, *Tusculum: časopis za solinske teme* 3, 1 (2010), 7-19.

KIRIGIN 2004 Branko KIRIGIN, „The Beginning of Promunturium Diomedis Preliminary Pottery Report.“, *Hesperia* 18 (2004), 141-150.

KIRIGIN 2010 Branko KIRIGIN, „Palagruža: Diomedov otok ili uvod u početke veze Dalmacije s antičkim grčkim svijetom.“, u: *Antički Grci na tlu Hrvatske: katalog izložbe: Zagreb 14. listopada – 12. prosinca 2010*, ur. J. POKLEČKI STOŠIĆ, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori 2010, 106-110.

KIRIGIN, ČAČE 1998 Branko KIRIGIN, Slobodan ČAČE, „Archeological evidence for the cult of Diomedes in the Adriatic.“, *Hesperia* 9 (1998), 63-110.

KOLANOVIĆ 1980 Josip KOLANOVIĆ, „Građa za *Illyricum sacrum*.“, *Croatica Christiana periodica* 4 (1980), 141-154.

- KOZLIČIĆ 1990 Mithad KOZLIČIĆ, *Istočni Jadran u Geografiji Klaudija Ptolemeja*, Zagreb: Latina et Graeca 1990.
- KOZLIČIĆ, BRATANIĆ 2006 Mithad KOZLIČIĆ, Mateo BRATANIĆ, „Ancient Sailing Routes in Adriatic.“ u: *Les routes de l'Adriatique antique géographie et économie: Putevi antičkog Jadrana geografija i gospodarstvo*, ur. S. ČAČE, A. KURILIĆ, F. TASSAUX, Bordeaux, Zadar: Ausonius 2006, 107-124.
- KUNTIĆ-MAKVIĆ 1984 Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ, „Tradicija o našim krajevima u antičkom razdoblju kod dalmatinskih pisaca XVI i XVII stoljeća.“, *Živa Antika/ Antiquité Vivante* 34 (1984), 155-164.
- Leksikon* 1996 *Leksikon antičkih autora*, prir. Dubravko ŠKILJAN, Zagreb: Latina et Graeca, Matica hrvatska 1996.
- Leksikon* 2000 *Leksikon hrvatskih pisaca*, uredili D. FALIŠEVAC, K. NEMEC, D. NOVAKOVIĆ, Zagreb: Školska knjiga 2000.
- LISIČAR 1951 Petar LISIČAR, *Crna Korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje: Filozofski fakultet Univerziteta u Skopju, Istorijsko-filološki odjel 1951.
- LOZICA 2010 Ivan LOZICA, „U susret drugoj mitologiji. Porod od tmine: Jokastine kćeri i unuke.“ u: *Mitski zbornik*, ur. S. MARJANIĆ, I. PRICA, Zagreb: Scarabeus-Naklada 2010, 41-58.
- LUČIĆ 1973 Josip LUČIĆ, „Daniele Farlati (1690-1773): U povodu 200. godišnjice smrti.“, *Historijski zbornik* (1973), 229-241.
- LUČIĆ 1986 *Ioannes Lucius, De Regno Dalmatiae et Croatiae/ Ivan LUČIĆ, O Kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*, privedla i pripremila B. KUNTIĆ-MAKVIĆ, uvodna studija i bibliografija M. KURELAC, komentar N. BUDAK, I. GOLDSTEIN, B. KUNTIĆ-MAKVIĆ, M. KURELAC, Zagreb: Latina & Graeca, Vjesnikova Press Agencija 1986.

- Lycophron* 1921 *Callimachus and Lycophron*, prev. A. W. MAIR, London; New York: William Heinemann; G. P. Putnam's Sons 1921.
- MADIJEV DE BARBAZANIS 1977. Miha MADIJEV DE BARBAZANIS, „Historija.“, u: *Legende i kronike*, ur. N. DISOPRA, C. FISKOVIĆ, J. FRANIČE et al, Split: Čakavski sabor 1977, 151-185.
- MALEŠ 2005 Tonći MALEŠ, „Prijevod Danijel Farlati „Illyricum sacrum“.“, *Latina et Graeca* 2 (2005), 61-80.
- MATIJAŠIĆ 2009 Robert MATIJAŠIĆ, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana: I. svezak*, Zagreb: Lexkam international, d. o. o. 2009.
- MEYER 2001 Doris Meyer, „Apollonius as Hellenistic Geographer.“, u : *A Companion to Apollonius Rhodes*, ur. T. D. PAPANGHELIS, A. RENGAKOS, Leiden, Boston, Köln: Brill, 2001, 217-235.
- MILIĆEVIĆ BRADAČ 2010 Marina MILIĆEVIĆ BRADAČ, „Grčka kolonizacija na Sredozemlju.“, u: *Antički Grci na tlu Hrvatske: katalog izložbe: Zagreb 14. listopada – 12. prosinca 2010*, ur. J. POKLEČKI STOŠIĆ, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori 2010, 41-49.
- MUŽIĆ 2011 Ivan MUŽIĆ, „Svetojurjevska problematika u Hrvata i sveti Juraj na reljefu crkve u Žrnovnici.“, *Starohrvatska prosvjeta* 38 (2011), 187-213.
- MYRES 1907 John MYRES, „A History of the Pelasgian Theory.“, *The Journal of Hellenic Studies* 27 (1907), 170-225.
- NERALIĆ 2010 Jadranka NERALIĆ, uvod i bilješke u FARLATI 2010.
- Nicephorus Blemmydes* 1818 *Nicephori Blemmidae, Duo opscula geographica*, ur. F. A. G. SPOHN, Leipzig: Weidmann 1818.
- NOVAK 1924 Grga NOVAK, „Dim(os) i Herakleia.“, u: *Bulićev zbornik: naučni prilozi posvećeni Franu Buliću prigodom LXXV. godišnjice njegova života od učenika i prijatelja*, ur. M. ABRAMIĆ, Zagreb, Split: Zaklada tiskare Narodnih novina u Zagrebu 1924, 655-659.

- NOVAK 1996 Slobodan PROSPEROV NOVAK, *Povijest hrvatske književnosti - I. knjiga: Od početka do Krbavske bitke*, Zagreb: Antibarbarus 1996.
- NOVAK 2001 Grga NOVAK, *Prošlost Dalmacije*, Zagreb: Golden marketing 2001.
- Orsini 1570 Fulvio Orsini, *Imagines et elogia virorum illustrium et eruditor ex antiquis lapidibus et nomismatib*, gema oslikao A. LAFRÉRY, Rim: Ant. Lafrerij formeis, 1570.
- Ovidije 1991 Publije Ovidije Nason, *Metamorfoze*, prev. T. MARETIĆ, Beograd: Grafički atelje „Dereta“ 1991.
- Oxford Classical Dictionary* <<https://oxfordre.com/classics>>
- Palaephatus 2019 Palaephatus, *On Things not to be Believed*, uredio i preveo J. B. KIESLING za potrebe ToposTexta <<https://topostext.org/work/808> pristup: 1. 9. 2023.>
- PASINI 2004 Uroš PASINI, preveo i bilješkama popratio *Plinije Stariji* 2004.
- Pauzanija 2008 *Pauzanija, Vodič po Heladi*, II. izdanje, preveo i bilješkama popratio U. PASINI, Split: Književni krug 2008.
- PAVLEK 2017 Barbara PAVLEK, „Heraklo i kolonizacija.“, *Latina et Graeca* 2, 31 (2017), 5-16.
- PEACOCK 1913 Wadham PEACOCK, “The Wild Albanian”, u: *The Fortnightly Review*, London, May 1913. <[1913 | Wadham Peacock: The Wild Albanian \(albanianhistory.net\)](#) pristup: 1. 9. 2023.>
- Plinije Stariji 2004 *Plinije Stariji, Zemljopis starog svijeta: (Naturalis historia III, IV, V i VI)*, preveo i bilješkama popratio U. PASINI, Split: Književni krug, 2004.
- Pliny 1906 *Pliny the Elder, Naturalis Historia*, ur. K. F. T. MAYHOFF, Lipsiae: Teubner 1906.
- Pomponius Mela 1998 *Pomponius Mela, Description of the World*, preveo F. E. ROMER, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1998.

- Pseudo Scylax* 1855 *Scylacis Periplus* u: *Geographi graeci minores: E codicibus recognovit prolegomenis annotatione indicibus instruxit tabulis aeri incisus illustravi*, vol. I. (15-96), ur. C. MÜLLER, A. F. DIDOT, Pariz: Instituti Franciae typographi 1855.
- Pseudo Scymnus* 1855 *Scymni Chii Periegesis* u: *Geographi graeci minores: E codicibus recognovit prolegomenis annotatione indicibus instruxit tabulis aeri incisus illustravi*, vol. I. (196-237), ur. C. MÜLLER, A. F. DIDOT, Pariz: Instituti Franciae typographi, 1855.
- RAC, MARJANOVIĆ 1990 Koloman RAC, Nikola MARJANOVIĆ, prijevod u *Eshil i Sofoklo* 1990.
- RADIĆ ROSSI 2010 Irena RADIĆ ROSSI, „Plovidba Jadranom u grčko doba.“, u: *Antički Grci na tlu Hrvatske: katalog izložbe: Zagreb 14. listopada – 12. prosinca 2010*, ur. J. POKLEČKI STOŠIĆ, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori 2010, 91-103.
- RADIĆ, BASS 2002 Dinko RADIĆ, Byron BASS, „Back to the current greek reality on Korčula: the ground situation reviewed, new evidence and future investigations.“, u: *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu*, ur. N. CAMBI, S. ČAČE, B. KIRIGIN, Split: Književni krug 2002, 289-302.
- REDER 1962 Dimitrij Grigorjevič REDER, „Grčka naselja ranog perioda na Balkanskom poluotoku i u Maloj Aziji.“, u: *Stara Grčka*, ur. V. V. STRUVE, D. P. KALISTOV, Sarajevo: Izdavačko preduzeće Veselin Masleša 1962, 69-76.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1952 Duje RENDIĆ-MIOČEVIĆ, „Iliri u natpisima grčkih kolonija u Dalmaciji, Résumé: Les Illyriens sur les inscriptions des colonies grecques en Dalmatie.“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* (1952), 22-57.

- RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989a Duje RENDIĆ-MIOČEVIĆ, „Iliri u osvitu i u povijesti antike (u kontaktu s grčko-rimskim svijetom).“, u: *Iliri i antički svijet: Ilirološke studije: Povijest – arheologija – umjetnost – numizmatika – onomastika*, ur. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Split: Književni krug 1989, 15-25.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989b Duje RENDIĆ-MIOČEVIĆ, „Iliri između barbarskog i helenskog svijeta.“, u: *Iliri i antički svijet: Ilirološke studije: Povijest – arheologija – umjetnost – numizmatika – onomastika*, ur. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Split: Književni krug 1989, 27-44.
- Rufus Festus Avienus* 1843 *Rufus Festus Avienus, Description de la terre; Les régions maritimes; Phénomènes et pronostisc d'Aratus*, prev. E. DESPOIS, E. SAVIOT, Pariz: C. L. F. Panckoucke, 1843.
- SEDAJ 1975 Engjell SEDAJ, „Drevni Pelazgi i njihov odnos prema Albancima kod nekih albanskih naučnika.“, *Latina et Graeca* 1 (1975), 11-24.
- Sexti Pompei Festi* 1839 *Sexti Pompei Festi, De verborum significatione quae supersunt cum Pauli epitome*, ur. C. MÜLLER, Liepzig: In libraria Weidmanniana, 1839.
- SHIPLEY 2007 Graham SHIPLEY, „Three Studies of 'Pseudo-Skymnos'.“, *The Classical Review* 57, 2 (2007), 348-354.
- Sophocles* 1913 *Sophocles, vol. II: Ajax, Electra, Trachiniae, Philoctetes*. ur. F. STORR. London, New York: The Loeb classical library, William Heinemann Ltd.; The Macmillan Company 1913.
- Stephanus Byzantius* 1849 *Stephani Byzantii, Ethnicorum quae supersunt*, vol. I., ur. A. MEINCKE, Berlin: G. Reimeri 1849.
- STIPČEVIĆ 1991 Aleksandar STIPČEVIĆ, *Iliri: Povijest, život i kultura*, Zagreb: Školska knjiga 1991.
- Strabo* 1969 *The geography of Strabo: In Eight Volumes*, ur. H. L. JONES, London, Cambridge, Massachusetts: William Heinemann LTD, Harvard University Press 1969.

- SUIĆ 1955 Mate SUIĆ, „Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplu.“, *Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti* 306 (1955), 121-186.
- ŠAMŠALOVIĆ 1960 Miljen ŠAMŠALOVIĆ, „Građa za „Illyricum sacrum“ sačuvana u Padovi.“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 3 (1960), 419-431.
- ŠAŠEL KOS 2004 Marjeta ŠAŠEL KOS, „Mythological stories concerning Illyria and its name.“, u: *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité – IV: Actes du IV colloque international de Grenoble (10-12 octobre 2002)*, ur. P. CABANES, J-L. LAMBOLEY, Paris: De Boccard 2004, 493-504.
- ŠEŠELJ 2009 Lucijana ŠEŠELJ, *Promunturium Diomedis: Svetište na rtu Ploča i jadranska pomorska trgovina u helenističkom razdoblju*, doktorski rad, Sveučilište u Zadru, poslijediplomski studij 2009.
- ŠEŠELJ 2010 Lucijana ŠEŠELJ, „Rt Ploča.“, u: *Antički Grci na tlu Hrvatske: katalog izložbe: Zagreb 14. listopada – 12. prosinca 2010*, ur. J. POKLEČKI STOŠIĆ, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori 2010, 110-113.
- ŠEŠELJ 2012 Lucijana ŠEŠELJ, „Antička pomorska središta: Promunturium Diomedis.“, *Histria antiqua* 21, 21 (2012), 355-364.
- ŠIŠIĆ 1914 Ferdo ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora hrvatske historije, dio I. čest I. (do god. 1107),: uvod, natpisi i isprave*, Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara 1914.
- Thucydides 1942 *Thucydides, Historiae in two volumes*, ur. H. S. JONES, J. ENOCH, Oxford: Oxford University Press 1942.
- TRAVČIĆ 2018 Anita TRAVČIĆ, „Intaljo s rta Ploče u svjetlu novih saznanja.“, *Ars Adriatica* 8 (2018), 7-16.
- Tukidid* 2009 *Tukidid, Povijest Peloponeskog rata*, prev. S. TELAR, priredio D. SALOPEK, Zagreb: Matica hrvatska 2009.

- TVRTKOVIĆ 2011 Tamara TVRTKOVIĆ, „Zagonetno autorstvo ili zbrka među rukopisima: Prodromon et generalis Illyrici descriptio.“, *Historical contributions = Historische Beiträge* 30 (2011), 189-201.
- VIŠIĆ 2007 Marko VIŠIĆ, prijevod, uvodna studija i komentari u *Apolonije 2007*.
- VORAGINE 2012 Jacobus de VORAGINE, *The Golden Legend: Readings on the Saints*, ur. W. G. RYAN, prev. E. DUFFY, Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2012.
- WILKES 2001 John Joseph WILKES, *Iliri*, Split: Laus d. o. o. 2001.
- ZANINOVIĆ 1992 Marin ZANINOVIĆ, „Heraclea Pharia.“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 24-25 (1992), 35-48.
- ZANINOVIĆ 1998 Marin ZANINOVIĆ, „Država Demetrija Hvaranina i šibensko područje.“, u: *Područje šibenske županije od pretpovijesti do srednjeg vijeka*, ur. B. ČEČUK, Zagreb: Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 19 1998, 89-97.
- ZANINOVIĆ 2002 Marin ZANINOVIĆ, „Grčke podjele zemljišta na otocima Hvaru, Visu i Korčuli.“, u: *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu*, ur. N. CAMBI, S. ČAČE, B. KIRIGIN, Split: Književni krug 2002, 261-287.
- ZANINOVIĆ 2004 Marin ZANINOVIĆ, „Antički Grci na hrvatskoj obali.“, *Arheološki radovi i rasprave* 14 (2004), 1-59.
- ZANINOVIĆ 2008 Marin ZANINOVIĆ, „Još o hvarskoj Herakleji.“, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 101 (2008), 143-156.

6. PRILOZI

6. 1. TABLICE

			ANALIZA VIJESTI	PRIENOS VIJESTI
1.	SOFOKLO 5. st. pr. Kr.	<i>Shol. ad Soph. Trach. 55.</i>		KATIČIĆ 1995.
2.	TUKIDID 5. st. pr. Kr.	<i>Thuc. III, 72, 81.</i>	KATIČIĆ 1995.	SUIĆ 1955; ŠAŠEL KOS 2004; ČAČE 2015.
3.	PSEUDO-SKILAK 4. st. pr. Kr.	<i>Ps. Scyl. 22.</i>	LISIČAR 1951; SUIĆ 1955 (vijest o Hilima je produkt kasnijeg ubacivanja informacija u tekst); STIPČEVIĆ 1991; KATIČIĆ 1995; WILKES 2001; ZANINOVIĆ 2008; MATIJAŠIĆ 2009.	BRUNŠMID 1998; NOVAK 1924, 2001; WILKES 1969; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989b; ZANINOVIĆ 1992; ZANINOVIĆ 1998; ZANINOVIĆ 2004; ŠAŠEL KOS 2004; ŠEŠELJ 2009; RADIĆ ROSSI 2010.
4.	APOLONIJE ROĐANIN 4. st. pr. Kr.	<i>Apoll. Rhod. IV, 522-551, 562-57, 1124-1125, 1149.</i> <i>Schol. ad Apoll. Rhod. IV, 524, 532, 540, 1124, 1149.</i>	LISIČAR 1951; KATIČIĆ 1995; RADIĆ ROSSI 2010.	SUIĆ 1955; ČAČE 1995/1996; KIRIGIN, ČAČE 1998; ŠAŠEL KOS 2004; ZANINOVIĆ 2004; MATIJAŠIĆ 2009; ČAČE 2015.
5.	PSEUDO-SKIMNO 2. st. pr. Kr.	<i>Ps. Scymn. 402 - 412.</i>	LISIČAR 1951; SUIĆ 1955; STIPČEVIĆ 1991; KATIČIĆ 1995; WILKES 2001; ČAČE 2015. (Pseudo-Skimno je zapravo Apolodor)	RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989b; ČAČE, ŠEŠELJ 2003; ŠAŠEL KOS 2004; ZANINOVIĆ 2004; CAMBI 2010.
6.	APOLODOR 2. st. pr. Kr.	<i>Eust. ad Dionys. Per. 384.</i> <i>Steph. Byz. s.v. Ὑλλεῖς</i>		SUIĆ 1955; KATIČIĆ 1995.
7.	DIONIZIJE HALIKARNAŠANIN 1. st. pr. Kr.	<i>Dion. Hal. Thuc. 28</i>		
8.	PLINIJE STARIJI 1. st.	<i>Plin. NH III. 140-141.</i>	ČAČE 1995 (Plinijeva vijest pripada Varonovu opisu istočnog Jadrana (1. st. pr. Kr))	NOVAK 1924; KATIČIĆ 1995; ČAČE 1995; KIRIGIN, ČAČE 1998; ŠAŠEL KOS 2004; ŠEŠELJ 2010; CAMBI 2010; ŠEŠELJ 2012; TRAVČIĆ 2018.
9.	KLAUDIJE PTOLEMEJ 1. st.	<i>Ptol. Geog. II, 16, 5.</i>		
10.	DIONIZIJE PERIEGET 2. st.	<i>Dion. Per. 384 - 387.</i> <i>Shol. ad Dionys. Per. 384.</i> <i>Anon. 384-387.</i>	KATIČIĆ 1995.	KATIČIĆ 1995.
11.	STJEPAN BIZANTINAC 6. st.	<i>Steph. Byz. s.v. Ὑλλεῖς</i>	KATIČIĆ 1995.	
12.	EUSTATIJE SOLUNSKI 12. st.	<i>Eust. ad Dionys. Per. 384.</i>	KATIČIĆ 1995.	
13.	<i>Ethymologicum magnum</i> 12. st.	<i>Ety. Magn. s. v. Ὑλλεῖς</i>	KATIČIĆ 1995.	
14.	NIKEFOR BLEMIDA 13. st.	<i>Niceph. Blem. s. v. περὶ τοῦ λουποῦ πόρον τῆς Εὐρώπης</i>	KATIČIĆ 1995.	

Tablica 2 – Prikaz obrade izvora u korištenoj literaturi

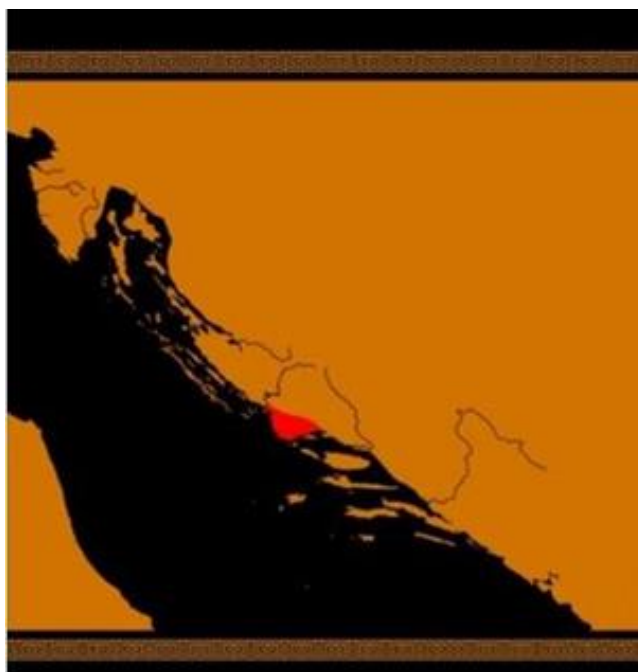
		NAZIV	OKRUŽENJE	VELIČINA		INFRASTRUKTURA	
				USPOREDBA S PELOPONEZOM	KONKRETNA VELIČINA	GRADOVI	DODATNO
Pseudo Skilak (4. st. pr. Kr.)	<i>Ps. Scyl.</i> 22.	Neimenovan poluotok	Susjedi su Bulini. Od poluotoka je uz ušće plovidba ravna	Malo manji od Peloponeza	/	/	/
Apolonije Rođanin (3. st. pr. Kr.)	<i>Apoll. Rhod.</i> IV. 523-525, 528-536, 562-571; <i>Schol. ad Apoll. Rhod.</i> IV. 532.	Neimenovana zemlja (nije rečeno da je poluotok)	Pred njom su smješteni brojni liburnski otoci: Isa, Diskelad, Pitieja te Kerkira Melaina	/	/	Hilejski grad	/
Pseudo Skimno (2. st. pr. Kr.)	<i>Ps. Scymn.</i> 405-407.	Hilički poluotok	Susjedi su Bulini i Liburni; nakon pol. smještena Isa	Jednak Peloponezu (Timej i Eratosten (?))	/	Petnaest gradova (Timej i Eratosten (?))	/
Plinije Stariji (1. st.)	<i>Plin. NH</i> III. 140-141.	Hilički poluotok	Smješten između Scardone i Tragurija	/	100 milja	/	Diomedov rt
Dionizije Perieget (2. st.)	<i>Dion. Per.</i> 384-387; <i>Shol. Ad Dionys. Per.</i> 384.	Utvrdeni poluotok	Smješten između liburnske i bulimske obale	Jednak Peloponezu	/	/	/
Anon. Dionizijeva Vodiča po svijetu (2. st.)	Anon. 384-387.	Visok ili utvrđen poluotok	Smješten između liburnskih otoka i bulimske obale	/	/	/	/
Stjepan Bizantinac (6. st.)	<i>Steph. Byz.</i> s. v. γαλιεῖς {	Hilički poluotok	Susjedi Liburni i Histri	Velik kao Peloponez (Apolodor)	/	Petnaest vrlo velikih nastanjenih gradova (Apolodor) Grad Hila (Apolonije)	/
Eustatije (12. st.)	<i>Eust. ad Dionys. Per.</i> 384.	Utvrdeni poluotok	Susjedi Liburni i Histri	Velik gotovo kao Peloponez (Apolodor)	/	Petnaest vrlo velikih nastanjenih gradova (Apolodor) Grad Hila	/
Nikefor Blemida (13. st.)	<i>Niceph. Blem.</i> s. v. περι τοῦ λοιποῦ πόρου τῆς Εὐρώπης	Visoka zemlja (nije rečeno da je poluotok)	Smješten između liburnskih otoka i bulimske obale	/	/	/	/

Tablica 3 – Literarni izvori o Hiličkom poluotoku

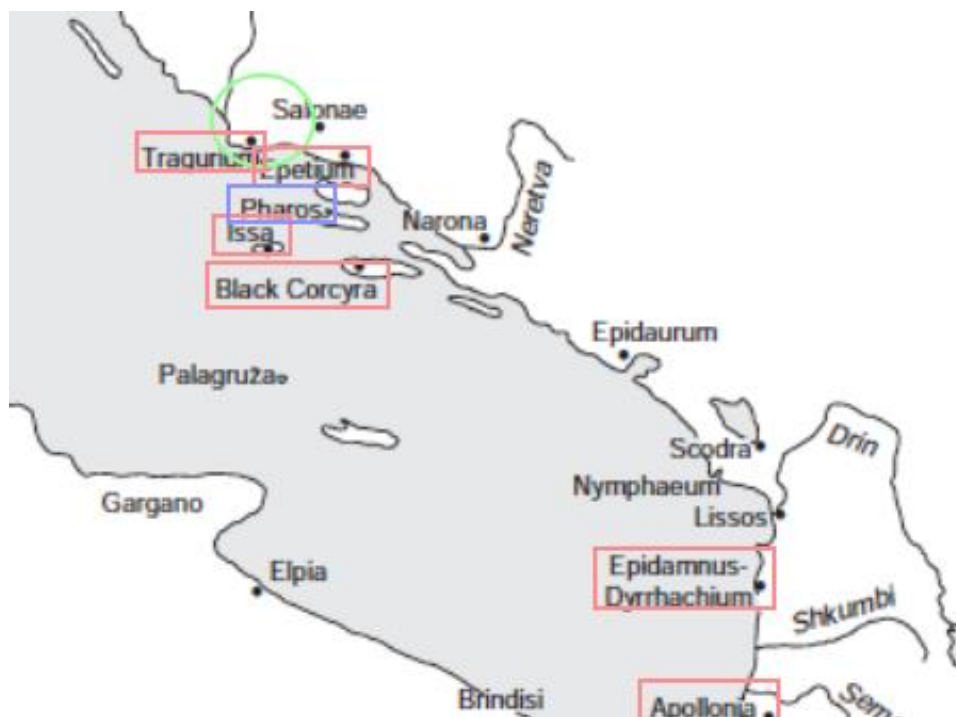
6. 2. SLIKE

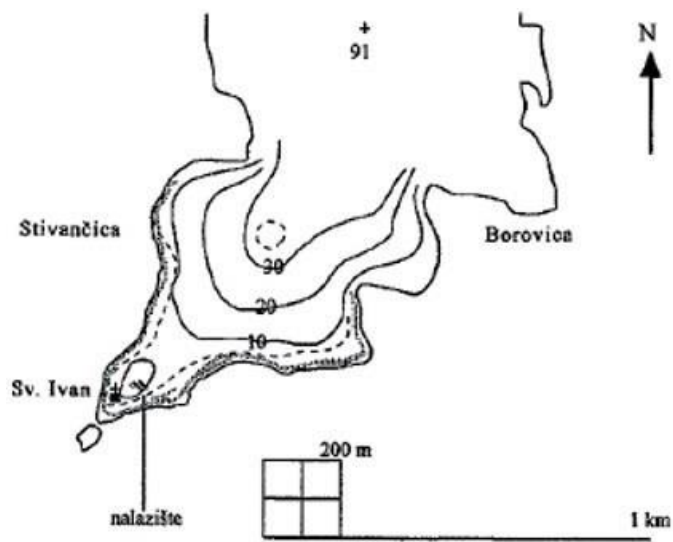
Slika 1 – usporedba veličine Hiličkog poluotoka i Peloponeza (preuzeto s: https://d-maps.com/pays.php?num_pay=181&lang=en, pristup 29. 3. 2021.)

Slika 2 – smještaj Hiličkog poluotoka (preuzeto iz: BREZAK, BUDIĆ et al 2016, 84.)

Slika 3 – Dorsko okruženje Hiličkog poluotoka (preuzeto s: – <https://wordwall.net/hr/resource/1419180/povijest/gr%C4%8Dke-kolonije-na-jadrano>, pristup 29. 3. 2021.)

Promunturium Diomedis: Cape Ploča (Planka)

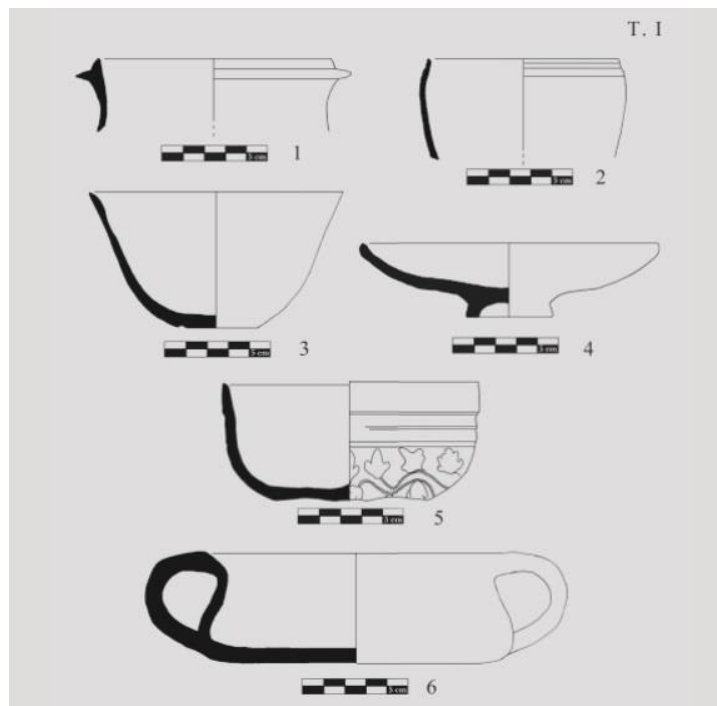
Slika 4 – Diomedovo svetište na rtu Ploča (preuzeto iz: ČAČE, ŠEŠELJ 2004, 176.)

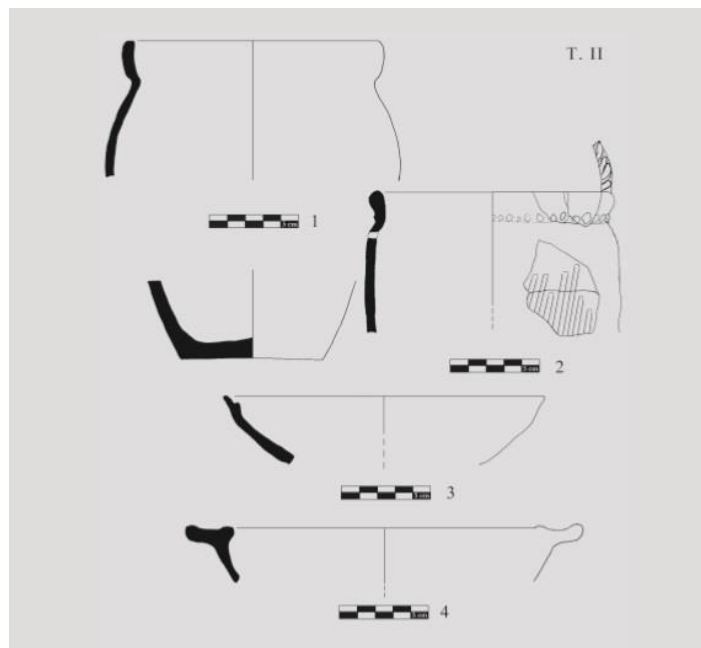
Slika 5 – Naleti snažnog vjetra kod rta Ploča (preuzeto s: <https://www.crometeo.hr/hrvatski-rt-horne-punta-planka-uz-olujno-jugo-i-visemetarske-valove-foto-video/>, pristup: 13. 2. 2021.)

Slika 6 – Rt Ploča iz zraka (preuzeto iz: TRAVČIĆ 2018, 9.)

Slika 7 – Rekonstrukcija posuda za piće na osnovi pronađene keramike (preuzeto iz: ŠESELJ 2012, 358)

Slika 8 – Rekonstrukcija posuda za kuhanje na osnovi pronađene keramike (preuzeto iz: ŠESELJ 2012, 358.)

Slika 9 – Posuda sa grafitom (preuzeto iz: ŠEŠELJ 2012, 358.)

Slika 10 – Karta s označenim mjestima odakle je potekao novac pronađen u Diomedovom svetištu (preuzeto iz: ŠEŠELJ 2009, 485.)

Korkira
 300.-229. g. pr. Kr.
 Dimenzije 15 mm
 2,01 g, 45°
 Bronca. Novac je malo istrošen.
 Av. Glava Dione s velom, iza kornukopija
 Rev. Prova broda
 Literatura: SNG Cop. 193-195

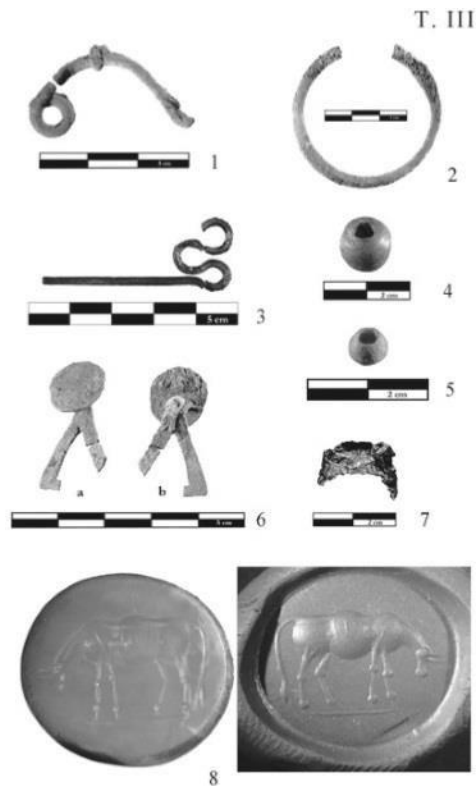
Korkira
 229. – 48. g. pr. Kr.
 Dimenzije 17x16 mm
 4,35 g, 180°
 Bronca. Novac je malo istrošen i oštećen.
 Av. Glava Posejdona, iza trozubac
 Rev. Glava bika,
 Legenda: K-O-P, unutar vijenca
 Literatura: SNG Cop. 221

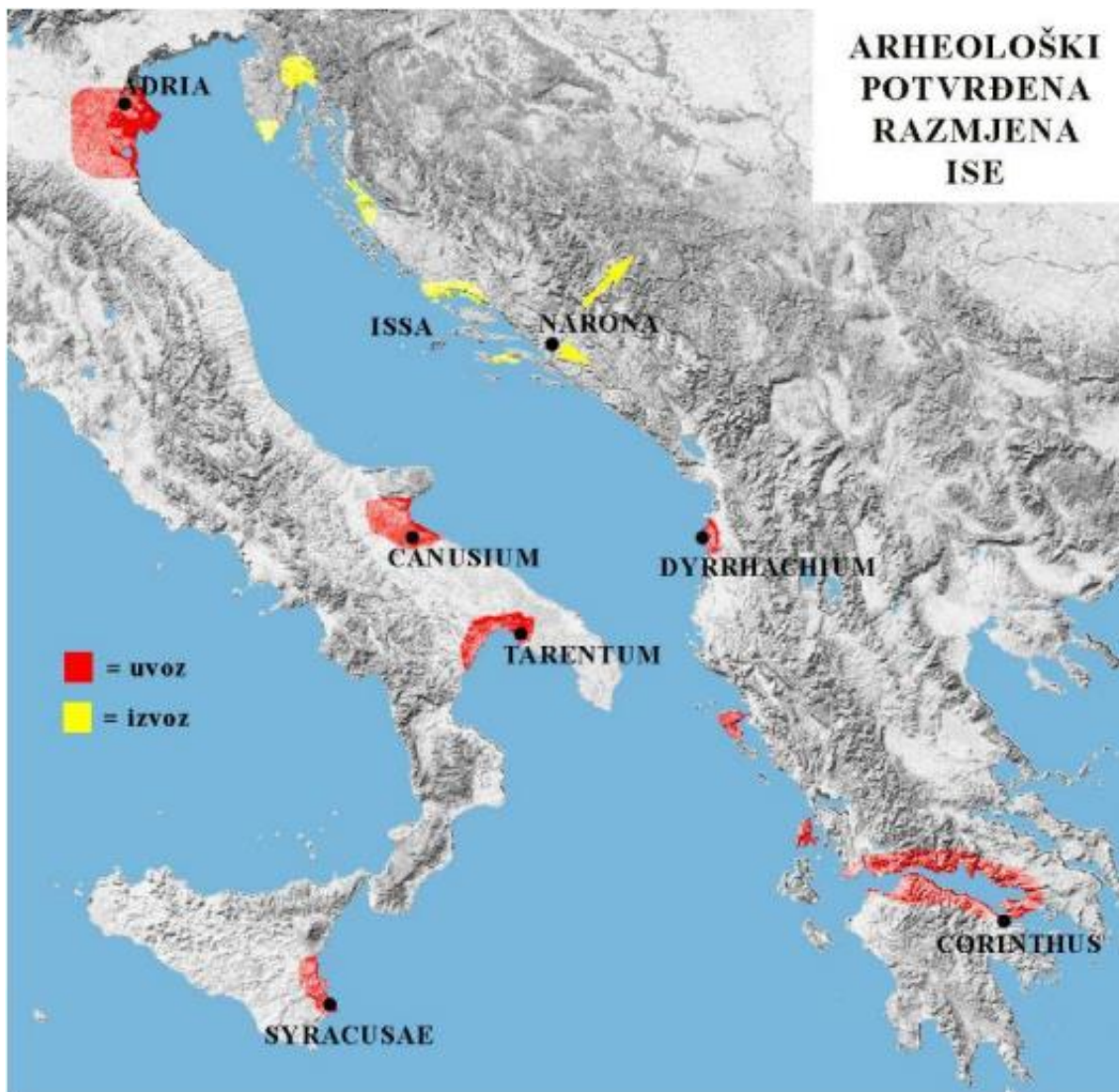
Korkira
 229. – 48. g. pr. Kr.
 Dimenzije 17x19 mm
 4,90 g, 210°
 Bronca. Novac je jako istrošen i oštećen.
 Av. Heraklova glava
 Rev. Prova broda
 Legenda: (ΚΟΡΚΠΑΙΩΝ) i ime pritana ΜΕΝΑΝΑΡΟΣ
 Literatura: SNG Cop. 232

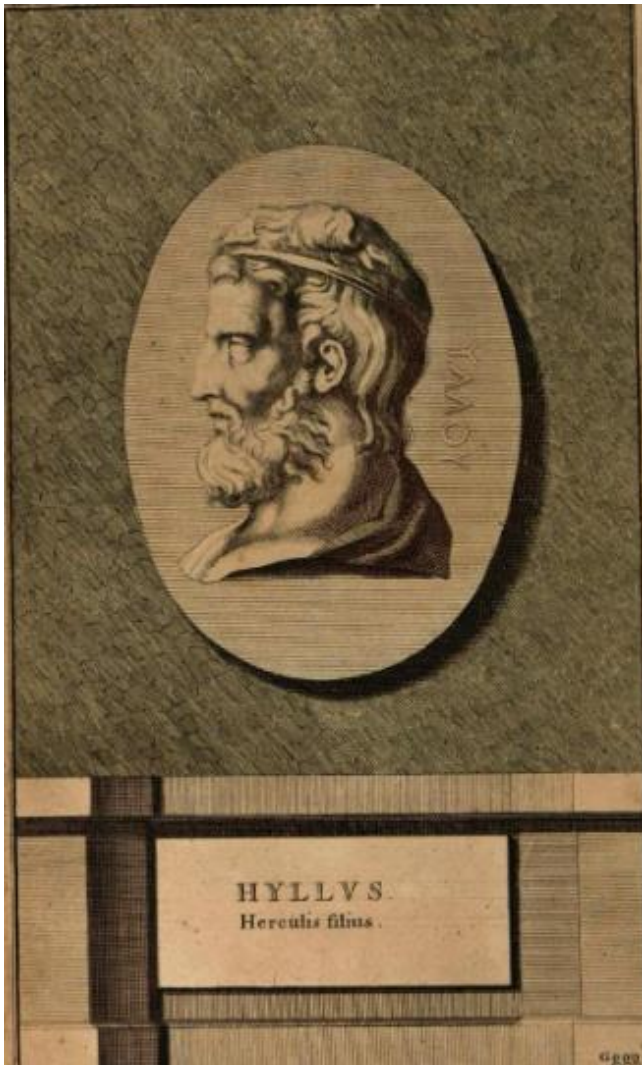
Slika 11 – Novac iz Korkire pronađen u Diomodovom svetištu (preuzeto iz: ŠEŠELJ 2009, 318- 319.)

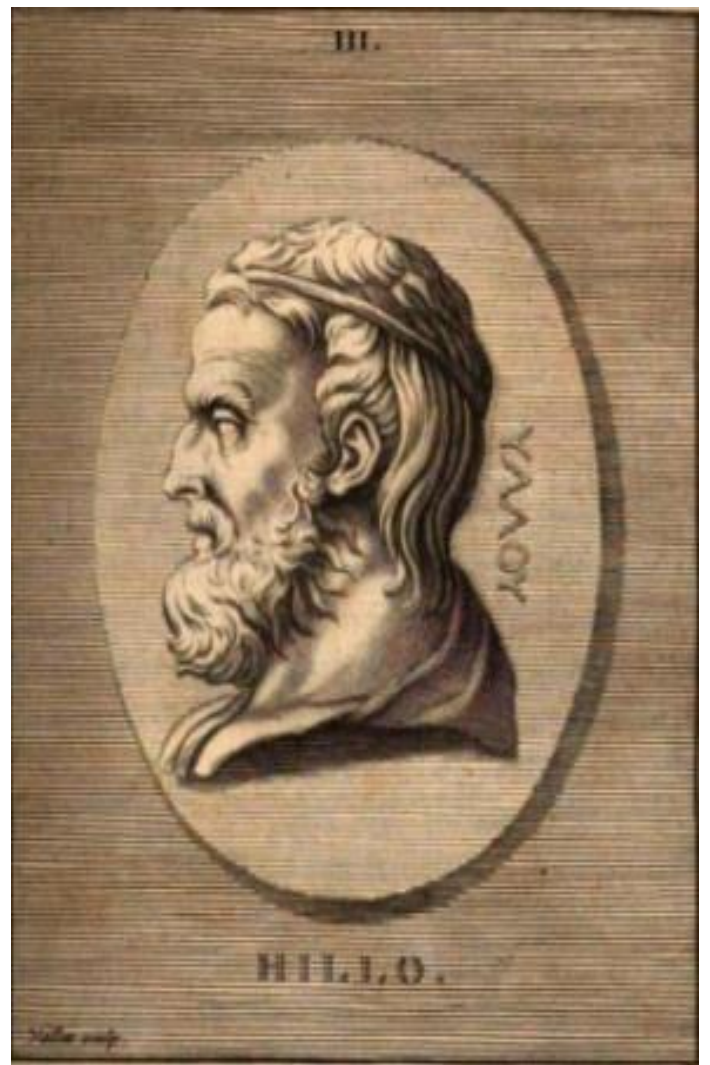
Slika 12 – Osobni predmeti pronađeni u Diomedovom svetištu: fibula (1), brončani obroč (2), omegle igla (3), perle (4, 5), dugmad (6), prstenje s gemama (8), (preuzeo iz: ŠEŠELJ 2012, 360.)

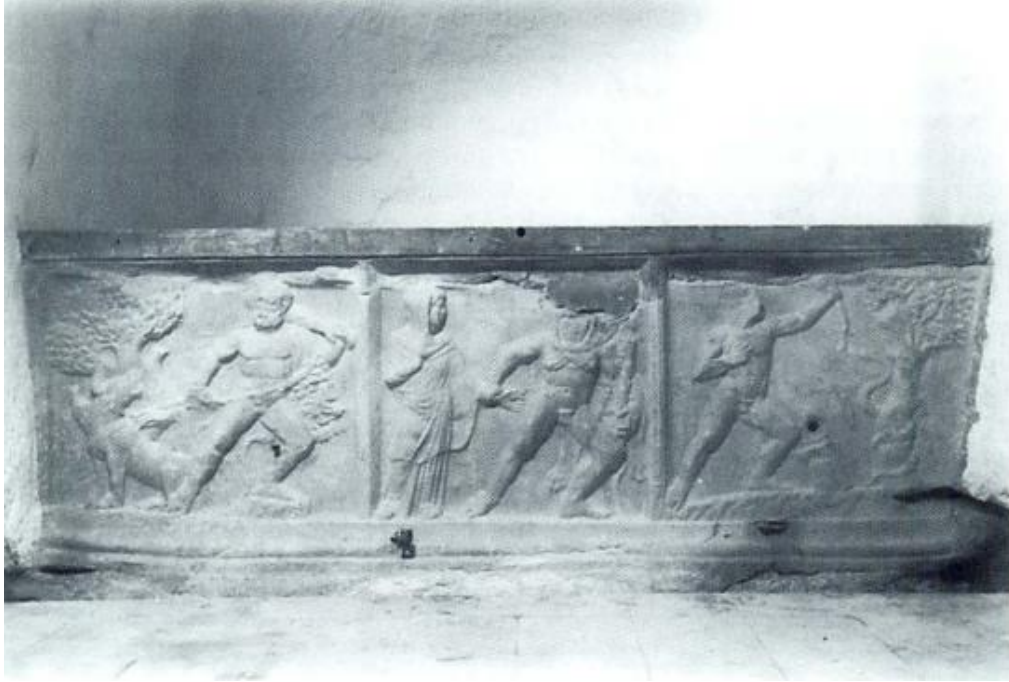
Slika 13 - Arheološki potvrđena trgovina Ise s Kerkirom (preuzeto iz: ŠEŠELJ 2009, 485.)

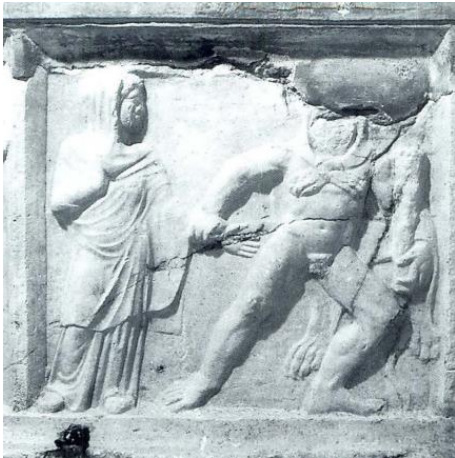
Slika 14 – *Gronovius* 1697, s. v.
“Hyllus”, Gg gg.

Slika 15 – *Canini* 1731, s. v.
“Hillo”, 13.

Slika 16 – Heraklov reljef u crkvi sv. Kaja (preuzeto iz: JELIČIĆ-RADONIĆ 2005, 25).

Slika 17 – Prikazi Heraklovih djela u crkvi sv. Kaja: Heraklo odvodi Alkestidu, Heraklo s Kerberom, Heraklo i stimpfalske ptice (preuzeto iz: JELIČIĆ-RADONIĆ 2005, 37-39)

6. 3. KATALOG IZVORA

6.3.1. IZVORI O MITU O JADRANSKOM HILU

6.3.1.1. Sofoklo, *Trahinjanke*

Soph. Trach. 54-55, Sluškinja Dejaniri

πῶς παισὶ μὲν τοσοῖσε πληθύεις ἀτὰρ
ἀνδρὸς κατὰ ζήτησιν οὐ πέμπεις τινά; 55
Sophocles 1913.

Zašt' sinovi toliki obasuli te,
A muža tražit nikog od njih ne šalješ –
RAC, MARJANOVIĆ 1990.

Shol. ad Soph. Trach. 55.

ἦσαν γὰρ αὐτῇ παῖδες ἐξ Ἡρακλέους Ὑλλος, Κτήσιππος, Γλήνος Οἰνέτης' ἔστι δὲ Ἡρακλεῖ καὶ ἕτερος Ὑλλος ἐκ Μελίτης.

Imala je, naime, od Herakla sinove Hila, Ktezipa, Glena i Eneta. A Heraklo je imao i drugoga Hila od Melite.

KATIČIĆ 1995, 297.

6.3.1.2. Pseudo Skilak, *Oplovba*

Ps. Scyl. 22.

Βουλινῶν ὁμοτέρμονες Ὑλλοι. οἳτοι δὲ φασιν Ὑλλον τὸν Ἡρακλέους αὐτοῦς κατοικίσαι· εἰσὶ δὲ βάρβαροι. Κατοικοῦσι δὲ χερρόνησον ὀλίγη ἐλάσσῃ τῆς Πελοποννήσου. Ἀπὸ δὲ χερρονήσου παραστόνιον ὀρθόν· ταύτην παροικοῦσι Βουλινοί.

Pseudo Scylax 1855, 28.

Susjedi su Bulina Hili. Oni pak kažu da ih je naselio Hilo sin Heraklov. A barbari su. I stanuju na poluotoku koji je malo manji od Peloponeza. Od poluotoka je uz ušće plovidba ravna. Pored njega stanuju Bulini.

KATIČIĆ 1995, 391.

6.3.1.3. Apolonije Rođanin, *Ep o Argonautima*

1. *Apoll. Rhod. IV, 522-551.*

ἦρωες δ', ὅτε δὴ σφιν εἰείσατο νόστος ἀπήμων,
δὴ ῥα τότε προμολόντες ἐπὶ χθονὶ πείσματ' ἔδησαν
Ἕλληων. νῆσοι γὰρ ἐπιπρούχοντο θαμειαὶ
ἀργαλέην πλώουσιν ὁδὸν μεσσηγὺς ἔχουσαι 525
οὐδέ σφιν, ὡς καὶ πρὶν, ἀνάρσια μητιάσσκον
Ἕλληες: πρὸς δ' αὐτοὶ ἐμηχανόωντο κέλευθον,
μισθὸν ἀειρόμενοι τρίποδα μέγαν Ἀπόλλωνος.
δοιοὺς γὰρ τρίποδας τηλοῦ πόρε Φοῖβος ἄγεσθαι
ισονίδη περόωντι κατὰ χρέος, ὁππότε Πυθῶ 530
ἰρὴν πευσόμενος μετεκίαθε τῆσδ' ὑπὲρ αὐτῆς
ναυτιλίας: πέπρωτο δ', ὅπη χθονὸς ἰδρυνθεῖεν,
μήποτε τὴν δῆοισιν ἀναστήσεσθαι ἰοῦσιν.
τούνεκεν εἰσέτι νῦν κείνη ὄδε κεύθεται αἴη
ἀμφὶ πόλιν ἀγανὴν Ἕλληίδα, πολλὸν ἔνερθεν 535
οὐδὲος, ὥς κεν ἄφαντος ἀεὶ μερόπεσσι πέλοιτο.
οὐ μὲν ἔτι ζῶοντα καταυτόθι τέτμον ἄνακτα
Ἕλλον, ὃν εὐειδῆς Μελίτη τέκεν Ἡρακλῆι
δήμῳ Φαιήκων. ὁ γὰρ οἰκία Ναυσιθόοιο
Μάκριν τ' εἰσαφίκανε, Διωνύσοιο τιθήνην, 540
νιγόμενος παίδων ὀλοὸν φόνον: ἔνθ' ὄγε κούρην
Αἰγαίου ἐδάμασσαν ἐρασάμενος ποταμοῖο,
νηιάδα Μελίτην: ἡ δὲ σθεναρὸν τέκεν Ἕλλον.
οὐδ' ἄρ' ὄγ' ἠβήσας αὐτῆ ἐνὶ ἔλδετο νήσῳ
ναίειν, κοιρανέοντος ὑπ' ὀφρύσι Ναυσιθόοιο:
βῆ δ' ἄλαδε Κρονίην, αὐτόχθονα λαὸν ἀγείρας
Φαιήκων: σὺν γὰρ οἱ ἄναξ πόρσυνε κέλευθον
ἦρως Ναυσίθοος: τόθι δ' εἶσατο, καὶ μιν ἔπεφνον 550
Μέντορες, ἀγραύλοισιν ἀλεξόμενον περὶ βουσίην.
Apollonius 1912.

Kad im se bez muke već ukazao povrat, junaci
 Tada pošavši naprijed, na zemlji hilejskoj užad
 Svezaše. Otoci naime pred njome ležahu brojni
 Koji su činili put brodarima međ sobom mučnim.
 Ali im nisu k'o prije Hilejci neprilike više
 Smišljali, nego im put olakšavahu i sami
 Primiv k'o plaću za to Apolonov veliki tronog.
 Dva je tronoga Feb podario Jasonu da ih
 Nosi na dalek put po zadatku, kad je u svetu
 Došao Pitu ga pitat u vezi upravo s ovom
 Plovidbom. Suđeno bješe, gdje da se smjeste na zemlji,
 Da ju nikada neće, kad dođu, poharat dušmani,
 Zato se i sad još taj u onoj sakriva zemlji
 Ljupka hilejskog grada nadomak, vrlo duboko
 Pod tlom, eda bi uvijek smrtnicima bio nevidljiv.
 Ondje ne nađose još u životu Hila vladara
 Kojeg Heraklu bješe u feačkom rodila puku
 Melita lijepa lica. Jer on Nausitoju u dom
 Stiže, do Makride koja Dionisu dojljom bješe,
 Da bi sa sebe kletu umorstvo oprao djece.
 Ondje poželje kćer i obljubi Egeja rijeke
 Melitu, Nimfu Najadu, što rodi snažnoga Hila. 543
 Kad je taj odrastao, na onom otoku nije 546
 Želio boraviti pod vlašću Nausitoja kralja.
 Ode na Kronovo more, a puk domorodački skupi
 Feački, jer mu je put pomagao vladar pripremit,
 Junak Nausitoj. I tu se naselio. Ali ga potom
 Ubiše Mentori ondje pri obrani goveda tornih.
 GLAVIČIĆ 2008, 432 – 433.

Schol. ad Apoll. Rhod. IV, 524.

Ἕλληων ἔθνος περὶ τὴν Ἰλλυρίαν, ἀπὸ Ἰλλου τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Μελίτης ὀνομασμένον.

Hilejaca: Narod u okolici Ilirije nazvan po Hilu, sinu Heraklovu i Melitinu.

KATIČIĆ 1995, 393.

Schol. ad Apoll. Rhod. IV, 532.

ὄπῃ χθονός ἰδρθεῖεν· οἱ Ἰλλεῖοι, λαβόντες παρὰ Ἰάσονος τρίποδα μισθόν τῆς μηνύσεως τῆς ὁδοῦ, ἔκρυσαν ὑπὸ γῆν, ἐπεὶ ὁ χρησμὸς ἐκέλευσεν, ἔνθα ἂν ὁ τρίπους ᾗ, ἀπόρθητον εἶναι τὴν πόλιν.

Gdje god se na zemlji smjeste: Hilejci su od Jazona dobili tronožac kao plaću za to što su mu pokazali put i sakrili ga pod zemlju jer je proročanstvo odredilo da gdje bude tronožac taj grad bude neosvojiv.

KATIČIĆ 1995, 393.

Schol. ad Apoll. Rhod. IV, 540.

Μάκριν τ' εἰσαφίκανε· Μάκρις τὸ παλαιὸν ἐλέγτο ἠΣχερία, ὀνομασμένῃ ἀπὸ τῆς Διονύσου τροφοῦ. ἔνθα φησὶ τὸν Ἡρακλέα παραγενόμενον, τὸν τῶν παίδων αὐτοῦ φόνον καθαρῶησόμενον, Μελίτην τὴν Αἰγαίου τοῦ ποταμοῦ θυγατέρα γεγαμηκέναι, ἐξ ἧς ἔσχε τὸν Ἰλλον· ὃς ἀκμάσας οὐκ ἠθέλησε τῷ Ναυσιθώ ὑποταγῆναι, ἀλλὰ τοὺς φαίακας συνήγαγεν εἰς τὴν Κρονίαν θάλασσαν καὶ κατῶκισεν.

Stigao je do Makride: Sherija se u starini zvala Makrida, nazvana tako po Dionizovoj dojlji. Kaže da je tamo stigao Heraklo da se očisti od ubojstva svoje djece i da se oženio Melitom, kćerkom rijeke Egeja, od koje je dobio Hila; kad je ovaj dorastao do pune snage, nije se htio podčiniti Nauzitoju nego je sa sobom poveo Feačane na Kronovo more i tamo ih naselio.

KATIČIĆ 1995, 395.

2. *Apoll. Rhod. IV, 562-571.*

ἀλλ' ἔθεον γαίης Ὑλληίδος ἐξανιόντες
τηλόθι: τὰς δ' ἀπέλειπον, ὅσαι Κόλχοισι πάροιθεν
ἐξείης πλήθοντο Λιβυρνίδες εἰν ἀλὶ νῆσοι,
Ἴσσα τε Δυσκέλαδός τε καὶ ἱμερτὴ Πιτύεια. 565
αὐτὰρ ἔπειτ' ἐπὶ τῆσι παραὶ Κέρκυραν ἴκοντο,
ἔνθα Ποσειδάων Ἀσωπίδα νάσσατο κούρην,
ἠύκομον Κέρκυραν, ἐκὰς φλειουντίδος αἴης,
ἀρπάξας ὑπ' ἔρωτι μελαινομένην δέ μιν ἄνδρες
ναυτίλοι ἐκ πόντοιο κελαινῆ πάντοθεν ὕλη 570
ζερκόμοι, Κέρκυραν ἐπικλείουσι Μέλαιναν.
Apollonius 1912.

Nego od hilejske zemlje odilazeći daleko,
Brzahu ostavljajući u moru za sobom redom
Liburnske otoke sve što bjehu Kolšana puni
Otprije – Isa, Diskelad i ljupka k tom Pitieja.
Za tima pak iza tog kraj Kerkire bijahu prošli,
Gdje je Posidon djevu nastanio, kćerku Asopa,
Kerkiru lijepo kose, daleko od flijuntske zemlje,
Ugrabiv je od žudnje. A ljudi, pomorci koji
S pučine gledaju nju od tamne kako se šume
Sa svijeh strana crni, nazivaju Kerkirom Crnom.
GLAVIČIĆ 2008, 433.

3. *Apoll. Rhod. IV, 1124-1125.*

τοὺς δ' εὗρεν παρὰ νηὶ σὺν ἔντεσιν ἐγρήσσοντας
Ἕλληκῶ ἐν λιμένι, σχεδὸν ἄστεος: ἐκ δ' ἄρα πᾶσαν 112
Apollonius 1912.

Njih pak nađe kraj lađe gdje bdiju u oružju blizu
Grada u Hilovoj luci. I tu im objavi cijelu...
GLAVIČIĆ 2008, 481.

Schol. ad Apoll. Rhod. IV, 1124.

Ἕλληκῶ· ἀπὸ τοῦ Ἕλλου τοῦ ἐκ Μελίτης καὶ Ἡρακλέους.
Hiličkoj [luci]: nazvanoj po Hilu sinu Melite i Herakla.
KATIČIĆ 1995, 393.

4. *Apoll. Rhod. IV, 1149-1151.*

αἰ μὲν τ' Αἰγαίου ποταμοῦ καλέοντοθύγατρες:
αἰ δ' ὄρεος κορυφᾶς Μελιτηίου ἀμφενέμοντο: 1150
αἰ δ' ἔσαν ἐκ πεδίων ἀλσηίδες. ὄρσε γὰρ αὐτὴ
Apollonius 1912.

Jedne su kćerima se nazivale Egeja rijeke,
Druge su pak vrhunce nastavale melitske gore,
Treće iz gajeva bjehu u poljima.
GLAVIČIĆ 2008, 483.

Schol. ad Apoll. Rhod. IV, 1149.

αἰ μὲν τ' ἰγαίου· ἰγαῖος ποταμός περὶ Κέρκυραν· τούτου θυγάτηρ Μελίτη, ἧς καὶ Ἡρακλέους
Ἕλλος, ἀφ' οὗ ἔθνος Ἰλλυρῶν καὶ Ἕλληκὸς λιμὴν παρὰ Φαίαξι. Πανύασις δέ φησι ἐν υδία τὸν
Ἡρακλέα νοσήσαντα τυχεῖν ἰάσεως ὑπὸ Ἕλλου τοῦ ποταμοῦ, ὅς ἐστι τῆς υδίας· διὸ καὶ τοὺς δύο
υἱοὺς αὐτοῦ Ἕλλους ὀνομασθῆναι. Μελιτήιον δὲ ὄρος Κερκύρα.

Egeja: Egej je rijeka kod Kerkire; njegova je kći Melita, od nje se i od Herakla rodio Hilo, po
kojem je nazvan jedan ilirski narod i Hilička luka u Feaçana. A Panijazis kaže da se Heraklo
razbolio u Lidiji i da je našao lijeka od Hila, rijeke što teče u Lidiji: zato su i dva njegova sina
dobila ime Hilo. A Melitej je gora na Kerkiri.

KATIČIĆ 1995, 395-396.

6.3.1.4. Pseudo Skimno, *Periegeza*

Ps. Scymn. 402 - 412.

Ἡ πλησίον χώρα δε τούτων κειμένη
ὑπὸ τῶν Πελαγόνων καὶ ἰβουρνῶν κατέχεται.
Τούτοις συνάπτον δ' ἐστὶ Βουλινῶν ἔθνος·
ἐξῆς δὲ μεγάλη χερρόνησος Ὑλλικὴ 405
πρὸς τὴν Πελοπόννησόν τη ἐξισουμένη·
πόλεις δ' ἐν αὐτῇ φασι πέντε καὶ δέκα
Ὑλλους κατοικεῖν, ὄντας Ἑλληνας γένει·
τὸν Ἡρακλέους γὰρ Ὑλλων οἰκιστὴν λαβεῖν,
ἐκβαρβαρωθῆναι δὲ τούτους τῷ χρόνῳ 410
τοῖς ἔθεσιν ἱστοροῦσι τῶν πλησίον,
ὥς φασὶ Τίμαιός τη κἀρατοσθένης.
Pseudo Scymnus 1855, 213.

A zemlju što leži u blizini drže Pelagonci i Liburni.
S njima se dodiruje narod Bulina;
a dalje je veliki Hilički poluotok,
koji se po veličini izjednačuje nekako s Peloponezom;
a na njem kažu da u petnaest gradova stanuju Hili,
koji su rodom Grci,
Pripovijedaju naime da ih je tamo naselio Heraklov sin Hilo,
ali su se s vremenom pobarabili
pod utjecajem običaja svojih susjeda,
kako kažu Timej i Eratosten.
KATIČIĆ 1995, 387-388.

6.3.1.5. Plinije Stariji, *Prirodoslovlje*

Plin. NH III. 140-141.

Liburniae finis et initium Delmatiae Scardona in amne eo XII passuum a mari. dein Tariotarum antiqua regio et castellum Tariona, promunturium Diomedis vel, ut alii, paeninsula Hyllis circuitu C, Tragurium civium Romanorum, marmore notum, Siculi, in quem locum Divus Claudius veteranos misit, Salona colonia ab Iader CXII.

Pliny 1906, III, 140-141.

Grad Scardona (Skradin) na toj je rijeci (Tityus/Krka), koji je od mora udaljen 12 milja, predstavlja granicu Liburnije i početak područja Dalmacije. Zatim slijedi kraj Tariota (Tariotarum) i utvrda Tariota, rt Diomeda, ili kako ga drugi zovu, Poluotok Hila koji uokolo mjeri 100 milja, zatim Tragurum (Trogir), grad koji ima rimsko građansko pravo, a poznat je po mramoru, zatim Siculi gdje je božanski Klaudije uputio svoje veterane, zatim kolonija Salona (Solin) koja je od Zadra udaljena 112 milja.

PASINI 2004, 48.

6.3.1.6. KLAUDIJE PTOLEMEJ – *Geografska uputa*

Ptol. Geog. II, 16, 5.

Κατέχουσι δέ τὴν ἐπαρχίαν ἐχόμενοι μὲν τῆς Ἰστρίας [ἐν τῇ παραλία] Ἰάπυδες καὶ Ὑλλκιοὶ καὶ Βουλιμεῖς, ὑπὲρ δὲ [τούτους κατὰ] τὴν Λιξουρνίαν δυσμικώτεροι Μαιζαῖοι, εἴτα Δερρίοπες καὶ Δέρριοι, καὶ ὑπὲρ μὲν τούς Δερρίοπας Δίνδαροι...

Claudius Ptolemy 1883, 309-310.

U provinciji Iliriku u primorju nasuprot Istrije su nastanjeni Japodi, Hileji i Bulini. Nad njima i Liburnijom, na zapadnoj strani jesu Mezeji, Deriopi i Deri. Nad Derima su Dinari, a nad Dinarima su Diocini...

KOZLIČIĆ 1990, 146.

6.3.1.7. DIONIZIJE PERIEGET – *Vodič po svijetu*

Dion. Per. 384 - 387.

Κεῖθεν δ' εἰς αὐγὰς στρεπτήν ἀπερεύγεται ἀλμην,
θήνας υποξύουσα Αἰβουρνίδας ἀμφὶ τ' ἐρύμνην 385
Ἕλληων χθόνα πᾶσαν, ὅση παρακέκλιται ἰσθμῷ
Βουλίνων τ' ἀκταῖς ἐπὶ δ' ἀσπετον ἄγουσα

Dionysius Periegetes 1828, 27.

A odande u pravcu zore izbacuje slanu vodu
što tamo skreće stružuci liburnske žale
i oko sve utvrđene zemlje Hilejaca,
kolika leži kraj prevlake i obala Bulina.
KATIČIĆ 1995, 389.

Shol. ad Dionys. Per. 384.

Οἱ Ἕλληῖς χερσόνησον οἰκοῦσι ἴσην Πελοποννήσῳ τὸ μέγεθος.
Hilejci stanuju na poluotoku koji je jednak Peloponezu po veličini.
KATIČIĆ 1995, 390.

Anonimna parafraza Dionizijeva Vodiča po svijetu

Anon. 384-387.

Ἐκεῖθεν δὲ πρὸς ἀνατολὰς σύρεται ἢ τὴν θάλασσαν ἐπερεύγεται ὁ Ἀδρίας κόλπος τοὺς αἰγιαλοὺς
τῶν ἰβυρνίδων νήσων ὑποξύων καὶ περὶ ἅπασαν τὴν ὑψηλὴν ἢ ἰσχυρὰν τῶν Ἕλλείων χώραν,
ἧτοι χερσόνησον, ὁπόση τῷ ἰσθμῷ πλησίον ἐπίκειται καὶ ταῖς ἀκταῖς τῶν Βουλιμέων.

A odande se Jadranski zaljev povlači ili izbacuje more prema istoku i struže žale Liburnskih
otoka oko čitave visoke ili utvrđene zemlje Hileja, ili poluotoka, kolik god leži blizu uz prevlaku
i uz obale Bulimejaca.

KATIČIĆ 1995, 390.

6.3.1.8. STJEPAN BIZANTINAC – *Narodne znamenitosti*

Steph. Byz. s.v. Ὑλλεῖς

Ὑλλεῖς, ἔθνος Ἰλλυρικὸν, ἀπὸ Ὑλλου τοῦ Ἡρακλέους καὶ Μελίτης τῆς Αἰγαίου τοῦ ποταμοῦ, ὡς Ἀπολλώνιος τετάρτῳ Ἀργοναυτικῶν. ἐστὶ καὶ πόλις Ὑλλη, ὡς αὐτὸς φησι. (...) Ἀπολλόδωρος ἐν τῷ περὶ γῆς δευτέρῳ· ὑπὲρ δὲ τοὺς Ὑλλους ἰβυροὶ καὶ τινες Ἴστροι λεγόμενοι Θραῖκες. καὶ τὶ θηλυκὸν Ὑλλις. πρόκειται χερρόνησος ἡλική μάλιστα Πελοποννήσου, ὧς φασι, πεντεκαίδεκα πόλεις ἔχουσα παμμεγέθεις οἰκουμένας.

Stephanus Byzantius 1849, 647-648.

Hilejci, ilirski narod, nazvani su po Hilu sinu Herakla i Melite kćeri rijeke Egeja, kako veli Apolonije u četvrtoj knjizi Argonautika. Postoji i grad Hila, kako on sam kaže. (...) Apolodor u drugoj knjizi djela o zemlji: Iznad Hila stanuju Liburni i neki Tračani koji se zovu Istri. A ženski je oblik Hilida. Prostire se poluotok velik kao Peloponez, kako kažu koji ima petnest vrlo velikih nastanjenih gradova.

KATIČIĆ 1995, 388, 394.

6.3.1.9. EUSTATIJE – *Komentar na Dionizijev vodič po svijetu*

Eust . ad Dionys. Per. 384.

Ἐκεῖ δὲ, φησί, καὶ ἡ τῶν Ὑλλήων, ἤγουν Ὑλλέων, ἐρυμνὴ γῆ ὅση παράκειται τῷ ἰσθμῷ. Χερρόνεσον γὰρ φασὶ οἰκεῖν τοὺς Ὑλλεῖς, περὶ ὧν καὶ ταῦτα ἱστορεῖται· Ὑλλεῖς ἔθνος Ἰλλυρικόν, ἀπὸ Ὑλλου τοῦ Ἡρακλέους, ὡς φησὶν Ἀπολλώνιος. Ἔστι δὲ καὶ πόλις Ὑλλη. Ἀπολλόδωρος δὲ Ὑλλους τούτους γράφει λέγων· μετὰ τοὺς Ὑλλους ἰβυρνοὶ καὶ τινες Ἴστροι λεγόμενοι Θραῖκες. Τούτων δὲ πρόκειται χερρόνησος Ὑλλίς, ἡλικὴ μάλιστα Πελοπόννησος, πεντεκαίδεκα πόλεις οἰκουμένας ἔχουσα παμεγέθεις. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

Eustathius 1828, 167-168.

A ondje se, veli, nalazi utvrđena zemlja Hileja kolika leži uz prevlaku. Jer kažu da Hileji stanuju na poluotoku, a o njima se pripovijeda i to: Hileji su ilirski narod, nazvani po Hilu, sinu Heraklovu, kako kaže Apolonije. A postoji i grad Hila. Apolodor piše o tim Hilima i kaže: „Poslije Hila dolaze Liburni i neki Tračani koji se zovu Istri. Pred njima pak leži poluotok Hilida, velik gotovo kao Peloponez, koji ima petnaest vrlo velikih nastanjenih gradova. I to je tako.“

KATIČIĆ 1995, 389.

6.3.1.10. *Ethymologicum Magnum*

Etym. Magn. s. v. Ὑλλεῖς

Ὑλλεῖς, ἔθνος Κελτικόν ἀπὸ Ὑλλου βασιλέως αὐτῶν, υἱοῦ Μελίτης καὶ Ἡρακλέους. 40 Hilejci, keltski narod: nazvani su po svojem kralju Hilu, sinu Melite i Herakla.

Etymologicon magnum 1848, 39-40, 776.

KATIČIĆ 1995, 397.

6.3.1.11. NIKEFOR BLEMIDA – *Zemljopisni pregled*

Niceph. Blem. s. v. περι τοῦ λοιποῦ πόρου τῆς Εύρώπης

Ἐκεῖθεν δέ πρὸς ἀνατολὰς σύρεται ὁ Ἄνδριαντικὸς κόλπος, ἀποσύων μὲν τὰς Αἰβυρνίδας νήσους, περὶ τὴν ὑψηλὴν γῆν τῶν Ὑλλείων, ὕψη κλίνει ἐπὶ τὸν ἰσθμὸν, καὶ φέρεται ἐπὶ τοῖς αἰγιαλοῖς τῶν Βουλμαίων.

Nicephorus Blemmydes 1818, 7.

A odande se Jadranski zaljev povlači prema istoku stružući Liburnske otoke oko visoke zemlje Hilejaca kolika se prislanja uz prevlaku i teče uz žale Bulimejaca.

KATIČIĆ 1995, 390.

6.3.2. DANIJEL FARLATI, *Illyricum sacrum*,
prev. i uredila B. KUNTIĆ-MAKVIĆ za potrebe kolegija *Poganski Ilirik*, 2019.

**POVIJESNI, ZEMLJOPISNI
I KRONOLOŠKI
PREDGOVOR**

povijesti posvećenoga Ilirika i Salonitanske crkve

Prvi dio Predgovora

Ilirik

PRVO POGLAVLJE

Pelazgi, osnivači ilirskoga plemena

FARLATI 1751., 1, 11

§ I. *Podrijetlo ilirskoga imena i roda*

/Mnogostruki i raznolik oblik ilirskoga imena./ Prije no što započnem pisati o Dalmaciji i o Salonitanskoj crkvi, nužno je unaprijed i ukratko kazati nešto malo o čitavome Iliriku čijim se najznatnijim i daleko najplemenitijim dijelom Dalmacija uvijek smatrala, a što će biti izloženo opširnije i podrobnije u opremi uz povijest posvećenoga Ilirika. Latinci i Grci podjednako to područje obično nazivaju *Illyricum*. No Grci ga često zovu i *Illyrís*.³³⁸ Taj su oblik imena katkada prihvatili i latinci, poput Pomponija Mele u 3. glavi 1. knjige: *jadransku stranu zaprema Ilirida. Illyria*³³⁹ češ naći kod Stjepana na grčkome, a kod Propercija, u 8. elegiji I. knjige, na latinskome: *Zar sam Ti prezira vredniji nego ledena Ilirija?* Žitelje toga područja i latinci i Grci nazivaju *Illyrii*.³⁴⁰ Eustatije u bilješkama uz Periegeta ipak bilježi da ih Grci nazivaju i *Illyres*. Sada je uporaba, do koje stoje pravila i prosudba o govoru, postigla da se mogu zvati i *Illyrici*. Što pripada Ilirima, ili što se obilježuje nazivom koji je potekao od toga plemena, naziva se „ilirskim“ (*Illyrica*, n. množ. sr. roda, op. BKM), primjerice: *ilirska obala* ili *ilirske vojske* kod Tacita. Stari novac i natpisi uče da su se pretori i vojske nazivali i *Illyricani* i *Illyriciani*, a to potvrđuje i Valerijan u pismu Zosimionu, koje je prepisao Polion u 14. glavi Klaudija: *Muža ilirskoga plemena Klaudija dali smo za tribuna Petoj Martovoj Junačkoj legiji*. Kod Mediobarbe na 353. stranici je Decijev

³³⁸ U tekstu FARLATI 1751., 1, 1, 23 akuz. sg. *Illyridem*. Kroatizira se „Ilirida, Iliride“ prema osnovi koja se vidi u gen. sg. *Illyridos*. V. niže. Znak ´ na ilirskim vlastitim imenima u ovom odlomku nije otisnut u FARLATI 1751. Oznaka je za mjesto naglaska, a ne za kakvoću naglaska. Ubacila sam ga da ne bude nesporazuma o izgovoru.

³³⁹ U tekstu FARLATI 1751., 1, 1, 26 akuz. jed. *Illyriam*. Kroatizira se „Ilirija, Ilirije“.

³⁴⁰ U tekstu FARLATI 1751., 1, 29, akuz. množ. *Illyrios*. Najčešći je oblik ilirskoga etnonima u klasičnim jezicima. Kroatizira se kao „Iliri“, što najbolje odgovara duhu hrvatskoga jezika. Kad bi se etnonim *Illyrius*, *Illyrii* dosljedno kroatizirao prema osnovi, u jed. bi glasio „Ilirij“, u množ. „Iliriji“.

novac na kojemu stoji: GENIUS EXERC. ILLURICIANI S. C.. Katkada se, naime – ali rijetko – nalazi latinsko slovo napisano umjesto grčkoga.

/Podrijetlo ilirskoga imena i roda jedni traže na jednom, drugi na drugom mjestu;/ Jedni navode da je osnivač ilirskoga roda jedan, a drugi da je drugi. To se obično događa kad se počne istraživati o podrijetlu narodnih imena i plemena. Nema naroda koji ne bi davao gradiva za raspravu odakle izvodi ime i rod. Oni pak koji pišu o tim podrijetlima naroda toliko su raznoliki i nesložni i primješavaju toliko bajoslovnoga da bi laše mogao razabrati što je očigledno lažno, nego što je istina.

FARLATI 1751., 1, 2

Tako ni o pitanju začetaka ilirskoga plemena ne sude svi jedno, nego se se pronosi više različitih mišljenja. /Apijan od Polifemova sina Ilirija, / Apijan iz Aleksandrije u Ilirskim ratovima pripovijeda da je Kiklop Polifem imao od supruge Galateje tri sina koji su pošli sa Sicilije i vladali nadaleko i naširoko, Kelta, od kojega su potekli i po kojemu su nazvani Kelti, Gala po kojemu Gali i naposljetku Ilirija, od kojega su – prenosi prema pučkome mišljenju – potekli i po kojemu su nazvani Iliri. No već sam Apijan priznaje da je to bliže bajoslovnom nego povjesničarskom pripovijedanju, a da to ponajviše prihvaća jer je ono što su ostali napisali o podrijetlu Ilira potpuno nevjerovatno. *A to je meni, veli, najprihvatljivije među mnoštvom pripovijesti koje se o tome obično navode.* /njegovo se mišljenje pobija,/ Uostalom, lažnost toga može se dokazati već iz onoga što pjesnici pripovijedaju o Kiklopima i Polifemu. Slušamo li Homera u IX. pjevanju Odiseje, daleko od toga da bi sinovi Kiklopa Polifema raširili ime i rod izvan Sicilije, jer se nisu koristili nikakvim plovilima kojima bi sa Sicilije prešli na tuđe obale. Uopće nisu poznavali plovidbeno i pomorsko umijeće, nisu imali brodograditelje, niti ikakve želje da šire vlast. Među njima nije bilo nikakve pravne zajednice niti zajedničkoga života, nisu znali upravljati državom. Svaki se brinuo za svoje poslove, jedni raspršeni po šumama, drugi skriveni u špiljama i privatno su dijelili pravdu i postavljali zakone svojoj djeci i ženama. Što Homer spominje o Kiklopima uistinu se uopće ne slaže s onim što je Apijan napisao o Polifemovim sinovima, da su vladali nadaleko i naširoko.

/Stjepan od Kadmove sina Ilirija;/ Stjepan Bizantinac piše da se Ilirik i iliri nazivaju *po Iliriju, Kadmovu sinu*. To potvrđuje Eustatije u opaskama uz Dionizija: zdesna je zemlja Ilirida, nazvana tako po Kadmovu sinu Iliriju. Čini se da je obojicu potaknuo da prihvate to mišljenje Apolodor, koji je u 3. knjizi napisao da je kralj Ilira Kadmo rodio Ilirija: *i Kadmo vlada Ilirima, i rodi mu se sin Ilirije*. No to mišljenje pobija Samuel Bochart zato što ime „Ilirije“ jako odudara od feničkog ili amorejskog jezika kojim su se koristili Kadmejci

FARLATI 1751., 2, 1

i zato što se ne može uočiti nikakav trag feničkog podrijetla, odakle je potjecao Kadmo, niti u ilirskim običajima i uredbama, niti u njihovome jeziku, bilo prvobitnom, bilo današnjem pučkom. To je dokaz da oni vuku ime i podrijetlo od drugud, zajedno s jezikom i običajima. /ni njegovo mišljenje se ne odobrava./ Očinstvo nad ovim prosuđivanjem zapravo se ne može pripisati Apolodoru koji je Kadmovoga sina obdario imenom „Ilirije“. Pisci naime običavaju imena koja se rabe u kasnijim razdobljima primijenjivati na ranija razdoblja, pa su stari Kadmove sina nazvali Ilirijem prema onome području nad kojim je postigao kraljevsku vlast, ne zato što se taj kraj zvao Ilirijem onda, nego zato što se tim imenom podrazumijevao kasnije, kad su oni pisali. Vrlo jasan primjer toga pruža nam spomenuto Apolodorovo mjesto, gdje stoji da je Kadmo vladao Ilirima prije sina Ilirija, to jest prije no što su se oni narodi nazvali Ilirima, budući da su se – ako je istinita Stjepanova i Eustatijeva prosudba – prvi puta počeli nazivati Ilirima po Kadmovu sinu Iliriju. Priznajem doduše da je Kadmov sin neposredno nakon oca zadobio kraljevsku vlast kod Enhelija koji su poslije nazvani Ilirima, no kako pisci kasnijega vremena nisu znali njegovo ime, promislili

su da ga treba nazvati po onome kraju u kojemu je bio rođen, ili gdje je vladao, a koji se nazivao Iliridom kad su oni živjeli. Tome pristupa što se od najdrevnijih vremena onaj kraj iz kojega je poteklo ilirsko ime držao dijelom Grčke, pa je i zvan prvom Grčkom. Stoga se čini daleko vjerojatnijim da su prvobitni Iliri vukli ime i rod od Pelazga tj. Grka, nego od Feničana ili od drugud. Zato se ne čini vjerojatnom niti prosudba onih koji smatraju da se podrijetlo ilirskoga plemena ima izvoditi od Azijata, od Gala ili od Sarmata.

Budući da mi se tuđa mišljenja o ovome nimalo ne dopadaju, preostaje da najkraće što mogu izložim vlastiti sud. Ni ja sam neću iznijeti ništa pouzdano i istraženo o čemu se ne bi moglo dvojiti. Onome tko se bavi drevnim i mračnim predmetima lakše je naime razotkriti što je lažno, nego utvrditi što je istinito i pouzdano. Smatrat ću da sam učinio dovoljno za svoj zadatak budem li se ponajviše držao onoga što mi se u tom predmetu čini vjerojatnije. /Iliri su potekli od Heraklova sina Hila i nazivaju se po njemu./ Mislim, dakle, da je bliže istini da su prvobitni Iliri potekli od Pelazga Hila, sina Pelazga Herkula, i od Hilinâ, i da su po njima bili nazvani. Ne bih htio da smatraš bajoslovnim i izmišljenim sve što su stari povjesničari prenijeli o Herkulu i o njegovim sjajnim pothvatima. Nitko, osim ako bi želio drevnim povjesničarima oduzeti svaku vjerodostojnost, ne može poricati da je nekoć postojao muž kojemu je ime bilo Herkul, iznimne hrabrosti i snage, koji se izložio mnogim teškim pogibeljima, izvršio sjajna i hrabra djela, prošao svijetom i učinio ljudskome rodu mnogo dobročinstava. Dakako da je starina Herkulu pripisala mnogo što nevjerojatno, što nadilazi bilo kakvu mogućnost vjerovanja. No to moraš pripisati običajima i općoj navici onoga vremena koje Varon naziva bajoslovnim jer su pisci sebi uzimali slobodu da djela starih junaka urese i uvećaju čudesnim i izmišljenim sadržajima. Stanovita istina krije se pod bajoslovnim ovitcima iz kojih su Palefat u 1. knjizi i drugi veleučeni muževi, primijenivši prikladno tumačenje, izmamili Herkulove istinske povijesne pothvate. Kažu da su među mnogim sinovima koje je Herkul dobio od različitih supruga bila dvojica imenom Hilo, jedan od Dejanire, a drugi od Melite, kćeri feačkoga kralja Nausitoja. Gronovije je izvrsno primijetio da je Herkul FARLATI 1751., 2, 2

iz nekog razloga začudno volio ime Hilo, jer je odlučio da dvojicu, a možda i više svojih sihova nazove Hilima. U prvoj knjizi veli: *To se ime dopalo Herkulu pa ga nije nadjenuo samo jednome sinu. Odavna je zamijećeno i pribilježeno ono jedinstveno mjesto Apolonija Rođanina u četvrtoj knjizi, koje navodi i Stjepan Bizantinac i po kojemu je spomenuo Hila od Melite. No nije propustio spomenuti i drugoga, Dejanirina sina koji je poznat po drugim autorima. Ne zadovoljavaju se tim Hilima, nego navode daljnje istoga imena. No nećemo ponavljati što kazuju.* Najstariji i vrsni autori koji pišu da je sin Herkula i Melite Hilo zadobio vlast nad onim područjem s kojega je poteklo ilirsko ime, te da su Hilini narod koji je on umnožio i koji je po njemu nazvan, su Apolonije, Skilak, Skimno, Avijen Fest i drugi. S njima se slažu gotovo svi mlađi koji su pisali o događajima onih vremena na tim mjestima. Sada pak valja prema starim piscima pretpostavkama izvesti na koji je način Hila zapala ona vladavina.

/Herkul je, poslije putovanja Hispanijom, Galijom i Italijom,/ Herkul je nakon pohoda po Hispaniji i Galiji došao u Italiju gdje ga je Euandar primio godine 1238. pr. Kr. prema Petavijevoj kronologiji, nekih pedeset i pet godina prije nego što je Eneja doplovio u Italiju. Otišavši od Euandra i obišavši pješke, kako je običavao, obje jadranske obale, došao je u onaj kraj koji je mnogo stoljeća kasnije postao dijelom Makedonije, zatim se zvaao Novi Epir, a sada se zove Albanija. To uče Diodor Sicilski i Apijan iz Aleksandrije. *Herkul je, veli Diodor, obišavši Jadranski zaljev, najprije prešao u Epir, a odande je prešao Akrokeraunsko gorje i našao se u obližnjem kraju.* No Apijan je u 2. knjizi Građanskih ratova ispustio galsko i italjsko putovanje i neposredno je na hispanjski pohod nadovezao Herkulov dolazak u ovo područje. *Vraćajući se iz*

Eritije, kaže. Apijan zove Eritijom otok Gades koji leži na krajnjem zapadu Hispanije, slijedeći primjer Ferekida i Izokrata, od kojih je prvi kod Strabona isti otok nazvao Eritijom, a drugi kod Arhidama Eritrejom. Kažu da je Herkul odatle odveo Gerionova goveda, i da je tu Herkulovo svetište. Urođenici pokazuju dvije kule u sredini otoka kao svjedočanstvo Herkulova dolaska. Te kule ili stupove pučki nazivaju Herkulovima.

/došao u Novi Epir, / Kad je, dakle, Heraklo oko 1237. godine prije kršćanske ere došao u Novi Epir, ondje je gospodario Dirah iz Kadmova roda, Epidamnov unuk, i stolovao je u gradu što ga je osnovao djed, a zvao se Epidamno. Imao je dvojicu braće koja su, nagnana žudnjom za vlašću, skovala pučku bunu kako bi protjerala brata i domogla se kraljevstva. Dirahu je Herkulov dolazak iznimno dobro došao jer su mu bili u golemoj pogibelji i život i vlast. Primio je čovjeka kao da je s neba sišao, zamolio njegovu pomoć protiv braće i obećao mu dio kraljevstva odviše li se stvar kako su nakanili. I Herkul ga nije odbio, rođen da ruši tirane, a da uzdiže bijedne i nevoljne ljude. Svoje je čete, pratnju svojih putovanja i pothvata, izveo u boj, sukobio se s neprijateljima /pružio je pomoć Dirahu,/, pobijedio i prognao braću i učvstio je Diraha u posjedu nad djedovskim kraljevstvom. Pamteći obećanje i želeći nagraditi dobročinstvo, Dirah je stoga odvojio golem dio svojega vladanja i darovao ga je Herkulu. Sve to Apijan obuhvaća s malo riječi:

FARLATI 1751., 3, 1, 1

*Kad su na toga Diraha, veli, zaratila vlastita braća, pomogao mu je Herkul na povratku iz Eritrije, ugovorivši dio zemlje kao plaću. Budući da je bio sudonik u zemljištu, Dirahijci ga zbog toga navode kao svojega osnivača – ne zato što bi odbacili Diraha, nego kako bi iz častohleplja svoje podrijetlo radije povezali s bogom. Premda Apijan ne imenuje područje koje je Herkul primio od Diraha kao plaću, jedva se može sumnjati da je ono bilo dio dirahijskoga kraljevstva koji su omeđivali Drilon³⁴¹ i Naron³⁴² na zapadu. Svi, naime, stari pisci tvrde da je Kadmo ondje vladao kod Enheleja, kadmejski spomenici koji ondje stoje to posvjedočuju, a njegova je kraljevska vlast po nasljednom pravu stigla do Diraha. /i on ga je obdario dijelom kraljevstva, / Budući pak da svi gore spomenuti pisci pripovijedaju da je istim mjestima vladao Hilo, Herkulov sin od Melite, /koji je Herkul darovao sinu Hilu./ smisljeno je da je on to područje, stečeno očevim junaštvom, zadobio kao dar od samoga oca. Hilo se, kako uči Apolonije, odgajao u vrlo ozbiljnoj i strogoj stezi kod Nausitoja u Feačkoj, tj. na otoku Korkiri. Da bi stupio u posjed kraljevstva koje mu je otac predao, ishodio je dozvolu da ode od djeda koji je unuka opremio svim potrepsčinama i omogućio mu da s Korkire povede koliko hoće ljudi koje će povesti sa sobom na taj pohod. *Krenuo je pak, veli Apolonije, u Saturnovo more* (tj. Jadran), *povedovši feački narod one zemlje. Junački mu je kralj Nausitoj predao propisan put i on je otišao.**

/Hilo stupa u posjed kraljevstva koje je primio od oca./ Hila je, dakle, djed otpustio u milosti i on je otprilike 1236. godine prije Krista doveo uistinu brojne naseljenike u područje koje je Herkul bio dobio od Diraha, a on sam kao očevinu od Herkula. Ondje je postavio temelje i vlastitoga kraljevstva, i prvobitnoga Ilirika u pravom smislu riječi. Kad je Hilo ovamo pristao, razdijelio je polja i okućnice Feačanima koje je bio doveo sa sobom i nazvao je čitavo područje Hilom ili Hileidom, a došljake zajedno s urođenicima Hilinima, da ne bi bili samo pod jednim zakonom, nego da budu i pod jednim imenom. Uistinu smatramo da odatle vuku podrijetlo i ilirsko ime i ilirski rod. Može li se kakav vjerojatan argument izvesti iz etimologije koja istražuje podrijetlo riječi, uistinu ne izgleda da bi se prevario tko bi mislio da je ime Ilirika izvedeno od

³⁴¹ Rijeka Drim.

³⁴² Rijeka Neretva. Obratite pozornost na vezu između roda vlastite i opće imenice u klasičnim jezicima i u hrvatskome. Nama je apelativ „grad“ muško, „rijeka“ žensko, Greima i Rimljanima obratno. Stoga je *Naro*, -*onis*, *m.* = ovaj Naron, ovoga Naronu ime rijeke, a Naronu ime grada uz nju.

Hilina. Jedva ćeš kod pisaca naći narod koji je pretrpio više varijacija jednoga te istoga imena nego pleme i područje Hilina. Taj se, naime, rod naziva *Hylli*, *Hyllini*, *Hyllei*, *Hylleides*, *Hyelles*, *Hylleici* i *Hyllici*, jednim te istim imenom kojemu se završetak iskrivljuje sad ovako, sad onako. Je li se onda mogla dogoditi i promjena iz Hilinâ u Ilire? /Po Hilu Hilini, po Hilinima Ilirici./ Postoji nešto poput srodstva i sličnosti između dvaju imenâ što upućuje da oba potječu iz prvobitnoga imena Hilo. (...ispušteno od 3, 1, 60 – 3, 2, 1)

FARLATI 1751., 3, 2, 2

/Prvobitni Iliri u pravom smislu riječi između Naronâ i Drilona./ Tome je pridošlo što se može, premda naziv sveopćega Ilirika obuhvaća vrlo brojne pokrajine, za svaku pojedinu odrediti točno vrijeme kad je primila ilirsko ime bez kojega je ranije bila. No nećeš naći nikakva pouzdanog ni određenog vremena kad se počelo slušati ilirsko ime za područje između Naronâ i Drilona, ili kad se ono nije nazivalo iliričkim, ili kad je stupilo pod vlast nekog Ilirika koji je ranije postojao. Čini se da se iz toga može izvesti da Hiline valja smatrati prvobitnima, a ne pridodanim Ilirima. Hilo i Hilini bili su pelazgičkog, tj. grčkog roda. Herkul, otac Hilov, rođen je Tebi u središnjoj Grčkoj, a podrijetlo je i po ocu i po majci vukao od prastaroga roda argivskih i mikenskih kraljeva. I oni Feačani koje je Nausitoj dao Hilu za drugove potjecali su od Pelazga, prastarog arkadskog roda, koji se odavna raspršio s djedovskih obitavališta, preplavio Europu i Aziju i zaposjeo mora, otoke, obale i goleme kopnene površine kako pripovijedaju Herodot, Strabon, Halikarnašanin, Pauzanija i brojni ini. Sad pak valja poslušati ohridskog nadbiskupa Rafaela Levakovića, nadasve marljivoga istraživača ilirske povijesti, koji nam se u rukopisnom zemljopisnom predgovoru za ilirsku povijest nudi za vodiča i potiče da prihvatimo takvo mišljenje: „*Hylleis*“ - *zvao se u početku ilirski narod potekao od Hila sina Herkulova, sina Alkejeva i od Melite, kćeri rijeke Egeja. No kako su se kasnije izmijenile sastavnice pisma i izgovora, najprije se prozvao „Hyllenus“, zatim „Illinicus“, i naposljetku se počeo zvati „Illyricus“. I sam Hilo, začetnik Ilira, jednako se može naći pod imenom „Illynicus“ i „Illyricus“. Naziva se pak Hilo Melitin ili Hilo Mlađi, da bi se razlikovao od svojega starijeg brata Hila, Dejanirina sina.*“

§ II.

Granice prvobitnoga Ilirika u pravom smislu

/Granice prvobitnoga Ilirika u pravom smislu./ Sada preostaje opisati položaj i granice Hilova kraljevstva tj. prvobitnoga Ilirika. Kad kažemo „*prvobitni Ilirik*“ želimo da se time podrazumijeva ono područje s kojega je ilirsko ime najprije poteklo i s kojega se kasnije proširilo na nova i daljnja područja. Treba li, dakle, podrijetlo ilirskoga imena izvoditi od Hila i Hilinâ, njegovo ishodište valja staviti u ono područje koje je Dirah darovao Herkulu, a Herkul svojem sinu Hilu. To je pak područje ležalo uz Saturnovo more (kako ga naziva Apolonije) tj. uz Jadran, između Naronâ i Drilona, s istočne strane usko povezano s dirahijskim kraljevstvom – budući da ga je Dirah bio izdvojio iz svojega kraljevstva. Hilo je pak pomaknuo granice preko Naronâ i ratom osvojio sve zemlje i plemena sve do Titija³⁴³ i pripojio ih svojem vladanju, kako ćemo reći niže. To je bilo svojevrsno prvo proširenje ilinskog ili ilirskog imena koje se iz onoga područja gdje je bilo nastalo protegnulo sve do onamo. Nadalje, ponajvećim je dokazom da ishodište ilirskoga imena i roda valja izvoditi iz područja koje smo naveli što nijedan pisac, ni stari ni mlađi, njega nije isključio iz Ilirika niti ga nije nazvao Ilirikom, dok su druge pokrajine koje su kasnije pristupile Iliriku izuzeli, jedni jedne – drugi druge. Iz toga se jasno pronađe da ilirsko ime na tome području

³⁴³ Rijeka Krka.

nije bilo pridošlo, već rođeno – jer ga ono nije uzelo od drugud, već ga je – u sebi nastalo – predalo drugim područjima.

FARLATI 1751., 4, 2, 1 (ispušten stupac 4, 1)

§ III.

Prvo proširenje Ilirika. Hilovo kraljevanje, smrt, nasljednici.

/Prvo proširenje Ilirika do rijeke Titija./ Hilo nije bio zadovoljan dijelom zemlje koji je bio primio od oca, pa je naumio pomaknuti granice kraljevstva i proširio ih je podvrgavši susjedne zapadne narode sve do rijeke Titija, granice Liburnije. Naime, iz starih se zemljopisaca Skilaka, Skimna i Dionizija iz Aleksandrije može razabrati da se Hilova vlast protegnula od Narona do Titija. Oni, naime, kao najbliže Liburnima stavljaju Hiline i Buline, nazvane po Hilu koji ih je onamo naselio. Na isto upućuje poluotok Hilida koji je uzajmio ime od istoga Hila, a čiji položaj mnogi postavljaju dalje od Liburnije. Naposljetku, potvrđuju to i ratovi koje je, kako pripovijeda Apolonije, Hilo vodio s liburnskim pukovima Mentorima, kako uči Plinije. To je, dakle, prvo širenje ilirskoga roda i imena koji su se protegnuli od Narona do Titija, tj. sve do onoga područja koje je kasnije po pridošlicama Liburnima dobilo ime Liburnije. Skilak iz Karijande, najstariji zemljopisac od svih koji postoje jer je živio četiri stoljeća prije Krista, može biti svjedokom da je taj kraj vrlo davno pristupio Iliriku. On, naime, kao najbliže na Liburne nadovezuje Ilire: *Nakon Liburna*, veli, *pleme je Ilira*. Gotovo svi kasniji pisci pridjeljuju Iliriku potez zemlje koji se pruža od Narona do Titija, a kasnije je nazvan Dalmacijom u pravom smislu. Samo nekolicina koji odvajaju Delmate od Ilirika, koriste se zbog toga imenom Ilira da bi označili prvobitne Ilire u pravom smislu.

/Dva grada koja je Hilo osnovao, Herakleja i Hilenida./ Pripovijeda se da je Hilo utemeljio dva među prvima spomena dostojna grada na onome području koje je bilo dobio od oca, bilo prisvojio ratom. Jedan je po očevu imenu prozvaio Heraklejom, a za drugi je zapovijedio da se po njemu zove Hileida ili Hilenida. Prvi spominje Skilak: *Kod njih je*, veli, *grčki grad imenom Herakleja*. No nije jasno gdje je bila. Drugi spominje Apolonije u 4. knjizi, a od njega se može raspoznati i položaj grada. Opisujući povratak Argonauta u domovinu nakon kolhidskog pohoda, pripovijeda da su doplovili do područja Hilâ gdje su, veli, *stršali brojni otoci, otežavajući put po sredini onima koji plove*. Dodaje zatim da su Argonauti Hilinima, koji su ih primili i s njima vrlo blagonaklono postupali, zahvalno darovali drugi od dva tronošca koje je Jazon bio primio od Feba. Taj je pak tronožac po opomeni proročišta bio zakopan duboko u zemlju *oko slavnoga grada Hilenide*, da ga nitko nikada ne vidi. Grad je Hileida ili Hilenida, dakle, bio osnovan ondje gdje su Argonauti pristali i odakle počinje dugi niz otoka koji leže ispred obale Ilirika pružajući se sve do Epidaura. To se pak mjesto poklapa s položajem Salone. Naime, poluotok Hilida, ili Diomedov rt, leži između dvije rijeke – Titija, koji dijeli Liburne od Hilina ili Ilira, i Jadra, koji teče uz Salonu. Ne pokrivaju ga nikakvi otoci, izuzevši jedan koji s juga zatvara luku Mirare i tvori dva vrlo uska ušća, jedan s istoka, drugi sa zapada, kojima brodovi mogu onamo ući. Oni pak koji isplove s toga rta ili iz salonitanskoga zaljeva na pučinu, okrenuvši pramac na istok,

FARLATI 1751., 5, 1

nailaze slijeva na brojne otoke razdvojene uskim kanalom koji potpuno zaklanjaju pogled na morsku obalu mornarima i putnicima. Stoga se jedva može sumnjati da je Hilo sagradio grad Hileidu ili na onome mjestu gdje se gledaju ostatci Salone ili jamačno nedaleko odande. Možda je

grad koji je kasnije nazvan Salonom isti koji se ranije zvao Hileidom, Hilenidom ili Hilenom i Silenom. Nikefor Kalist obdario je Salonu imenom Hile prema nekom drevnom onomastiku.

/Hilo zaodjenut kraljevskim pravima i naslovom./ Apolonije uči da je Hilo bio Hilima ili Ilirima na čelu s kraljevskim pravima i naslovom. To potvrđuje prastara gema kod Fulvija, Kaninija i Gronovija na kojoj je Hilovo ime urezano grčkim slovima, a na glavi mu je kraljevski dijamant. Kad je Hilo kraljevaio desetak godina kod prvobitnih Ilira, čije je granice, kako smo gore rekli, bio proširio od rijeke Narona sve do Titija, zametnuo je boj sa susjednim pukovima Mentorâ i poginuo je na bojnopolju, otprilike 1225. godine prije Krista. Apolonije, naime, piše da je Hilo već bio mrtav kad su se Argonauti nakon kolhidskog pohoda vraćali u Grčku Jadranskim morem: *Kad su junaci nazreli siguran povratak, pokazali su se i vezali konope u zemlji Hilâ. Ondje ipak više nisu zatekli živa kralja Hila, kojega je lijepa Melita rodila Herkulu... ubili su ga, naime, Mentori, dok se borio za divlja goveda.* Polazak Argonauta u Kolh može se, prema Petaviju, pretpostaviti u 1226. godini prije Krista. Njihov bi povratak nužno pao u sljedeću godinu, kad su Argonauti Hila već zatekli mrtva. /Hilova smrt./ Morao je stoga umrijeti ili prethodne godine, ili upravo te 1225. prije no što su onamo doplovali Argonauti vraćajući se iz Kolhide. Život i vladavina Hilova ne smiju se zbiti u manje godina nego što traži spomenuto Apolonijevo mjesto. Ne znamo sigurno je li ostavio vlastite sinove koji bi naslijedili očevu vladavinu ili je umro bez djece. Ipak je vjerojatno da je Hilov potomak onaj Klinik za kojega Varon tvrdi da je u trojansko doba zadobio kraljevsku vlast kod Ilira. /Njegov nasljednik Klinik,/ Pridonosi li, naime, oblik imena da se iznese kakva pretpostavka, „Klinik“ nije daleko od „Ilinik“, a Rafael Levaković smatra da podrijetlo toga imena treba tražiti kod Hila. On uči da su po Hilu najprije prozvani i izvedeni Hileni, zatim Hilenici, nakon toga Ilinici i naposljetku Ilirici. Vremenski proračun potvrđuje isto što savjetuje pretpostavka. Hilo je, naime, vladao četrdesetak godina prije propasti Troje, a Varon je napisao da je tada Ilirima vladao Klinik. Čini se pak da je Klinik i podrijetlo vukao odande odakle je primio ime. Osim toga, budući da se ne može sumnjati u Klinikovo kraljevanje valja li vjerovati Varonu, zašto bismo radije mislili da je Klinik tu kraljevstvo stekao silom i oružjem, negoli po nasljednom pravu?

/Primio je Argonaute i Idomeneja./ Ipak nije dovoljno jasno je li Klinik stupio na vlast neposredno nakon Hila, ili je između Hila i Klinika umetnut drugi, neznana imena, koji je Ilirima bio na čelu s kraljevskim pravima i naslovom.

FARLATI 1751., 5, 1, 68

Onaj tko je upravljao Ilirskim Kraljevstvom neposredno nakon Hila ljubazno je primio Argonaute kad su izvršili kolhidski pohod i kad ih je zanjelo u Jadran, obilno ih je opskrbio namirnicama i dao im ljude vične plovidbi po Jadranu. Pod njihovim su vodstvom

FARLATI 1751., 5, 2, 1

prevalili ostatak pomorskoga puta bez ikakva lutanja ili pogibelji. To uči Apolonije. Čini se da je Klinik upravljanje Ilirskim Kraljevstvom preuzeo prije trojanskog rata, a opremio je sedamdeset i dva broda koja je poslao kao potporu Grcima protiv Trojanaca. To je iz starih spomenika iznio na vidjelo Miha Madije u 15. glavi povijesti i ostavio posvjedočeno ovim riječima: *Stare povijesti i kronike kažu da je taj grad Salona (koji se možda tada zvao Hilenidom) u vrijeme svojega sjaja dao sedamdeset i dvije naoružane galije na propast Trojanacima, a u pomoć Grcima protiv kralja Prijama.* To se pak bez ikakve sumnje odnosi na Klinika, jer Varon kod Valerija Proba pripovijeda da se Idomenej, kralj Krećana kojega su oni prognali, utekao Ilirima. On je, dakle, po Varonovu svjedočanstvu, nakon pada Troje za čije je osvojenje i sam pridonio vojnike i oružje, izbačen s Krete pučkim prevratom došao ilirskom kralju Kliniku s golemim odredom svojih sunarodnjaka. Klinik ga je podupro ljudstvom i dobrima, prešao je u Italiju i ondje je zadobio kraljevsku vlast

među Salentincima: *Idomenej je pučkom pobunom prognan s Krete iz grada Likta i došao je s velikim odredom kralju Kliniku u Iliriju. Zatim je od njega dobio četvu, pripojio sebi Lokrane i druge izbjeglice na moru i povezao ih sa sobom prijateljstvom iz sličnih pobuda te s njima pristao u Lokrima. Grad se iz straha bio ispraznio. Ondje je zaposjeo i utemeljio nekoliko gradova, među kojima su Urija i ugledni Castrum Minervae. Ljudstvo se podijelilo na tri dijela, a na dvanaest pukova. Nazvani su Salentincima jer su prijateljstvo sklopili na moru.*³⁴⁴ Tako Varon kod Valerija Proba uz 1. Vergilijevu Eklogu.

/Poslije Klinika Daunije je kralj Ilirika./ Nakon Klinika Ilirskog se Kraljevsta domogao Daunije po kojemu je dobila ime italska Daunija, što se, čini se, može razabrati iz Festa: *Daunija*, veli, *po slavnome Daunu ilirskoga plemena koji ju je zaposjeo kad je zbog domaće bune otišao iz domovine*. No Fest ne spominje obitelj iz koje je potekao Ilir Daun, niti grad iz kojega je kao izbjeglica došao u Italiju, niti razlog one domaće bune koja ga je prisilila da se odluči na bijeg s tla domovine i na prognaništvo. Meni se pak ne čini nimalo dvojbenim da je Dauno – ako je bio rodnom Ilir kako pripovijeda Fest – došao u Italiju iz Ilirika koji su tada omeđivale rijeke Titij i Drilon. Možda se neće jako udaljiti od istine tko bude smatrao da je Dauno potekao iz ilirske kraljevske loze, da je bilo Klinikov sin i nasljednik, rođen u Hilini, gradu koje je prvi i glavni u Hiliniku tj. Iliriku, odakle je pobjegao i prebacio se u Italiju. Razlog je pak za bijeg pružio dolazak Liburna u one krajeve. Većina se Ilira odmetnula k njima, pa je Dauno, kojega su njegovi ili napustili ili izdali, otišao s vlasti i iz domovine. /Otišao je u Italiju, i zašto./ To otpadništvo Ilira bilo je ona *domaća buna* koja je, prema Festu, natjerala Dauna da iz Ilirika pobjegne u Italiju. Daunov polazak u Italiju može se staviti u 1183. godinu prije pučke ere, u godinu neposredno poslije propasti Troje koju je Petavije povezao sa 1184. godinom prije Krista. Iz toga proizlazi, ako je Dauno vladao kod Ilira nakon Klinika, da je njegovo kraljevanje bilo vrlo kratko. Kad je Dauno otišao u Italiju s Hilinima koji su mu ostali odani i služili mu, Ilirsko Kraljevstvo što ga je bio utemeljio Hilo za nekih je pedest godina otkako je počelo cvasti prešlo od Grka na Liburne, kako ćemo doskora reći. Hilo i Hilini su, naime, potekli iz Grčke jer se kazuje da je Hilov otac Herkul rođen u Tebi u Beotiji u nadasve plemenitoj lozi argivskih i mikenskih kraljeva. Feačani pak, čije je naseljenike doveo Hilo, bili su grčkoga roda.

FARLATI 1751., 6, 1, 1

Zbog toga Skimno piše da podrijetlo Hila valja izvoditi od Grka: *Navode da ondje petnaest gradova napućuju Hili, grčkoga podrijetla, čiji je začetnik bio Hilo, Herkulov sin.*

/Diomedovo putovanje Ilirikom./ Prije nego što od Ilira Grka prijeđem na Ilire Liburne ne smijem mimoići Diomeda koji je ostavio i u Italiji i u Iliriku mnoge slavne tragove svojega imena i svojega dolaska. On je bio oženjen Egijalijom, kćeri argivskoga kralja Adrasta kojega je i naslijedio na kraljevskoj vlasti po pravu miraza, a svojem je vladanju pridodao i Etoliju. Kad se u Argu održavao najbrojniji sabor cijele Grčke, na kojem je odlučeno da se poduzme pohod na Troju, i on je sudjelovao u vijećanju. Vrlo je ozbiljno poticao da se odluči rat i snažno je pomagao da se dovrši. Pripovijeda se da je njegov doprinos bio toliko vrijedan da je zadobio osobitu hvalu za vrsnu borbu. Kad je dokrajčio trojanski rat, zadesila ga je podjednako nemilosrdna sudbina kao i ostale grčke vojskovođe, pobjednike nad Trojancima. Istjeran je, naime, iz Arga huškanjem i djelom preljubnice supruge Egijalije, a u Etoliju ga je priječila otići urota tamošnjih građana, te je bio i bez kraljevske vlasti i bez domovine. Dok je lutao kao skitnica i odasvud isključeni prognanik, otišao je iz Grčke, nanesen je zajedno s drugovima u Jadransko more i obišao je cijeli Ilirik. Dokaz da je Diomed sa svoje jadranske plovidbe pristao na obali Hilina jest ime koje je nadjenuto onome

³⁴⁴ Jedna od mogućih riječi za more i u grčkom i u latinskom jest „sol“, grč. *hals*, lat. *sal*. „In Salo“ u Farlati 1751., 5, 2, 31 (točnije: kod Varona) zapravo znači „na pučini“ i služi tumačenju etnonima „Salentini“.

mjestu gdje se obala svija zavojitim obilaskom i strši poput nekog rta u more, a Plinije ga naziva Diomedovim rtom (*Promontorium Diomedis*), dok ga drugi zovu poluotokom Hilijom. /Diomedov rt na ilirskoj obali./ Zatim se provezao mimo Mentora i Histra i stigao k Euganejima. Strabon u 5. knjizi spominje ondje mnoge spomenike Diomedova dolaska, hram posvećen pod Diomedovim imenom u najjuvčenijem dijelu Jadranskoga mora na rijeci Timavu, /Hram na Timavu./ obred štovanja argivske Junone i etolske Dijane što ga je Diomed prenio Euganejima i dva gaja koja je posvetio, jedan Junoni, drugi Dijani. Piše, osim toga, da su Veneti, kako bi štovali i slavili spomen na velikoga gosta, prihvatili običaj da u određeno vrijeme svečanim obredom i slavljem Diomedu žrtvuju bijeloga konja.

/Pomogao je Daunu protiv Mesapâ./ Kad je otišao od Euganeja i duž italske obale stigao u Dauniju, vodio je Dauno, vladar i u temeljitelj onoga područja koji je nedugo prije otišao iz Ilirika, žestok i velik rat s Mesapima. Diomed i drugovi pružili su mu vrsnu pomoć da svlada neprijatelje. Zbog valjana pothvata Dauno mu je kao nagradu dao kćer za ženu, i zbog toga Plinije u 103. kaputu 3. knjige naziva Dauna Diomedovim tastom. Ustupio mu je i dio Apulije Daunije koji se u starini nazivao Diomedovim poljima. /Gradovi koje je osnovao./ Ondje je Diomed, kako uči Strabon u 5. knjizi, sagradio tri plemenita grada, Sipunt, Salapiju i Arg ili Argirohipij, koji je poslije nazvan Argiripa i naposljetku Arpi. Osim toga je svojem vladanju pridodao dva – tri otoka koji leže kod poluotoka Gargana, a stari ih pisci nazivaju Diomedovima. Ima ih koji tvrde da su i Spina, koju su Pelazgi Tesalci nekoć utemeljili na ušću Pada, i drugi gradovi na italskoj obali bili pod Diomedovom vlašću. No kopnene su mu snage bile jednako snažne kao i pomorske. Naime, kako povjesničar Dalmatinac izvrsno primjećuje, Diomed je poslije Pelazgâ zadobio gospodstvo nad Jadranskim morem. Smatra da se to može razabrati iz Strabona: *Iz Strabona se vidi*, veli u 1. poglavlju, *da je nakon Pelazga istim morem vladao Diomed*. Zatim u prilog te prosudbe dodaje ove Strabonove riječi iz 5. knjige: *U najdubljem zaljevu Jadrana je Timav, spomena vrijedno Diomedovo svetište*;

FARLATI 1751., 6, 2, 1

ima naime luku, ljupki gaj i sedam izvora pitke vode koja odmah istječe u more dubokim i širokim tokom. /Držao je vlast nad Jadranskim morem./ Nešto niže isti Strabon: *Diomedovi otoci i ono što se pripovijeda o Daunima i Hipijskom Argu svjedoče da je Diomed držao vlast oko onoga mora*. Dodaj amo otoke i gradove koje je na obje obale Diomed utemeljio, obnovio ili im nadjenio svoje ime, što je dokaz da je gotovo čitava italska obala pripadala Diomedovu vladanju, a suprotna barem nekim dijelom. Čini se pak da onome koji vlada objema morskim obalama valja dosuditi i vlast nad morem koje leži među njima. Prilike Pelazga, tj. Grka, počele su u Italiji već prije opadati, kako veli Dionizije Halikarnašanin, a Diomed ne samo što ih je podupro da ne propadnu posve, već ih je gotovo satrte uzdigao u skoro ranije stanje. Osim toga, jer je zajedno s vlašću nad morem posjedovao otoke i primorske gradove, obuzdao je Liburne i pomalo usporio njihov već započeti trk prema vrhuncu moći i sreće. No kad je malo godina kasnije Diomed umro ili otišao iz Italije, uklonjena je ta prepreka ili ustava i Liburni su se domogli čitava Ilirika od Drilona do Titija, ostalih susjednih područja na istoku i zapadu i dijela italske obale zajedno s gospodstvom nad morem. Svoju su vlast proširili nadaleko i naširoko.

u DRUGOME DIJELU PREGOVORA, DALMACIJA; u PRVOM POGLAVLJU, *Drevna Dalmacija*

§ III. *Zašto Dalmaciju jedni nazivaju prvim dijelom Grčke, a drugi područjem Italije*

FARLATI 1751., 91, 1, 19 – 91, 2, 2

Meni se pak čini da se uzrok ovome nazivu može potražiti mnogo dublje, već od začetka ilirskoga imena, i da se Dalmacija mogla mnogo stoljeća prije Krista nazvati ili zvati dijelom Grčke i brojiti se među grčke pokrajine, /Dalmacija u davnini zvana Grčkom./ jer je to područje prihvatilo brojna naseljenja iz Grčke. Prvo je doveo Herkulov sin Hilo, začetnik i utemeljitelj ilirskoga imena i roda. /Hilo je ovamo doveo Grke./ On je, naime, potekao iz Grčke, a ovamo je doveo naseljenike s grčkoga otoka Feačke ili Korkire. Iako su se oni u početku po svojem vođi i kralju nazivali Hilima, Hilinima i Ilinicima, kasnije su nazvani Iliricima. Skimno bilježi da njihovo podrijetlo valja izvesti od Grka, iako su se zbog stalne navike na barbarske susjede ponešto udaljili od grčkih običaja i ustanova i poprimili svojevrsno barbarstvo:

*No navode da ondje petnaest gradova napučuju
Hili, dakako grčkoga podrijetla,
kojima je bio začetnik Herkulov sin Hilo.
Ipak se pripovijeda da su postali barbarima
zbog opake zaraze od susjeda,
kako spominju Timej i Eratosten.*

/Diomed isto tako,/ Nemoj nimalo sumnjati da je Diomed, dokrajčivši trojanski rat i uplovivši brodovljem u Jadransko more, kad je zauzeo neka mjesta primorskog Ilirika, a na suprotnoj italskoj obali osnovao ili obnovio mnoge gradove, ostavio kod Ilira dio grčkih četa koje je doveo sa sobom i da im je otoke i gradove koje je zadobio predao da u njima obitavaju i štite ih, a dio je poveo u Italiju. Spomenici koje je Diomed ostavio na obje strane svjedoče, kako smo drugdje rekli, da je doplovio do ovih obala i da je vladao na obje, ilirskoj i italskoj: Diomedov rt koji strši i zavojitim se opsegom proteže u more između Nesta i Titija, hram posvećen pod Diomedovim imenom u najjuvučenijem dijelu Jadranskog mora na rijeci Timavu, štovanje obreda argivske Junone i etolske Dijane koji je Diomed uveo i predao Euganeima, zatim dva gaja znamenita po drevnoj pobožnosti, jedan posvećen Junoni, drugi Dijani i ino takvo što Strabon spominje u 5. knjizi. Da je pak Diomed došao u Italiju kad je proputovao ilirsku obalu, svjedoče Diomedova polja u Dauniji, gdje su i Sipont, Salapija i Hipijski Arg, gradovi koje je Diomed sagradio, i Diomedovi otoci koji leže sjeverno od rta Gargana.

Poslije Diomeda liburnsko je pleme, a zatim keltsko, naleglo na Ilirik. Kad su oni prisvojili vlast u tome području, ugasilo se sve što je bilo grčkoga roda, ili se preselilo u vlast i običaje tih plemena.

u DRUGOME DIJELU PREGGOVORA, DALMACIJA; u PETOM POGLAVLJU, *Opis današnje Dalmacije,*

§ III. *Obala i gradovi primorske Dalmacije*

FARLATI 1751., 145, 2, 72 (= zadnji redak) – 146, 1, 7³⁴⁵

Čak i srodnost i sličnost imena „Hilini“ i „Bulini“ razjašnjaju da su to bili pukovi istoga roda. /Hilini i Bulini isto pleme./ Potekli su od onih Pelazga koje Herkulov sin Hilo doveo s otoka Feačke ili Korkire na ovo područje i zapovijedio da se po njegovu imenu zovu „Hilini“, za koje rekosmo da su od njih potekli ilirsko ime i ilirski rod.

Hyllinos et Bullinos

FARLATI 1751., 146, 1, 7

eiusdem generis populos fuisse, vel ipsa utriusque vocabuli affinitas, et similitudo declarat. /Hyllini et Bullini gens eadem./ Erant hi oriundi a Pelasgis illis, quos Hyllus Herculis filius e Phaeacia sive Corcyra insula in hanc regionem invexit, suoque vocabulo Hyllinos appellari iussit, a quibus nomen genusque Illyricum ortum esse diximus.

u DRUGOME DIJELU PREGGOVORA, DALMACIJA; u SEDMOM POGLAVLJU, *Otoci primorskog Ilirika, tj. današnje Dalmacije*

§ IV. *Jadransko more, različita njegova imena i gospodari*

FARLATI 1751., 202, 1, 9 – 2, 47

/Jadransko se more u starini zvalo Saturnovim ili Kronovim./ Apolonije u Zgodama Argonauta, Celijske u 6. kaputu 7. knjige i drugi bilježe da je u davnini ovome moru ime bilo *Saturnovo* ili *Kronovo*. Svi se slažu da se oba imena izvode od Saturna. Saturn se, naime, grčki veli *Χρόνος* ili *χρόνος* to jest, vremenski razmak. Zamišljali su da Saturn obuhvaća tijekom vremena i smjenu razdoblja; zbog toga je latinski nazvan Saturnom, jer se godina napuni. Obično se zamišlja da je pojeo svoju djecu, jer tijekom vremena izjeda razdoblja i nezasićeno se ispunjava prošlim godinama. Pripovijeda se da ga je Jupiter sputao okovima od zvijezda, kako mu tokovi ne bi bili neumjereni. /Što znači Saturn ili Kron./ Tako po tumačenju Tulijevu u 2. knjizi Prirode bogova ispod bajoslovnih pripovijesti leži vrlo skladan prirodni razlog, obavijen Kronovim ili Saturnovim imenom. Netom spomenuti Celije kaže da se more zvalo Saturnovim ili Kronovim *jer je ondje obitavao Saturn*, nipošto ne onaj Saturn za kojega Euzebij u Kronici kaže da je vladao drugi nakon Jana, a treći prije Latina i Enejina dolaska u Italiju – među ostalim i zato, što je on kao vladar u Laciju obitavao bliže donjem, tj. Tirenskom moru, nego gornjem, Jadranskom, pa bi prije nametnuo svoje ime onome, negoli ovome. Smatram da se ovo more zvalo Saturnovim mnogo stoljeća prije no što je Euzebijev Saturn vladao u Italiji. Kako u staroj grčkoj književnosti nalazimo više Zeusova, Hermâ i Heraklâ, isto je tako moralo biti više Saturnâ. /Podrijetlo oba imena./ Što su pak starinci predali spomenu i spisima o Saturnu, tako je razjedinjeno po razdobljima i mjestima da se ne može svesti na jednog te istog čovjeka. (... izostavljeno FARLATI 1751., 1, 44 – 66) Stoga

³⁴⁵ Za ovo ne radim sken. Bile bi dvije stranice zbog osam redaka. Zato je ispod prijepis latinskoga, treba li komeš.

niti Italija, niti more nisu dobili ime po ovome mlađem, Euzebijevom Saturnu, nego po drugome, daleko najstarijem. (... izostavljeno FARLATI 1751., 1, 69 – 2, 6) Pjesnici i povjesničari naroda podjednako tvrde da je Saturn najstariji bog i otac bogova. Štovanje ispraznih bogova započelo je u 2. stoljeću poslije općega potopa kad je Belov sin Nin, naveden neznabožačkom pobožnošću, zapovijedio da se spomen i kip njegova oca štiju kao bog. Takav se početak bilježi za idole i bogove. Prethodi li Saturn svim bogovima po dobi, proizlazi da je njegovo štovanje postojalo već od 2. st. poslije potopa. To je praznovjerje s Istoka najprije uneseno u Grčku, zatim u Italiju i sve dalje iz jednog u drugo područje, te je u kratko vrijeme obuzelo duhove gotovo svih smrtnika. Tako se dogodilo da su i Italici i drugi narodi držali prestižnim za sebe da svoje područje i more uz koje su obitavali nazovu po drevnome vladaru i roditelju bogova, vjeri u kojega i čijoj zaštiti su predali sebe i sve svoje. Budući pak da onoga kojega latinci zovu Saturnom Grci nazivaju Kronom, jer gospodari kruženju i mjerenju vremena, isto je more nazvano sad Saturnovim, sad Kronovim. Budući pak da je postanak toga naziva stariji od Euzebijeva mlađega Saturna, i da prethodi svakom spomenu starine, smatram da je to prvo i najstarije ime koje je bilo nadjenuto Jadranskome moru.

/Odakle naziv Jadran./ Svi dobro znaju da su starinci za Jadransko more rabili naziv Jonsko more, bilo po Jonu, vojvodi Jonjana, kako pripovijeda Teopomp u 7. Strabonovoj knjizi, bilo po Joniju, Dirahovu sinu, kako uči Apijan u 2. knjizi Građanskih ratova, bilo po Jaonu, čiji je sin Adrija nadjenuto ime cijelome Jadranskom zaljevu, kako sudi Eustatije u tumačenju uz Dionizija Periegeta, bilo po lutanjima Ije, Inahove kćeri, kako misle Apolodor u 2. knjizi i Eshil u Prometeju, bilo, napokon, po Jonjanima, prastarim grčkim pukovima, koji su – kad je Atiku preplavio i potopio ogigijski potop – kao izbjeglice iz domovine napučili obalu Jadranskoga mora. Potop atičkoga kralja Ogiga bio je po Petavijevim proračunima 1796 godina prije kršćanske ere.

FARLATI 1751., 204, 2, 65 – 205, 2, 29

Spomenici koji su preostali iz onih vremena pronično pokazuju da su Liburni u posjedu nad Jadranskim morem slijedili za Pelazgima i Diomedom. Koji su narodi gospodovali Jadranom prije Pelazga, nije predano niti pamćenju, niti zapisima.

/Pelazgi gospodari Jadranskoga mora prije Liburna./ Ksenofont, Pauzanija i Dionizije Halikarnašanin bilježe da je Italija tri ili četiri stoljeća prije trojanskoga rata bila puna puncata pelazgičkih naseljenja koja su bila dovedena

FARLATI 1751., 205, 1

iz Grčke i Tesalije. Pelazgi su se okretali obama morima. Na krajnjem jugu Italije koji oplakuje donje more, obitavali su u mnogim gradovima koje su ili oteli urođenicima, ili sami osnovali. Gotovo čitavu italsku obalu uz gornje more držali su grčkim gradovima i naseljenjima. Nekoliko razdoblja kasnije Herkulov sin Hilo po kojemu su nazvani Hilini i Ilirici doveo je pelazgička plemena u ono područje između rijeka Drilona i Naronu koje je prvo nazvano Ilirikom, a čije je granice isti Hilo, začetnik i utemeljitelj ilirskoga imena i roda, protegnuo na zapad sve do Titija. Ovdje se prisjeti što smo rekli u §§ 1. i 2. prvoga poglavlja u Prvome dijelu Predgovora. Budući da su Pelazgi držali u svojoj vlasti gotovo cijele obje obale Jadranskoga mora, ne može se dvojiti da je more između njih bilo podložno njihovoj vlasti. Dionizije Halikarnašanin je Pelazgima pridijelio vlast nad morem bez ikakve dvojbe. /Vlast Pelazga nad morem, Italijom i Ilirikom./ Naime, nakon što je u 1. knjizi pisao o njihovome dolasku u Italiju, dodao je o zauzeću sjedišta uz jedno od padskih ušća koje se zove Spinetskim i o osnutku grada: *I ondje su osnovali grad istog imena kao ušće rijeke. Povoljna ih je sreća služila bolje nego sve koji su stanovali uz ono more, i domogli su se zadugo vlasti nad morem. Ako ikoji drugi grad, oni su slali bogu u Delfe raskošne*

desetine od pomorskih prihoda. Strabon to potvrđuje u 7. knjizi: Spina je sada selo, a nekoć bijaše znamenit grčki grad, jer se i u Delfima pokazuju riznica Spinećana, a i inače se priča da su zadobili gospodstvo nad morem. Sudim da su u isto vrijeme isti Pelazgi podrijetlom iz Tesalije sagradili Ravenu. Naime, Strabon u 5. knjizi pripisuje nastanak Ravene začetnicima Tesalcima: Pripovijeda se, veli, da je i Ravena djelo Tesalaca. /Ravenu djelo Tesalaca./ Pelazgi su u Italiji održali takve iznimno cvatuće prilike oko tri stotine godina, kad je taj vrhunski i silni udes pomalo počeo opadati prema najnižem i kukavnom u stoljeću neposredno prije trojanskog rata ili na početku istoga stoljeća. Vrijeme kad su počele slabiti prilike Pelazga, veli Dionizije, pada otprilike u drugo pokoljenje prije trojanskog rata. Ipak je trajalo gotovo do preko razdoblja tog rata dok su svedeni na posve neznačajno pleme. /Prilike u opadanju italskih Pelazga podupro je Diomed, domogavši se vlasti nad morem i nad okolnom obalom./ Dionizije navodi tri razloga zašto su se prilike Pelazga u Italiji na kopnu i na moru započele umanjivati i postajati danomice gorima. Prvi je s neba poslana neplodnost polja i što je iz toga proizišlo: oskudna žetva, bolesti, zaraza, propast stoke i ljudi. Drugi je što su među njima izbile domaće razmirice. Treći je, napokon, što su neki susjedni barbari napadali i pljačkali pelazgička polja i naseobine. Budući da je Dionizije to opisao opširno i brižno, ne treba ovdje duljiti. Unutrašnje su nevolje danomice otežavale, navaljivala je jedna nevolja za drugom i slijedile su višekratne seobe Pelazga iz Italije. Jedni su se vraćali u Grčku, drugi su se selili drugamo. Da se pelazgičke prilike ne bi smjesta urušile do temelja, naišao je u pomoć Diomed koji ih je pokušao vratiti u ranije stanje koliko se moglo. Bio je najžešći neprijatelj Liburna, pa je usporio tijekom liburnskih prilika prema vrhovnoj vlasti nad kopnom i morem. Dopršivši trojanski rat, on je nakon pada Troje 1184. godine prije Krista

FARLATI 1751., 205, 2

brodovljem uplovio u Jadransko more. Zauzeo je nekoliko primorskih gradova i otoka u Iliriku, a isto tako je na italskoj obali utemeljio ili povratio mnoge gradove. Budući da se o tome i o Diomedovu gospodstvu nad morem govori u § 3. prvoga poglavlja prvoga dijela Uvoda, nemam što dodavati. No, ne mogu propustiti da na ovome mjestu opet prepisem Strabonovo svjedočanstvo o toj prosudbi: *U najdubljem zaljevu Jadrana je Timav, spomena vrijedno Diomedovo svetište; ima naime luku, ljupki gaj i sedam izvora pitke vode koja odmah istječe u more dubokim i širokim tokom.Diomedovi otoci i ono što se pripovijeda o Daunima i Hipijskom Argu svjedoče da je Diomed držao vlast oko onoga mora. Ipak ne nalazim da je tome moru nadjenuto ikakvo ime po Pelazgima ili po Diomedu. Dok je god bilo pod njihovom vlašću, zadržavalo je drevni naziv Jadransko. Dok je Diomed živio tj. vladao u Italiji, budući da je svojim posadama držao brojne otoke i gradove na obje obale, nametnuo je svojevrstne uzde moći Liburna i obuzdavao je da ne proširi granice vlasti i ne zagospoduje na kopnu i moru.*

/Nakon Diomedove smrti/ Nekoliko godina kasnije Liburni su pobijedili i ubili Diomeda, kako sudi Servije, ili je otišao iz Italije, kako pripovijedaju drugi, a kad je uklonjena ta brana nije preostalo ništa što bi zapriječilo napredovanje liburnskih prilika.

TREĆI DIO PREGOVORA, ILIRIČKA I DALMATINSKA CRKVA:

FARLATI 1751., 272 – 273, 1, 24

DRUGI ODJELJAK

GRAD SALONA I SALONITANSKA CRKVA

FARLATI 1751., 272, 1, 4 – 273, 1, 24

I. POGLAVLJE

Salona

§ 1. *Nastanak i ime Salone*

/Julije Cezar prvi spominje Salonu./ Prije Julija Cezara nećeš naći nijednoga starog zemljopisca ili povjesničara, niti grčkoga, niti latinskoga, koji bi spominjao Salonu. O tome se gradu ne nalazi ništa povjereno pisanom spomenu prije 3. delmatskog rata. Kad je Konzul Lucije Cecilije Metel 117. g. pr. Kr. treći puta zaratio na Delmate morao je taj grad biti među prvima po napućenosti i ugledu, utvrđen ljudskom rukom i prirodnim položajem, snažan ljudstvom i bogatstvom, zato što je Metel odlučio ponajprije opsjesti i osvojiti Salonu /Salona je prije Julija Cezara bila napućen i glavni grad delmatskoga plemena./ upravo zato da bi koliko teškim, toliko i slavnim osvojenjem pribavio sebi razlog i gradivo za pravedan i zaslužen trijumf. To uči Apijan. Kad je po prilici dvadeset godina ranije, u 2. delmatskom ratu, konzul Publije Kornelije Nazika srušio grad Delminij, u ono vrijeme prvi cijele Dalmacije, Delmati su iz Delminija sjedište i tvrđavu delmatskog imena i vlasti prenijeli u Salonu i smjestili ih ondje. Grad su utvrdili obrambenim gradnjama i nadasve čvrstim posadama. Otada se Salona počela povećavati brojem kuća i žitelja, rasti u trgovini i bogatstvu i postajala je danomice slavnija i znamenitija. Inače, smatram da postanak i izgradnju toga grada valja tražiti daleko dublje, u najstarijim vremenima. Sudim, naime, da je razlog što stari uopće ne spominju Salonu što su oni djelovali kad se ona ili zvala drugim imenom, ili je bila neznatna i nepoznata, nedostojna spomena, jer se možda već odavna rastala sa ranijom veličinom i slavom. /Pradavno podrijetlo grada./ Budući da se ne spominje niti utemeljitelj, niti vrijeme kad je grad osnovan, neka nam bude slobodno istražiti oboje, izvodeći vrlo vjerojatnu pretpostavku, mada bez ikakva dovoljno pouzdanog pisca ili pokazatelja. Apolonije u Zgodama Argonauta spominje neki grad koji se zove Hilenida, i to na položaju za koji se čini da se potpuno poklapa s položajem grada Salone. /Čini se da se u početku zvao Hilenida./ Opisujući kako su se Argonauti vraćali u domovinu nakon pohoda u Kolhidu pripovijeda da su pristali u kraju Hilina, gdje su, veli, *stršali brojni otoci, otežavajući put po sredini onima koji plove*. I zatim dodaje da su Argonauti Hilinima, koji su ih primili i s njima vrlo

FARLATI 1751., 272, 2

blagonaklono postupali, zahvalno darovali drugi od dva tronošca koje je Jazon odnio iz Apolonova hrama. Taj je pak tronožac po opomeni proročista bio zakopan duboko u zemlju *oko slavnoga grada Hilenide, da ga nitko nikada ne vidi*. Grad je Hilenida, dakle, bio osnovan gdje su Argonauti pristali i gdje počinje onaj dugi slijed i niz otoka koji se prostire pred dalmatinskom obalom tako da se čini da je svaki spleten s drugim i da su svi na neki način spojeni i povezani među sobom. Zbog toga su Argonauti, kako uči Apolonije, od Hilina zatražiliiskusne muševce koji poznaju mjesta, pa su pod njihovim vodstvom bez lutanja i pogibelji isplovili iz onoga morskog poteza,

zagrađenog i zapriječenog brojim otocima. Neprekinuta množina otoka koje tvore isprekrižani vrlo uski tjesnaci ukazuje da je položaj Hilenide i Salone istovjetan. Između tih otoka i Liburnskih otoka leži, naime, Diomedov rt, u otvorenom moru, nezakriljen uopće nikakvim otokom – izuzmeš li hrid - dvije. Oni pak koji isplove na pučinu od toga rta ili iz salonitanske luke i koji plove daleko od kopna okrenuvši pramac na istok nailaze slijeva na neprekidni slijed brojnih otoka koji mornarima i putnicima potpuno zaklanjaju pogled na morsku obalu. Oni pak koji brode između obale i otoka trebaju iskusna pilota koji će znalački i vješto zakretati kormilo amo-tamo da pramac ne bi u tijesnom i plitkom moru naletio na skrivene hridi i na grebene koji strše s otoka. Nasuprot Saloni je otok Bubua,³⁴⁶ isturen pred ulazom u salonitansku luku. Od njega se prema jugu nadaljuju Protera³⁴⁷ i Olinta,³⁴⁸ među kojima je tjesnac; kad se proplovi mimo njih, nailazi se na Braktiju³⁴⁹ i Fariju³⁵⁰ koje su razdvojene uskim tjesnacem, prva više prema sjeveru ležeći uz kopno, druga niže prema jugu. Ispod Farije je više na jug Korkira,³⁵¹ a među njih je ubačena Trukola ili Tijuna.³⁵² Na maloj je razdaljini Isa,³⁵³ istočno od oba, a među njih se umeće poluotok Stagno³⁵⁴ koji poput klina strši na zapad. Ladesta ili Lagosta³⁵⁵ je s južne strane ispod Korkire, a Melita³⁵⁶ ispod poluotoka Stagna. Slijede prema istoku Plinijevi Elafiti. Oko njih su raspršeni ili između njih položeni drugi manji otoci koje bi prije nazvao hridima. To su oni *brojni* otoci o kojim Apolonije, koji *otežavaju put po sredini* onima koji plove, nekoć iz grada Hilenide, a sada iz salonitanske luke. /Pradavni grad Hilenida na istome je mjestu gdje su sada ostatci Salone./ Čini se stoga da se jedva može posumnjati da grad Hilenida stoji točno u onome kraju gdje se sada gledaju ostatci Salone. Vjerojatno je, dakle, da je isti grad koji se nekoć zvao Hilenidom nakon toga bio nazvan Salonom, jer je onaj stari grad, kad je bio osvojen u ratu ili oslabljen drugim udesom i nesrećom i velikim se dijelom ili potpuno srušio, obnovljen

FARLATI 1751., 273, 1, 1 – 24

ili iznova utemeljen, stao je na tim ostacima i – zapustivši staro ime – uzeo novo i počeo se nazivati Salonom. Čini mi se da neki trag imena Hilena ili Hilenida kojim se, smatram, u davniini zvala Salona, nalazim u Jurjevoj povijesti, o kojoj će se više govoriti u djelima salonitanskog biskupa Jurja. Postoji, naime, sumnja da se ondje Salona krije pod imenom Silene, koje je uistinu slično i srodno Hileni. Ako je to istinito koliko se čni vjerojatnim, osnutak Salone valja prebaciti u iskon ilirskoga roda i imena i datirati u 1230. godinu pr. Kr. kad je Heraklov sin Hilo doveo naseljenike Grke iz Feačke odnosno s Korkire³⁵⁷ u ovaj kraj. Postigavši ondje kraljevsku vlast, utemeljio je dva grada. Jedan je po roditeljevom imenu nazvao Heraklejom, a u njegov položaj nismo siugurni. Drugi, koji je poslije nazvan Salonom, imenovao je po sebi Hileidom ili Hilenidom. Tu se prisjeti što smo u prvome dijelu i prvome poglavlju napisali o Hilu kao praroditelju i utemeljitelju ilirskoga plemena.

³⁴⁶ Čiovo, sigurna identifikacija.

³⁴⁷ Drvenik, ili možda kao ime protumačeni pridjev „prva“ za Šoltu.

³⁴⁸ Šolta, vrlo vjerojatna identifikacija.

³⁴⁹ Brač, sigurna identifikacija.

³⁵⁰ Hvar, sigurna identifikacija.

³⁵¹ Korčula, sigurna identifikacija.

³⁵² Šćedro?

³⁵³ Vis, sigurna identifikacija.

³⁵⁴ Pelješac, nazvan prema Stonu (*Stagnum* = močvara, plićak – misliti na solane!)

³⁵⁵ Lastovo, sigurna identifikacija.

³⁵⁶ Mljet, sigurna identifikacija.

³⁵⁷ Krf, sigurna identifikacija.